

Cesta od renesance k baroku

Slavné stavby Moravské Třebové

Jan Sedlák (ed.)

Dana Christianová

Ladislav Kryl

Jana Martínková

Pavel Panoch

Eliška Racková

Vladislava Říhová

Jitka Svobodová

Fotografie Štěpán Bartoš

Jaroslav Horák

Cesta od renesance k baroku

Slavné stavby Moravské Třebové

Jan Sedlák (ed.)
Dana Christianová
Ladislav Kryl
Jana Martínková
Pavel Panoch
Eliška Racková
Vladislava Říhová
Jitka Svobodová

Fotografie Štěpán Bartoš
Jaroslav Horák

Věnováno těm, kteří vzácné architektonické hodnoty vystavěli, ale i těm, kteří se dnes o ně starají.

Za pomoc při přípravě publikace, za poskytnutí svědectví a za dobové materiály děkujeme všem pamětníkům, jakož i ostatním odborníkům či majitelům mnoha nemovitostí, kteří poskytli cenné informace a rady při tvorbě jednotlivých hesel.

Stejně děkujeme všem institucím a osobám, jež poskytly ke studiu i k publikování historickou i současnou dokumentaci: Arcibiskupství olomoucké, Moravský zemský archiv, Muzeum v Moravské Třebové, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně a územní odborné pracoviště v Pardubicích. Bez jejich přispění by kniha nebyla tak dokumentačně bohatá, jak ve svém výsledku její jednotlivé stránky ukazují.

Vydání publikace bylo realizováno v rámci dotačního projektu „Cesta od renesance k baroku“ zaměřeného na podporu cestovního ruchu. Projekt byl spolufinancován Evropskou unií z Evropského fondu pro regionální rozvoj prostřednictvím Regionálního operačního programu NUTS II Severovýchod.

Investice do vaší budoucnosti
Spolufinancováno Evropskou unií
z Evropského fondu pro regionální rozvoj

to je záměr

Obsah

Úvod /7

Středověké město /12

Prolog a epilog renesance /15

Stavby č. 1 – 46

**Barok – přeměna protestantského města
v katolické /165**

Stavby č. 47 – 51

**Historie v zrcadle současnosti
(od josefinských reforem do přítomnosti) /194**

Stavby č. 52 – 55

**Průvodce po slavných stavbách
Moravské Třebové /210**

Jmenný rejstřík /218

Vydání publikace je jednou z několika propagačních aktivit realizovaných v rámci dotačního projektu „Cesta od renesance k baroku“, registrační číslo projektu CZ.1.13/3.1.00/14.01012, který je spolufinancován z Evropského fondu pro regionální rozvoj prostřednictvím Regionálního operačního programu NUTS II Severovýchod.

Publikace, kterou Vám předkládáme, poutavým způsobem dokumentuje neobyčejně velké architektonické bohatství v Moravské Třebové. Svým textem, obrazovým doprovodem a grafickým řešením představuje uměleckohistorický odkaz městské památkové rezervace Moravská Třebová s dominancí dvou rozhodujících slohových období – renesance a baroka.

Vysoce odborné zpracování památek si vyžádalo náročné výzkumné práce v terénu, vyhledávání a analýzu informací z archivních zdrojů, zároveň však autoři nezapomínají na to, aby publikace byla přístupná co nejširšímu okruhu čtenářů, aniž by tím jakkoli byla snížena její odbornost. Fotografie jsou názornou prezentací textově pojednávaných architektur a uměleckých děl města.

Kniha je provedena v exkluzivní kvalitě a je tak předurčena k tomu, aby důstojně reprezentovala bohatou historii Moravské Třebové. Je možné použít ji jako umělecky hodnotný dar pro Vás, Vaše přátele, obchodní partnery i naše krajany žijící mimo náš region. Dar, který čtenářům bude trvale připomínat jejich kořeny, naše město.

Věříme, že Vás naše publikace zaujme a že využijete tuto mimořádnou příležitost.

Miloš Izák
starosta

Úvod

Výnosem Ministerstva kultury ČSR ze dne 29. července 1980, č. j. 13 603/80-VI/1 bylo historické jádro Moravské Třebové prohlášeno za památkovou rezervaci s účinností od 1. října téhož roku. Náleží tak mezi několik desítek měst v republice, jimž přísluší nejvyšší památková klasifikace. V roce 1987 určila Rada Okresního národního výboru ve Svitavách ochranné pásmo pro rezervaci, které zahrnuje také památky za hranicemi historického jádra. V rezervačním výnosu bylo uvedeno celkem 91 nemovitých památek, přičemž s výjimkou šesti se jednalo o měšťánské domy, jejichž „památkovou hodnotu představuje jednotná, zvláště v interiérech vzácně dochovaná výstavba z 16. století, výstižně dokumentující vývoj městského domu v našich zemích“. K ní byl významem přiřazen „velký komplex raně renesančního zámku, jehož plastická výzdoba zahajuje novou slohovou etapu“. Připočteme-li k tomu nemovité památky v ochranném pásmu, dospějeme k celkovému počtu jednoho sta. Jednoznačně platí, že určující pro dějiny a umělecký vývoj Moravské Třebové bylo období renesance a baroku za vlády Boskoviců, Žerotínů a Liechtensteinů, vyplňující dobu od sklonku 15. do pozdního 18. století, tedy úhmem interval tří století. Tato skutečnost je v publikaci jednoznačně preferována, aniž by ovšem byly pominuty nejstarší a nejmladší historické etapy, nutné aspoň k naznačení vývojové kontinuity. Autoři se neomezili pouze na slavné stavby, jak je uvedeno v podtitulu, ale i na jejich uměleckou výzdobu a mobiliář. Pozornost je také věnována monumentálním sousoším v městském prostoru.

Kolorovaná kresba
s pohledem
na Moravskou
Třebovou z doby
po roce 1840

Od počátku šedesátých let vydávalo pražské Státní nakladatelství krásné literatury a umění, následně Odeon, v edici Památky, řadě Státní památkové městské rezervace monografie jednotlivých měst, kterou se ale podařilo naplnit jen z poloviny. Na Moravskou Třebovou se nedostalo a tuto mezeru nadlouho zaplňovala publikace *Moravská Třebová. Městská rezervace Státní památkové správy* z roku 1957 od Olivy Pechové. To v nejmenším neznamená, že se o městě nepsalo. Seznam literatury v závěru knihy dokládá mimořádnou badatelskou pozornost věnovanou Moravské Třebové, jež sahá hluboko do předminulého století. Práce Josefa Edmunda Horkyho, Johanna Frenzla, Morize Groliga, Franze Fritschera mají pro nás dnes v řadě ohledů hodnotu pramenů. Bádání o památkách završil na přelomu 19. a 20. století regionální historik a vlastivědný pracovník, učitel, později ředitel měšťánské školy a kustod městského muzea Alois Czerny (1847–1917). Navíc působil od roku 1897 na okresech Litovel (později Rýmařov), Zábřeh na Moravě, Moravská Třebová a Šumperk jako konzervátor památkové péče II. sekce v rámci C. k. Ústřední komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek, od roku 1911 C. k. Ústřední komise pro péči o památky.

Zásadní je, že směrem k dnešku se stupňuje hodnocení stěžejních moravskotřebovských památek, jež přitahují zájem také cizích badatelů a jsou ve stále větší míře prezentovány na domácích i zahraničních výstavách. Vědecká obec opakovaně zdůrazňuje skutečnost, že Moravská Třebová a Tovačov na Moravě představují první lokality raně renesančního umění v českých zemích. Neméně významný byl i moravskotřebovský závěr renesance v podobě „nového zámku“, jehož architektura nemá v českých zemích analogii a představuje vrchol manýristické stavební kultury také ve střední Evropě. V roce 1999 se konala výstava *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, jejíž druhá část s moravskotřebovskými památkami byla prezentována v Muzeu umění Olomouc. Do širšího mezinárodního kontextu uvedl ranou renesanci v Moravské Třebové americký badatel Thomas DaCosta Kaufmann knihou o umění a kultuře dvorů, klášterů a měst ve střední Evropě 1450–1800, vydanou v roce 1995 v Chicagu. Roku 1999 mu bylo svěřeno vedení sekce Země Koruny české a Uher za Jagellonců na vědeckém zasedání v Norimberku

Pohled na jižní
a západní frontu
Náměstí T. G. Masaryka

Sousoší na atice
Městského muzea

se zaměřením na význam Jagellonců pro umění a kulturu střední Evropy 1450–1550. Raně renesanční umění na Moravě a ve Slezsku zhlédli zájemci v roce 2000 v Římě. Katalog vyšel italsky a poté anglicky. Na výstavu *Básník a král. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic v zrcadle jagellonské doby*, konanou na Pražském hradě v roce 2007, byly zapůjčeny moravskotřebovské medailony Ladislava z Boskovic a Magdalény z Dubé a Lipé. O rok později se ocitly na mezinárodní výstavě *Matyáš Korvinus, král* v Budapešti a v současné době nechybí na rovněž mezinárodní výstavě *Europa Jagellonica 1386–1572. Umění a kultura ve střední Evropě za vlády Jagellonců* v prostorách Galerie Středočeského kraje v Kutné Hoře, odkud bude přemístěna do Varšavy a Postupimi. Moravská Třebová byla zastoupena také v cyklu výstav *Regiony Praze*, pořádaném Národním muzeem v pražském Lobkovickém paláci (2008–2009).

Badatelským aktivitám vychází plně vstříc také vedení města. Městské muzeum, součást Kulturních služeb města Moravská Třebová, vydává každoročně *Moravskotřebovské vlastivědné listy*, jejichž stránky z větší části doplňuje uměleckohistorická a historická tematika. Periodikum vzniklo již v roce 1968, po dvou letech bylo ale jeho vydávání zastaveno a obnoveno až za čtvrt století v roce 1995. Navázalo na starší tradici *Mitteilungen für die Volkskunde des Schönhengster Landes* (Národopisné zprávy Hřebečska), vydávaných od roku 1905 Aloisem Czerným a Franzem Spinou a v roce 1911 přejmenovaných na *Mitteilungen für die Volks- und Heimatkunde des Schönhengster Landes* (Národopisné a vlastivědné zprávy Hřebečska). Nejnověji výrazně obohatily poznání minulosti města pracovní semináře, pořádané v letech 2010–2012 městským muzeem. Podstatná část příspěvků renomovaných badatelů byla uveřejněna ve sbornících. První jednání se zabývalo moravskotřebovským

zámkem, druhé barokním sochařstvím, třetí malířstvím 16.–18. století a poslední františkánským klášteřem.

Navzdory početnosti odborné literatury zůstávají však v umělecké historii Moravské Třebové ještě některé otázky otevřeny. Názory badatelů se rozcházejí zejména v určení autorství, zvláště u renesanční architektury a sochařství, a u barokního sochařství. V těchto případech bylo na pisatelích předkládané knihy uplatnit vlastní názor nebo se přiklonit k některému z publikovaných tvrzení.

Argumentaci a polemiku nemohli uplatnit s ohledem na stanovený rozsah knihy a její popularizační poslání. V textu jsou uváděna jména badatelů, s nimiž jsou spojeny zásadní atribuce nebo interpretace. K bližšímu seznámení pak navede čtenáře literatura uvedená za textem každé památky. Početný fond měšťanských domů je prezentován výběrově, neboť úplné uvedení by se vzhledem ke stylové a dispoziční příbuznosti nevyhnulo opakování.

Knihy je součástí projektu města Moravská Třebová s názvem *Cesta od renesance k baroku*, veřejné zakázky financované z prostředků Evropského fondu pro regionální rozvoj prostřednictvím Regionálního operačního programu NUTS II Severovýchod. Publikace se obrací především k širší veřejnosti s cílem zprostředkovat poznání mimořádného uměleckohistorického odkazu Moravské Třebové. /JS

Druhé patro věže
„nového zámku“

Středověké město

Obraz nejstarší historie Moravské Třebové je mezerovitý a nejednoznačný pro nedostatek písemných pramenů i hmotných dokladů. Badatelé se rozcházejí v otázkách počátků města, osídlení oblasti, doby vzniku hradu a městského opevnění. Oblast na pomezí Čech a Moravy pokrýval ve 12. a 13. století hustý les, který vzhledem k blízkosti zemské hranice chránil na jih ležící území. Zakladatelem Moravské Třebové byl někdy kolem poloviny 13. století Boreš z Oseka (1248–1276), taktéž z Rýzmburka, jemuž náleželo rozsáhlé zboží v severozápadních Čechách, na jihovýchodní Moravě a v Míšeňsku. Rozlehlý újezd mu daroval Václav I. za pomoc při potlačení povstání vedeného jeho synem, pozdějším králem Přemyslem Otakarem II. Oblast byla jen řídko osídlena slovanským obyvatelstvem, takže zakladatel byl nucen povolát německé kolonisty. Založení proběhlo ve dvou etapách: severně od dnešního města vznikla Stará Třebová, již vévodil dřevěný hrádek na Hradisku. Spolu s Bouzovem, Vraní horou, Cimburkem a Radkovem představoval ochranu obchodní cesty z Čech přes Svitavy a Mohelnicí do Olomouce (Trstenická stezka), přímo navazující na českopolskou cestu (tzv. Kladská cesta). Následně přesunul Boreš lokaci do výhodnější polohy na říčce Třebůvce. Jednalo se o město *na zeleném dmu* či *na novině*, jehož založení proběhlo nejpravděpodobněji jako ústní akt a zakládací listina nebyla vydána.

Fragment městských
hradeb

Střed zaujímal rozlehlé čtvercové náměstí, z jehož koutů vybíhaly hlavní ulice určující pravidelnou síť zástavby s okružní ulicí při obvodu hradeb. Hlavní dopravní tepna vedla na severu Dolní branou (Lanškrounskou) a pokračovala diagonálně přes náměstí k Homí bráně směrem na Svitavy. Fortna v Bránské ulici otevírala cestu na Jevíčko. Letitý spor o to, zda bylo město opevněno již při založení a v jihovýchodním koutě stál už tehdy hrad, nebo zda obojí vzniklo až později, vyznívá dnes ve prospěch první alternativy.

Město bylo spravováno podle magdeburského práva. V čele městské správy stál fojt (advocatus), jenž měl dům na jižní straně náměstí v místě dnešní radnice. V listině z roku 1270 je odlišen fojt provincie Jan od městského fojta Hamanna a jako svědci vystupují třebovští měšťané. Jde o první nesporný doklad o existenci městského zřízení, což dokládá také přivešená městská pečeť. Roku 1280 je zmiňován fojt Gottfried a správce hradu purkrabí Konrád z Jeres. Od konce 14. století se působení fojta stalo spíše administrativním úřadem, neboť rozhodující postavení nabyl purkmistr-starosta v čele sedmi volených konšelů. Posledním dědičným fojtem byl Jakub Fassan, jenž roku 1475 prodal svůj úřad městu.

Po smrti Boreše II. z Rýzmburka roku 1325 připadla Moravská Třebová jako odúmrtí Janu Lucemburskému, který ale záhy zastavil město Jindřichovi z Lipé.

Roku 1365 je koupil s hradem a se vším příslušenstvím markrabě Jan Jindřich, který udělil Moravské Třebové dvě významné výsady – právo odúmrti a milové právo. Markrabě Jošt dal roku 1398 město a hrad Heraltovi z Kunštátu a v držení tohoto rodu zůstala Třebová téměř po celé 15. století. Po Heraltovi získal město v roce 1408 Boček z Kunštátu, dále král Jiří z Poděbrad, jenž dal Třebovou svému věrnému stoupenci Zdeňku Kostkovi z Postupic, který padl roku 1468 v bitvě u Zvole. Panství přešlo na jeho bratra Albrechta Kostku z Postupic a po jeho smrti v roce 1477 je zdědil Jiří Hradiš z Postupic, přičemž po dobu jeho nezletilosti vykonávali poručnickou správu jeho matka Ludmila z Kravař a Jan Heral z Kunštátu. Jednalo se ale o formální vlastnictví, neboť město od roku 1480 drželi fakticky páni z Boskovic.

Hospodářskou základnu města tvořili nejdříve zemědělci. Teprve postupně se tu usazovali řemeslníci, z nichž k nejstarším patřili soukeníci a po nich pláteníci, kteří zpracovávali len. Milovým právem markraběte Jana Jindřicha začala tradice třebovského pivovarnictví, která s různými peripetemi trvala rovné půltisíciletí až do roku 1872, kdy bylo měšťanům zákonem zrušeno oprávnění vařit a čepovat pivo v právovárečných domech. Vyhlášené třebovské pivo bylo vyváženo do širokého okolí a také do Čech, Slezska a Saska. /JS

Hradební bašta
na Gorazdově ulici
(1954)

Prolog a epilog renesance

Za vrcholné období své historie vděčila Moravská Třebová dvěma humanistickým osobnostem. Na počátku této slavné dějinné kapitoly stál Ladislav Černohorský z Boskovic (asi 1455–1520) a na jejím konci Ladislav Velen ze Žerotína (1579–1638). Ladislav z Boskovic byl příslušníkem jednoho z patnácti starodávných panských rodů na Moravě, jejichž příslušníci obsazovali nejvyšší zemské úřady. Byl vychováván svým strýcem Tasem Černohorským, olomouckým biskupem a jedním z prvních humanistů na Moravě, a jako druhorozený syn měl nastoupit církevní dráhu. Univerzitní studia zahájil ve Vídni a pokračoval v Pávii, Padově, Bologni a ukončil je po více jak deseti letech roku 1482 ve Ferraře. Poté v doprovodu Jana Stiebnitze procestoval Afriku a Malou Asii a oklikou přes jižní Německo se vrátil domů. Stal se olomouckým kanovníkem, proboštem u sv. Petra v Brně a děkanem vratislavské kapituly. Spolu se starším bratrem Jaroslavem

Klenba obřadní
síně radnice

Klenební svorník
mázhausu
měšťanského domu
na Náměstí T. G.
Masaryka čp. 62/9

působil ve službách uherského krále Matyáše Korvína (1458–1490), z jehož popudu získal první církevní prebendu – probošství ve Vesprému. Boskovicové se ale od Korvína odvrátili poté, co dal pro údajnou zradu v roce 1485 Jaroslava popravit. Tehdy třicetiletý Ladislav složil církevní funkce a ujal se správy rodových statků. Formálním vlastníkem Moravské Třebové byl tehdy Jiří Hrabíše z Postupic a jeho poručníci, fakticky však město drželi od počátku osmdesátých let páni z Boskovic, nejdříve bratři Dobeš a Beneš, po nich Jaroslav a po jeho smrti Ladislav. Zápisem do zemských desek v roce 1490 bylo město a panství převedeno na Ladislava, jenž jako vrchnostenský vlastník vystupoval už od roku 1486. Působil na českém královském dvoře jako nejvyšší komorník a důvěrník Vladislava II. Jagellonského. Český a uherský král navštívil v roce 1497 Ladislava na jeho sídle a roku 1513 byl Ladislav královým hostem v Budíně. V roce 1469 zvolila Katolická liga Matyáše Korvína za českého krále. Titul českého krále mu byl zachován i po nástupu Vladislava II. Jagellonského (1456–1516) na český trůn roku 1471. Podle smluv uzavřených (1478) a potvrzených (1479) vládl Vladislav v Čechách, Lužici, Svídnicku a Javorsku a Korvín na Moravě a ve zbylé části Slezska. Roku 1474 se Matyáš Korvín zasnoubil a o dva roky později oženil s dcerou neapolského krále Beatricí Aragonskou. Ačkoli nikdy nebyl v Itálii, vytvořil v Uhrách nejstarší záalpské centrum renesanční kultury. Jeho dvorní knihovna byla největší humanistickou knihovnou severně od Alp. Italským vladařům odlákával umělce a učence, jejichž jména jsou známa, avšak jejich díla až na kusé fragmenty zanikla za turecké okupace po roce 1541. Toto umělecké a duchovní prostředí zdědil v hotové podobě Vladislav II. Jagellonský, když po Korvínově smrti získal uherskou korunu a přesídlil do Budína. Matyáš za vlády na Moravě poskytoval zdejší aristokracii uplatnění ve dvorských službách v Budíně, kde se tak dostala do přímého kontaktu s humanistickými a renesančními zdroji.

Klenební konzola
s čertem
v měšťanském
domě na Náměstí
T. G. Masaryka
čp. 123/22

Rozhodnutí Ladislava z Boskovic usadit se trvale v Moravské Třebové vedlo ke vzniku jednoho z nejdůležitějších mocenských center na českomoravském pomezí, které nemělo na moravské straně konkurenci a na české straně se s ním mohla srovnávat jedině Litomyšl. Spojením šlechtického sídla a města vznikl typ vrchnostenského rezidenčního města či regionálního stavovského centra.

Formování významných šlechtických dominií s vlastní vrchnostenskou funkcí se odehrávalo od sklonku středověku a počátku raného novověku za vlády Jagellonců, kdy slábl mocenský a ekonomický vliv panovnického dvora, zvláště po jeho přesídlení z Prahy do vzdáleného Budína. Vrchnost projevovala prvořadý zájem o vnější vzhled rezidenčních měst, která představovala první linii obrany šlechtického sídla a současně ekonomické a společenské zázemí dvora s jeho primárně reprezentační funkcí. Rezidenční charakter si zachovala Moravská Třebová až do počátku třicetileté války, protože i dědic boskovického majetku Ladislav Velen ze Žerotína zvolil město za své hlavní sídlo.

Podle Jiřího Šmerala probíhala přestavba gotického hrádku v jihovýchodním koutě historického jádra už od počátku osmdesátých let a nikoli až po Ladislavově nástupu. Z počátku měla ještě pozdně gotický charakter a teprve za Ladislava se tu prosadily raně renesanční formy, jak dokládají portál z roku 1492 a o tři roky mladší portrétní medailony stavebníka a jeho ženy. Starší památku vytvořil domácí kameník, zatímco reliéfní bysty byly pravděpodobně dílem severoitalského umělce. Souběžně vznikly v nedalekém Tovačově, vrchnostenském rezidenčním městě Cimburků, portály, znaková deska a okna vstupní věže zámku a medailon Elišky z Melic, tentokrát vše italské provenience. Na moravskotřebovském zámeckém portále se mísí renesanční formy s gotickými, což bylo donedávna interpretováno jako práce místního kameníka podle grafické předlohy, jejíž klasické tektonice nerozuměl. Nejčastěji se používal termín smíšený nebo přechodný styl. V posledních letech je ale stylový pluralismus ve středoevropském umění konce 15. a začátku 16. století chápán jako obvyklý jev, jako typická reakce středoevropské společnosti na umění a kulturu italské renesance, která měla podle amerického badatele Thomase DaCosty Kaufmanna podobu buď

bezvýhradného přijetí nebo odporu či smíšené formy. Rakouský historik umění Hellmut Lorenz volí označení „styl mezi styly“. Kromě stavebních aktivit sbíral Ladislav z Boskovic umělecká díla, knihy, hudební nástroje, astronomické a geografické přístroje.

Zásadní proměnu vzhledu města vyvolal rozsáhlý požár v roce 1509. Shořela podstatná část tehdy většinou ještě dřevěného města a uzavřela se jeho středověká historie. Rozhodující roli při obnově města sehrával Ladislav z Boskovic podporou stavební činnosti měšťanů, jimž přiděloval stavební materiál. Domy, které byly postaveny s jeho přičiněním, dostaly do portálu nebo štítu boskovický znak a ten, kdo začal stavět dům z cihel a kamene, obdržel právo vařit a čepovat v něm pivo. Pověřil své stavitele, aby vyměřili parcely a trasy ulic a pravděpodobně rozhodoval i o vnější úpravě domů. Obytné domy měšťanů byly jednopatrové, v žádném případě se nevyskytl typ domu s podloubím a arkýř měly jen dva domy. Roku 1513 Ladislav přikázal, aby majitelé prodávali zahrady ve městě nebo na nich stavěly domy. Zásady domovní výstavby se nezměnily ani po dalším velkém požáru v roce 1541, kdy shořelo 133 domů a radnice. Intenzivní stavební činnost padesátých a šedesátých let se soustředila především na ztvárnění interiérů. Sklepy zabíraly vždy přední část domu do náměstí nebo do ulice. Takzvané mokré sklepy sloužily pro sklad piva a do takzvaných suchých sklepů, prostornějších, světlejších a lépe větraných, se ukládaly potraviny. Rozmanitost půdorysného členění se soustřeďovala do přízemí, které určovalo půdorys patra. Podle podoby hlavního prostoru – mázhauzu nebo síně – lze

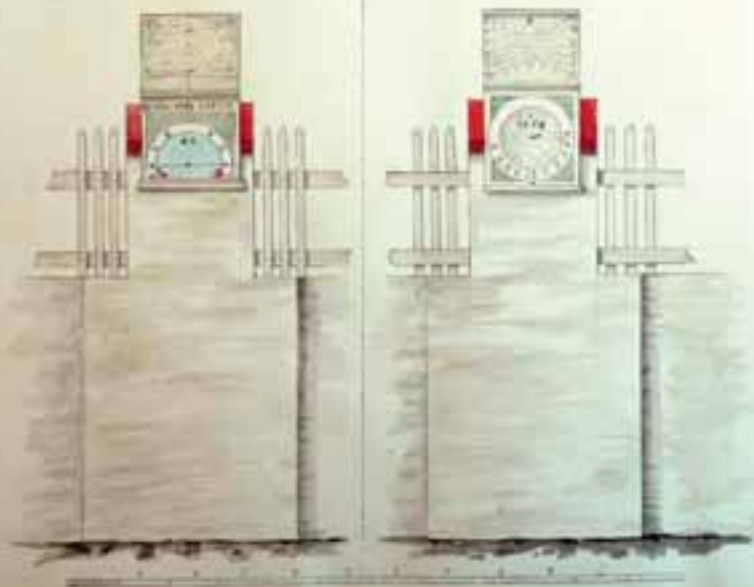

Mázhaus
měšťanského domu
čp. 37/19

Sonnenuhren

Nord Seite

Süd Seite

Sluneční hodiny
a portál z roku 1492
na kresbách
J. L. Frenzla

Klenební konzola
v latinské škole

u třebovských domů rozlišit tři základní typy. První má mázhaus čtvercového půdorysu na celou šířku přízemí, v druhém případě je mázhaus situován ve středu parcely a má po stranách místnosti, takže působí dojmem průjezdu, a konečně třetí skupinu charakterizuje mázhaus po jedné straně, nalevo nebo napravo s místnostmi. Na sklonku 16. století mázhaus zcela zanikl a nahradila jej pouze chodba. Z hlediska hloubkové dispozice měly raně gotické domy dvoutrakovou dispozici, k níž přibyl v 15. století ještě střední trakt s komunikačním posláním.

Portál měšťánského domu čp. 146/18

Dolní mázhaus
radnice (1960)

Jména stavitelů, zedníků, sochařů a uměleckých řemeslníků dokládají italskou, slezskou a saskou imigraci, která výrazně převyšovala domácí síly. Od konce padesátých let zaujímal postavení městského stavitele Andreas Pfoff, vážený měšťan, vlastník několik domů, činný minimálně do roku 1597 a soustředující kolem sebe narůstající kolonii italských stavebních řemeslníků. Zasloužil se o životnost hřebínkových obrazců na klenbách domovních mázhausů až do konce století. Na počátku následujícího století nahradila hřebínkové klenby reliéfní štuková žebra, charakteristická pro závěrečnou manýristickou etapu renesance v Moravské Třebové a okolí. Tehdy byl již prostor kolem náměstí a v přilehlých ulicích zastavěn, takže starší měšťanské domy mohly být pouze přestavovány a nové vznikaly na předměstích.

Po smrti Jana z Boskovic v roce 1589 přešlo dědictví na Ladislava Velena ze Žerotína, syna jeho mladší sestry. Jeho studijní léta byla velmi pestrá. Po bratrské škole v Lipníku nad Bečvou navštěvoval městskou školu ve Vídni a gymnázium ve Štrasburku. Poté následovaly pobyty v Heidelbergu, Tybinkách, Mnichově a Řezně a návrat přes Vídeň na Moravu. Během kavalírské cesty navštívil Ženevu, Padovu, Sienu a Florencii. Na trebovském zámku se usadil se svou novomanželkou Bohunkou z Kunovic roku 1601. Financoval překlad učebnice *Arithmetika* od Pavla Šrama z němčiny do češtiny a slavnou Komenského mapu Moravy. Podporoval místní latinskou školu, slovesná a výtvarná umění a hudbu. Velkou přízeň prokazoval alchymistům, k nimž patřil

Reliéf kentaura z východního křídla arkád „nového zámku“

Detail okenní části měšťanského domu na náměstí T. G. Masaryka čp. 35/23

na prvním místě milánský lékař Marcus Eugenius Bonacina (1570–1621), autor traktátu o výrobě „pitného zlata“ neboli „kamene mudrců“ či „všeléku“, jenž od roku 1618 v Moravské Třebové bydlel. Ve městě je doložen ještě lékárník Mathias Phoenix, jenž se zřejmě alchymii rovněž zabýval.

V roce 1610 dal Ladislav Velen postavit tři kamenné kříže na Křížovém vrchu, v Taticích na hranici třebovského panství vybudoval lovecký zámek a v Kunčíně nechal přestavět luteránský kostel sv. Jiří. Za jeho vlády bylo město pokládáno za *Moravské Athény*. Vyvrcholením budovatelských aktivit se stala výstavba rozlehlého předdvorí zámku, jehož manýristická architektura svou výjimečnou úrovní dalekosáhle přesahovala regionální hranice i hranice českých zemí.

Ladislav Velen ze Žerotína byl členem Jednoty bratrské. Roku 1619 stanul v čele stavovské vlády a později byl zvolen zemským hejtmanem. V roce 1620 doprovázel při holdovací cestě Moravou krále Fridricha Falckého. Po Bílé hoře se před popravou za vlastizradu zachránil emigrací a po zbytek života se marně snažil vojenskými a diplomatickými operacemi obrátit celou situaci ve svůj prospěch. /JS

Fantastická maska
na klenáku průjezdu
přízemí věže „nového
zámku“

1/

„Starý zámek“

Zámecké náměstí 1

Stavebníci: Dobeš, Ladislav a Jan z Boskovic, Karel z Liechtensteina

1480 (?)–1497, 3. třetina 16. století, 1625–1630

Zámek stál uprostřed dnešního zámeckého areálu až do požáru 30. dubna 1840, který jej natolik zničil, že byl v následujícím roce ze dvou třetin zbourán.

Ponechané východní a část západního křídla byly přestavěny podle projektu liechtensteinského architekta Georga Wingelmüllera (1810–1848), známého více jako autora neogotické přestavby zámku v Lednici. V těchto místech se nacházel nevelký hrad s nepravidelným čtyřúhelným půdorysem, s palácem na jihu a věží mírně kosodélného půdorysu v severozápadním nároží. Jeho přestavbu pravděpodobně už zahájili bratři Dobeš a Beneš z Boskovic a završil ji Ladislav Černohorský z Boskovic. Započala východním křídlem, v jehož severní části se nachází v patře tzv. rytířský sál s erbovní galerií. Tři svorníky dvou polí křížové žebrové klenby jsou opatřeny aliančními znaky. Sedmizubý hřeben a dvojice zkřížených ostrvů patří Ladislavu z Boskovic a Magdaléně z Dubé a Lipé.

Sedmizubý hřeben se zavínutou střelou dokládá spřízněnost pánů z Boskovic s rodem pánů z Kravař, z něhož pocházela Ladislavova matka Kunka z Kravař. Konečně boskovický hřeben s rožmberskou růží náležel Dobeši z Boskovic, jehož manželkou byla Hedvika z rodu Rožmberků. Architektonický detail prostoru je pozdně gotický.

Kresebná rekonstrukce vzhledu zámku v první polovině 16. století (podle J. Štětiny)

25/

Kresba J. L. Frencla,
1866

Přestavba pak pokračovala severním křídlem, do něhož se vstupovalo antikizujícím edikulovým portálem, přeneseným po roce 1840 do nově vybudované ohradní zdi zámku na jižní straně. Byl zhotoven z jemnozrného pískovce nejpravděpodobněji z lomů u nedalekého Maletína. Segmentově ukončený vstup ústí do pravoúhlého plochého ostění, flankovaného dvojicí poloslopů bez entaze a s kanelurami (a pišťalami) probíhajícími až po kompozitní hlavice. Architráv trojdílného kladí je redukován na disproporční náběžníky hlavic. Vlys je opatřen nápisem v humanistické kapitále: LADISLAVS . DE . BOZKOWICZ . ET . NIGROMONTE . DOMINVS / CASTRI . HVIVS . ME . FECIT . SVB . ANNO . DOMINI . 1 . 4 . 9 . 2 . V architektuře portálu se mísí renesanční formy s gotickými detaily, přičemž celek charakterizuje celkově lineární, neplastické provedení. Příbuzné pojetí hlavic u oken Vladislavského sálu na Pražském hradě, datovaných rokem 1493, nevylučuje použití společných předloh nebo práci jednoho a téhož kameníka, jenž poznal nový renesanční styl pravděpodobně v Budíně. Pokud v tomto případě přišla renesance do Moravské Třebové z Prahy,

Tondo Ladislava z Boskovic z roku 1495

Tondo Magdalény z Dubé a Lipé z roku 1495

Tzv. rytířský sál
(svatební síň)

Portál v ohradní zdi
zámku z doby Jana
z Boskovic

jednalo by se zatím o ojedinělý projev obnovujících se vztahů českých zemí poté, co po smrti Matyáše Korvína skončilo dvojvládí.

Rukou anonymního severoitalského kameníka vznikla dvě mramorová kamenná tonda (kruhové medailony) o průměru 70 cm s reliéfními profilovými bystami stavebníka a jeho ženy, na jejichž rámech je vytesáno: LADISLAW. Z. BOZKOWICZ 1495 a MAGDALENA. Z. DVBEE A LIPPEHO 1495. Vzdáleně připomínala florentskou medailérskou tradici a s výjimkou Uher byla bez obdoby na sever od Alp. Nacházela se v patře po bocích portálu, který vedl přes velký sál jižního křídla do kaple. V té době musela již stát arkádová chodba před průčelím jižního křídla, odkud byl vstup do kaple dosažitelný. V roce 1497 byla kaple patrně dokončena. Nejnovější nálezy potvrzují, že Ladislavova přestavba hradu měla raně renesanční charakter, který se neomezil pouze na dochovaný portál a portrétní medailony. Ladislav z Boskovic tak dovršil přestavbu svého sídla a mohl zde přijmout krále Vladislava II. Jagellonského za jeho pobytu v Čechách. Z bohatých uměleckých sbírek Ladislava z Boskovic se zachovalo jediné dílo – rozměrná tapisérie, utkaná před rokem 1520 v Bruselu nebo Tournai. Obdélnou plochu rámuje úzká bordura s plynulým vzorem z listů, plodů a květinových motivů. Dva štíhlé kmeny stromů s listy a plody oddělují tři figurální výjevy, líčící mýtus řígenie u Taurů jako alegorii náhody, štěstěny a příznivého osudu. Dílo představuje

Raně renesanční
portál z roku 1492

Tapisérie Ífigénie
u Taurů

mimořádný doklad uměleckého ztvárnění antické literární předlohy. Mohlo být součástí cyklu s epizodami z trójské války, ale i samostatným kusem. Vyhlášenou byla rovněž Ladislavova knihovna s více než 200 svazků iluminovaných rukopisů i knih tištěných na papíře, z níž se zachovalo pouhé torzo.

Na „starém zámku“ se budovalo ještě za Jana z Boskovic (1543–1589), posledního příslušníka rodu, který dal postavit nebo výrazně zvětšit mlýn za hradbami zámku, na jehož fasádě se svého času nacházela deska s erbem stavebníka a jeho ženy Jenovéfy z Liechtensteina a letopočtem 1586. Z téže doby pochází také portálek v ohradní zdi, jímž se po můstku přes mlýnský náhon vycházelo směrem na Křížový vrch a k hospodářskému zázemí – rybníku, palímě a mlýnu. Nese nápis „*IOHANN HERR VON BOZKOWICZ HERR AUF DER MERISCHEN TRIBAV HOSTAT UND EVLENBERG*“. V druhé polovině dvacátých let 17. století přestavoval na objednávku Karla z Liechtensteina „starý zámek“ ještě Giovanni Motalla. /JS

Literatura

Ivo Hlobil – Eduard Petrů, *Humanismus a raná renesance na Moravě*, Praha 1992, s. 115–120. – Nina Bažantová, Tapisérie Ífigénie u Taurů, in: Ivo Hlobil – Marel Perůtka (eds.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 1999, s. 577–581. – Jiří Šmeral, Záhada růže vyřešena? Několik poznámek k interpretaci heraldické výzdoby Rytířského sálu zámku v Moravské Třebové, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 16, 2005, s. 9–16. – Vladislava Řihová, Architektonické fragmenty ze zámku Ladislava z Boskovic, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 19, Moravská Třebová 2008, s. 7–11. – Táž, Umělecká výbava Moravské Třebové v době Ladislava z Boskovic, in: *Historická Olomouc* 17, 2009, s. 269–282. – Jan Štětina, Několik poznámek k architektuře Ladislava z Boskovic, in: Tamtéž, s. 251–267. – Ivo Hlobil, Zvýšený zájem o ranou renesanci v Moravské Třebové v posledním desetiletí, in: Jana Martínková (ed.), *Moravskotřebovský zámek – renesance v evropském kontextu. Problematika nových objevů, rekonstrukce, prezentace*, Moravská Třebová 2010, s. 4–6. – Jan Štětina, Stavební vývoj zámku v Moravské Třebové v době Ladislava z Boskovic, tamtéž, s. 15–30. – Petr Čehovský, Portál zámku v Moravské Třebové (1492) v kontextu středoevropského umění konce 15. a první poloviny 16. století, tamtéž, s. 31–36. – Jan Chlíbec, *Italští sochaři v českých zemích v období renesance*, Praha 2011, s. 18, 55, 67–69.

2/

„Nový zámek“

Zámecké náměstí 1

Stavebník: Ladislav Velen ze Žerotína

Architekt: Giovanni Maria Filippi (?)

Stavitel: Giovanni Motalla de Bonnamone

2. desetiletí 17. století

Na počátku druhého desetiletí 17. století se rozhodl Ladislav Velen ze Žerotína velkoryse rozšířit svou rezidenci. Po zbourání hradby a zasypání příkopu oddělujících zámek od města dal rozlehlé prostranství severně „starého zámku“ obestavět třemi patrovými arkádovými křídly, přičemž dlouhé západní křídlo se na konci zalamovalo do krátkého jižního úseku. Severnímu křídlu, obrácenému k městu, dominovala přibližně uprostřed třípodlažní brána (označovaná také jako věž nebo rizalit). Brána je sice včleněna mezi lodžiová křídla, ale svým převýšením působí jako samostatná jednotka, představující monumentální variaci na římský triumfální oblouk. Vnější portál s trojicí vstupů a především nádvorní fasády pokrývá souvisle rustika, která je ústředním motivem po formální i obsahové stránce. Pro humanistickou epochu vyjadřovala protiklad *výtvaru přírody a práce lidských rukou* a současně i viditelnou vazbu na antickou architekturu, podobně jako použití tzv. sloupových řádů. Rustika demonstrovala rovněž sílu a velkou odolnost a byla proto

30/

doporučována u staveb hradů, kastelů, pokladnic, zbrojnic, věznic a všech druhů opevnění. Manýristická architektura žerotínského zámku vycházela z impulzů italských architektů Sebastiana Serlia a Giacoma Barozziho, zvaného Vignola. Serlio byl autorem teoretického spisu *Knihy o architektuře*. V roce 1551 vydal tzv. *Knihu mimo pořadí (Libro straordinario)*, v níž prezentoval třicet rustikových portálů, propojených s různými sloupovými řádami, a dvacet jemných portálů na různé způsoby. Zejména portál č. 30 je blízký architektuře moravskotřebovského zámku, avšak „šlo o erudované převzetí a využití estetických principů působivého výrazu Serliovy doktríny. Nikoli tedy bezduché epigonství, ale uvědomělý dialog mezi mediterránním autorem a záalpským stavebníkem a architektem“ (Ivan P. Muchka). Serliovy kresby a rukopisy se na konci jeho života dostaly do rukou Jacopa Strady, učenice a architekta, antikváře a uměleckého poradce císaře Maxmiliána II., což nahrává domněnce, že byly po polovině 16. století známy a kopírovány ve střední Evropě.

V listopadu 1611 uzavřel Ladislav Velen ze Žerotína smlouvu s Giovannim Motallou (Hansem Motalem), podle níž měl provést úpravy na „starém zámku“ a pro novou přístavbu vyždít základy, postavit prahy pod sloupy, dále pilíře a osadit kameny k spodním i horním obloukům. Jmenovaný byl dlouho považován také za architekta „nového zámku“. Teprve později bylo poukázáno na to, že je v pramenech uváděn výhradně jako zedník, někdy zednický mistr, byl vyplácen týdně, navíc částkami neodpovídajícími honorářům projektanta, a v nejednom případě vykonával běžné zednické práce. V Moravské Třebové pracoval mezi léty 1612–1630 s přestávkou, způsobenou nástupem nového vlastníka žerotínského majetku Karla z Liechtensteina. Na základě slohové kritiky spojila Jarmila Krčálová autorství „nového zámku“ s Giovannim Mariou Filippim, hornoitalským, ale římsky školeným architektem, působícím v letech 1602–1616

Expozice Poklady
Moravské Třebové

Reliéf stařeny v patře severního křídla arkád

Reliéf s okřídlenou hlavou v patře západního křídla arkád

Reliéf vojáka v antikizující přilbě v patře severního křídla arkád

na dvoře císaře Rudolfa II., kdy se jeho zásluhou stala Praha jedním z nejpokrokovějších středisek středoevropské stavební tvorby. Nedávno tuto hypotézu podpořila Vladislava Říhová poukazem na pracovní vazby mezi Filippim a Karlem z Liechtensteina, jenž poznal umělce za svého působení u pražského dvora a mohl ho doporučit trebovskému pánu, s nímž se přátelil a často ho navštěvoval. Giovannimu Motallovi lze proto přisoudit roli provádějícího stavitele.

Dvorní fasády na arkádových křídlech a na bráně či průjezdní věži a na soklech a dórském vlysu vnějšího portálu pokrývají figurální a dekorativní reliéfy. Opakuje se zde motiv Turka, který je nepochybnou narážkou na tehdejší boje proti Turkům na uherském území. Mohl však také připomínat Žerotína v roli nadkonfesijního bojovníka proti „nepříteli všeho křesťanstva“, i když na druhé straně se Ladislav Velen stal jedním z hlavních aktérů spiknutí za sesazení Rudolfa II., které organizoval uherský král, moravský markrabě a čekatel trůnu Matyáš. Vojenské tažení Stavovské konfederace na Prahu roku 1608 se uskutečnilo také za účasti „nepřátel všeho křesťanství“ – Turků, s nimiž Matyáš uzavřel mír. Za předlohu sochařské výzdoby sloužily grafické listy, mezi jejichž autory se podařilo zjistit Virgila Solise, Aegidia Sadelera a Philipse Galleho. Vladislava Říhová rozlišila dva autory sochařské výzdoby. Jednoho označila jako Mistra arkád s tím, že jím mohl být Hans Gatschka z Ivančic, avšak tento názor později opustila. Jan Chlíbec považoval za tohoto tvůrce Abbondia Oliviera Salise. Druhého sochaře Říhová pojmenovala Mistr věže a následně ho změnila na Mistra littwitzovských náhrobníků. První pracoval na reliéfech západního a severního křídla arkád, druhý tesal většinu reliéfů v klenácích a na soklech věže a reliéfy na východním křídle fasád. Mistr arkád byl umělecky vyzrálější, zatímco Mistr littwitzovských náhrobníků ho napodoboval, avšak s jistými omezeními. Místo nízkého reliéfu se uchýlil k vysokému, nedokázal vytesat hlavy v poloprofilu, takže volil čelní

Vstup do „nového zámku“ z města

Vojevůdce s palcátem v patře arkád zámekové věže

Římská císařovna v patře severního křídla arkád

Reliéf mladého Turka v patře severního křídla arkád

pohled, a mimoto se dopouštěl anatomických prohřešků. Mistr arkád vyšel z uměleckého centra jihozápadně od Brna na pomezí bývalého moravskokrumlovského a oslavanského panství (Rosice, Oslavany, Ivančice, Dolní Kounice, Račice, Ivanovice na Hané), zatímco Mistr litvitzovských náhrobníků působil v Moravské Třebové a Podkrkonoší.

Měřítko a náročnost manýristického předdvoří nezměnily provoz zámekového areálu. „Starý zámek“ i nadále plnil obytné a reprezentační funkce, zatímco „nový zámek“ sloužil z větší části jako hospodářské zázemí. Ve třech přízemních místnostech se zachovaly křížové klenby se štukovými žebry s jednoduchým pletencem a s rozetami ve svornících, které jsou analogické štukovým klenbám v některých měšťanských domech. Jejich stylovou provenienci lze předpokládat ve Slezsku.

Současný stav zámekového areálu je výsledkem téměř dvacetileté etapovité obnovy z iniciativy města jako vlastníka památky. Chátrajícím budovám byla v maximální míře vrácena původní podoba a zvoleno odpovídající využití, spojující kulturní, společenské, administrativní a obytné funkce. Kulturnímu poslání dominuje expozice *Poklady Moravské Třebové* v patře východní poloviny severního křídla a ve východním křídle „nového zámku“. Nabízí průřez historií města a prezentuje vrcholná díla z éry Ladislava z Boskovic: reliéfní medailony šlechtického páru a tapisérie s námětem Ífigenie u Taurů. Expozici uzavírá tzv. rytířský sál v severní části východního křídla „starého zámku“, sloužící také jako svatební obřadní síň. K atraktivním expozicím náleží *Alchymistická laboratoř doktora Bonaciny*, *Sředověká mučima*, *Jak se žilo na venkově* a *Barevná planeta – geologická expozice*. Ve sklepích východního křídla staré části zámku bylo zřízeno městské lapidárium. Celoměstské služby nabízí knihovna se studovnou, sály krátkodobých výstav, kavárna a dětské hřiště. Dislokována je tu ještě základní umělecká škola a čtyři bytové jednotky. /JS

Literatura

Jarmila Krčálová, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě*, in: Eliška Fučíková (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1. Umění renesance*, Praha 1989, s. 40. – Táž, *Architektura doby Rudolfa II.*, tamtéž, s. 167, 177. – Ivo Hlobil, *Dvorní architekt císaře Rudolfa II.* G. M. Filippi autorem zámku Ladislava Veleny ze Žerotína v Moravské Třebové?, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 5, 1995, s. 12-14. – Vladislava Říhová, *Vliv grafických předloh na sochařské památky pozdní renesance v Moravské Třebové*, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 15, 2004, s. 10-15. – Táž, *Skupina štukatur počátku 17. století na Moravskotřebovsku*, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 16, 2005, s. 29-30. – Táž, *Turecké motivy na moravských fasádách z počátku 17. století*, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 18, 2007, s. 24-31. – Táž, *Sochařská výzdoba moravskotřebovského zámku Ladislava Veleny ze Žerotína*, in: Jana Martínková (ed.), *Moravskotřebovský zámek – renesance v evropském kontextu. Problematika nových objevů, rekonstrukce, prezentace*, Moravská Třebová 2010, s. 53-59. – Ivan P. Muchka, *Sebastiano Serlio, l'opera rustica a zámek v Moravské Třebové*, tamtéž, s. 60-68. – Irena Lišková (ed.), *Alchymistická laboratoř doktora Bonaciny. Výstava o alchymii pozdní renesance na zámku Moravská Třebová*, Moravská Třebová, b. d. v., nepag. – Vladislava Říhová, *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století. Moravskotřebovsko*, Litomyšl 2011, s. 30-44, 58-62, 81-121. – Jan Chlábec, *Italsí sochaři v českých zemích v období renesance*, Praha 2011, s. 40, 284-294.

Severní portál

3/

Kamenné sluneční hodiny

Nádvoří zámku

1558, 1763

Původní umístění této unikátní památky bylo na hřbitově u děkanského kostela a v 19. století v zahradě u fary. Od počátku minulého století stály hodiny v parku před městským muzeem, byly však vážně poškozeny pádem vzrostlého stromu v sedmdesátých letech minulého století. Nato byly kamenné fragmenty uloženy do depozitáře na zámku. V roce 2004 byly restaurovány a osazeny na zámeckém nádvoří. Před vlastním restaurováním byly rozbité díly hodin provizorně sesazeny, přičemž bylo zjištěno, že se zachovaly dva díly z celkové původní skladby hodin: kamenný kvádř se čtyřmi slunečními hodinami jako spodní díl a na severní straně zkosený menší kvádř, který byl rozlomen na tři větší díly a deset menších částí. Jedná se o ojedinělý soubor šesti různých slunečních hodin. Tvoří jej dvojce jižní, po jedné na východní, západní a severní straně a konečně rovníkové ve vrcholu. Ve třech případech (u hodin horních jižních, východních a západních)

je ukazatelem stylus (ve formě horizontální tyčky), ostatní tři jsou opatřené polosem (ukazatel rovnoběžný se zemskou osou).

Z gnómonického hlediska (věda o konstruování slunečních hodin) jsou nejzajímavější horní *jižní hodiny*, obsahující hodiny babylónské, italské a temporální a dále úplnou soustavu obrazů zvířetníkových rovnoběžek, tzv. kalendárium. Číselníky *východních* i *západních hodin* obsahují poloorlojní, babylónské a italské hodiny a opět kalendárium. Spodní *jižní hodiny* ukazují pouze poloorlojní hodiny. V horní části kruhu vytesaný letopočet 1558 nepochybně znamená rok vzniku. Zajímavostí je přítomnost soustavy různoběžných přímek uvnitř kruhu. Zřejmě jde o nepromyšlený a nedokončený pokus o vytvoření číselníku italských hodin. *Severní hodiny* ukazují v největším rozsahu (o letním slunovratu) pouze čtvrtou až šestou hodinu ráno a šestou až osmou hodinu večerní. V době mezi podzimní a jarní rovnodenností jsou tyto hodiny zcela ve stínu. V horní části oblouku hodin je číslice 49, udávající zeměpisnou šířku stanoviště, a nad obloukem latinský nápis *Renovatum 1763*. U *rovníkových hodin* jde vlastně jen o jejich jarní polovinu, neboť jsou osvětleny pouze v období mezi jarní a podzimní rovnodenností.

Hodnota zeměpisné šířky 49 stupňů, vyrytá na severních hodinách, vypovídá o tom, že se buď autor hodin dopustil chyby (Moravské Třebové přísluší hodnota

49,75) nebo sluneční hodiny byly původně konstruovány pro jiné místo. Číselníky hodin opatřených stylem ovšem hodnotě 49,75 vyhovují. Je tedy možné, že sluneční hodiny s číselníky jižních (spodních), severních a rovníkových hodin, zhotovené v roce 1558 pro místo o zeměpisné šířce 49 stupňů, byly později přeneseny do Moravské Třebové a zde v roce 1763 doplněny o trojici zbývajících hodin. Tomu by odpovídal jejich odlišný charakter a provedení. /LK

Literatura

Ladislav Kryl – Martin Pokorný, Restaurování kamenných slunečních hodin na zámku v Moravské Třebové, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 16, 2005, s. 17-20. – Jiří Fomin, Kamenné sluneční hodiny v Moravské Třebové, tamtéž, s. 21-23.

4/

Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže

Křížový vrch

Stavebníci: Ladislav Černohorský z Boskovic, Ladislav Velen ze Žerotína

Stavitel: Andreas Balzer, sochař Christoph

Do 1505, 1603–1605

Ke kostelu uprostřed hřbitova vede cesta strmými Schody mrtvých, krytými šindelovou střechou a se vstupním renesančním portálem s nápisem „*Selig sind die Todten, die im Herr sterben (Blažení jsou mrtví, kteří zemřeli v Pánu)*“, letopočtem 1575 a znakem boskovického sedmizubce a moravské orlice. Hřbitov se původně nacházel u farního kostela v centru města, ale byl roku 1499 z nařízení Ladislava z Boskovic přemístěn na Křížový vrch. Podle datování zvonů na sanktusniku byla stavba hřbitovního kostela dokončena v roce 1505. Roku 1602 rozhodla městská rada o jeho zásadní přestavbě, která se uskutečnila v letech 1603–1605. Vznikla trojlodní halová stavba, na jejíž střední loď navazuje

Náhrobník Martina Todtenwolfa, poničený za protireformace

39/

presbytář s polygonálním závěrem, osvětlovaná vysokými hroditými okny a zvenku členěná opěrnými pilíři. Jako stavitel je archivně doložen Andreas Balzer ze slezské Nisy a kameník Christoph, možná totožný se saským sochařem Christophem Lielgenburgem, který se přistěhoval do města v roce 1601. „*Tradiční gotizující architektonické prvky jsou ukázkou vztahu stavebníka k architektuře luterského kostela, pro který bylo vhodné konzervativní vyznění*“ (Mladislava Říhová). Z doby výstavby se zachovaly ve východních koutech bočních lodí dvě pískovcové kuželové patky s kanelurami a zubořezem a v jižní lodi dvě rovněž pískovcové konzoly s reliéfem andělů hlavičky a vegetabilním závěsem. Do presbytáře byly přemístěny tři dřevěné kříže z Křížového vrchu, kde je nahradila trojice kamenných křížů. V interiéru kostela byly umísťovány náhrobníky a epitafy třebaovských šlechticů, měšťanů a duchovních, jež byly ale s nástupem protireformace likvidovány a kamenné náhrobníky využívány k dláždění, jako schodnice, zazdívány do základů nebo byly otesány a zaomítány, jak dokládá náhrobník protestantského duchovního Martina Todtenwolfa v severní boční lodi, odhalený až v roce 1983.

Období manýrismu náleží kostelní lavice z roku 1630, členěné na čelech a bočnicích lištovými rámy, doplněnými malovaným beschlagwerkovým (vybíjeným) ornamentem. Dřevěná kruchta s 16 malovanými pašijovými výjevy

Náhrobník Matheuse
Peschky (1616)

Fresky v presbytáři
(J. T. J. Supper)

Konzola s ovocným
závěsem
s granátovým jablem
uprostřed

pochází z roku 1661. Z epitafů, dokládajících přežívání manýrismu až do druhé poloviny 17. století, se zachoval pouze jeden i s dřevěným rámem. Klenbu a stěny presbytáře pokrývají malby Judy Tadeáše Suppera, dokončené v roce 1755. Námětem je legenda o Nalezení sv. Kříže, podle níž jej měla objevit císařovna Helena, matka císaře Konstantina Velikého. Na výjevu je zobrazena s arcibiskupem Makariem v okamžiku, kdy zjišťují, který z nalezených tří křížů je pravý. Ústřední téma doplňuje vlevo scéna Očistce a naproti Pekla. Nad triumfálním obloukem se vznášejí andělé Posledního soudu. Mariánský oltář po levé straně triumfálního oblouku, boční oltář sv. Josefa se Supperovou iluzivní architekturou v severní lodi a protilehlý boční oltář sv. Rocha (1662) se nacházejí v torzálním stavu. Z pozdně barokních úprav se zachovala kazatelna. Kříž u kostela s reliéfem Vítězného Krista vytvořil v roce 1753 sochař František Josef Seidl.

Když byly v roce 1896 opravovány dřevěné lavice, zjistilo se, že k vydláždění podlahy byly použity renesanční náhrobníky. Byly postupně vyzvednuty a osazeny na vnější stěny kostela a do nově vzniklého lapidária na Křížovém vrchu. K nejhodnotnějším patří náhrobník purkmistra Matheuse Peschky (kolem 1616) na levé boční stěně niky jižního portálu, řazený mezi díla Mistra littwitzowských náhrobníků, a na protilehlé straně náhrobník děkana Andrease Junicelia (kolem 1601). /DCh, JS

Schody mrtvých
z roku 1575

Literatura

Oliva Pechová, *Moravská Třebová. Městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1957, s. 28. – Emanuel Poche, *Umělecké památky Čech*, Praha 1978, s. 426-427. – Jana Martínková, *Renesanční náhrobníky a lapidárium na hřbitově v Moravské Třebové*, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 5, 1995, s. 19-22. – Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 96, 112, 145. – Jan Klobušický, *Soubor obrazů křížové cesty v kostele sv. Kříže v Moravské Třebové*, in: *Výroční zpráva Památkového ústavu v Pardubicích za rok 2000*, Pardubice 2001, s. 153-163. – Ivan Viktořík, *Kamenné renesanční náhrobníky a epitafy v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra výtvarné výchovy PdF UP Olomouc, 2002. – Vladislava Říhová, *Skupina štukatur počátku 17. století na Moravskotřebovsku*, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 16, 2005, s. 30. – Táž, *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století. Moravskotřebovsko*, Litomyšl 2011, s. 23, 26, 122-129.

Náhrobník děkana
Andrease Junicelia
(1601)

5/

Lapidárium

**Kaple sv. Markéty (Všech svatých)
na hřbitově**

Po vyzvednutí náhrobníků z podlahy hřbitovního kostela sv. Kříže a nalezení dalších náhrobníků v základech hřbitovní zdi bylo zvažováno jejich uložení. Z popudu kustoda městského muzea a konzervátora památkové péče Aloise Czerného bylo v roce 1912 rozhodnuto o zřízení lapidária, přičemž nejvhodnějším místem se ukázala kaple sv. Markéty, známá také jako kaple Všech svatých, stojící u východní stěny hřbitovní zdi jako prostá empírová stavba, sklenutá valenou klenbou. V interiéru byly úpravy omezeny na odstranění lavic a zděného podstavce pro oltář a přizdění podstavce pro náhrobníky, které na něj byly vyzdvíženy a upevněny ke stěnám.

Umísťování náhrobníků v interiéru hřbitovního kostela bylo spojeno s reformačním obrazoborectvím 16. století, které „*proměnilo kostely v memoriální galerie tehdejší společnosti*“ (Ivo Kořán), neboť náhrobníky si dávali pořizovat nejen šlechtické rody, ale i radní, duchovní a řemeslníci. Byly opatřeny postavou

45/

zemřelého a vyzdobeny znaky a merkami (měšťanské značky z lomených a křížených čar), latinskými, českými nebo německými nápisy. Jednodušší náhrobníky sestávaly z nápisové desky a heraldické výzdoby. Vazba náhrobníků s hrobem se později uvolnila, takže umístěním na stěnách se podobaly epitafům. Odstraňovány byly po nástupu protireformace, nejspíše před novým vysvěcením hřbitovního kostela roku 1631.

Sochařsky nejhodnotnější čtveřice náhrobníků v lapidáriu patří členům rodu Littwitzů (dva muži, žena a dítě), jejichž rod měl vazbu na Ladislava Veleny ze Žerotína. Všichni zemřeli v roce 1618. Styl vysokých reliéfů je blízký sochařské výzdobě věže a východního křídla „nového zámku“, jejíž anonymní autor byl podle svého sepulkrálního díla pojmenován Mistr littwitzovských náhrobníků. V lapidáriu mu lze přisoudit ještě náhrobník Barbary Daufaynové z roku 1616. V době vybudování bylo moravskotřebovské lapidárium pokládáno za jediné svého druhu na Moravě. Dnes *„může posloužit pro přehlednou orientaci ve stylovém vývoji sedmdesáti let renesančního sochařství, ale můžeme se na ně podívat také jako na specifický pramen osvětlující různé aspekty vytváření a využívání sochařských děl ve veřejném prostoru“* (Madislava Říhová). /DCh, JS

Literatura

Jana Martínková, *Renesanční náhrobníky a lapidárium na hřbitově v Moravské Třebové, Moravskotřebovské vlastivědné listy* 5, 1995, s. 19-22. – Ivan Viktořík, *Kamenné renesanční náhrobníky a epitafy v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra výtvarné výchovy PdF UP Olomouc, 2002. – Vladislava Říhová, *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století. Moravskotřebovsko*, Litomyšl 2011, s. 130-142.

Náhrobník Hanse
Littwitze (1618)

Náhrobníky zleva
Magdalény
Schmerbauchové,
Hanse Littwitze,
Elisabety
Glauwitzové a Hanse
Georga Littwitze

6/

Latinská škola

Kostelní náměstí čp. 25/1

1566

Počátky školství v Moravské Třebové sahají před rok 1482, kdy zde působila městská nebo farní škola. První známou osobností, jež stála v jejím čele, byl salcburský Johann z Czimsteinu, jehož do Třebové povolal na doporučení olomouckého světícího biskupa Wilhelma roku 1511 Ladislav z Boskovic jako městského faráře a podřídil mu i školu.

Prostá jednopatrová budova, která se zachovala do našich dnů, byla dokončena za Václava z Boskovic, vnuka Ladislava z Boskovic, roku 1566 za ředitele Pavla Eckelia. V jejím přízemí se nachází větší místnost s pozoruhodnou hvězdicovou hřebínkovou klenbou, jejíž žebra vybíhají ze čtrnácti konzol, z nichž polovina obsahuje texty příkázání a napomenutí studentům. Na konzolách jižní stěny jsou to nápisy *Turpia fuge, ne tolles aliena* (Straň se hanby, nepokradeš), na severní straně *Deum cole, ne jurato* (Uctívej Boha, nepřísahej), na západní stěně *Mandacium oderis, te ipsum ne*

48/

negligas, festina lente. 1566 (Nenávid' lež, nepodceňuj se, pospíchej pomalu. 1566) a na východní straně Iracundiae moderare, pacem dilige, violentiam odere (Mírní hněv, miluj mír, nenávid' násilí), Parentes ama, praeceptores reverere, magistratus metue (Miluj rodiče, cti učitele, uznávej vrchnost) a Paulus Eckelius, pietatem sectare, veritati adhaereto (Pavel Eckelius, oddej se zbožnosti, nabádej k pravdě).

Trojtřídní škola pod dozorem městského faráře představovala jednu z nejstarších latinských škol, jež vznikaly v éře humanismu od počátku 16. století. Vyučovalo se na ní latině, řečtině, matematice a přírodním vědám. Nepřipravovala studenty na praktická povolání, ale ke svobodné vědecké činnosti. Třebovští evangeličtí faráři, kteří během reformačního období vykonávali dozor nad školou, vystudovali ve Wittenbergu. S nástupem reformace se stal roku 1626 prvním katolickým učitelem Joachim Renz. V čele školy stál „rector scholae“, „magister scholae“, „ludi rector“ nebo „ludi moderator“. Význam slova „ludus“ objasňuje latinský distichon nad oknem průčelí: *Ut domus haec schola, ludusque vocatur, sic homines vacuae habere cupit* (Jak se dům tento zve školou, sídlem Múz a místem hry, přeje si mít uvnitř lidi volné mysli). Průčelí budovy je doslova „popsáno“ dalšími latinskými a řeckými nápisy, připomínajícími poslání ústavu a obrazejícími se svým moralizujícím obsahem k těm, kdo jej navštěvovali.

Během a po třicetileté válce se zhoršila hospodářská situace školy a poklesla její úroveň. Nová a lepší éra moravskotřebovského školství nastala až příchodem piaristů v roce 1763. /JS

Literatura

Rudolf Híkl, *Moravská Třebová. Náčrt jejích dějin*, Moravská Třebová 1949, s. 121-122. – Gottlieb Dörner – Friedrich Dörner, *Mährisch-Trübau. Die Perle des Schönhengstgaues*, Göppingen 1969, s. 143-144.

Radnice

Náměstí T. G. Masaryka čp. 32/29

Stavitelé: Hieronymus Dubenský, Andreas Pfoff, kameník Conrad

1521–1523, 1541–1569, 1764, 1824

Dvoupatrová trojtraktová budova radnice s věží po boku hlavního průčelí stojí v ose jižní fronty rozlehlého obdélného náměstí. Polohou je shodná s někdejšími fojtstvím, které zaniklo při velkém požáru města v roce 1509. Fojtové drželi svůj úřad dědičně v letech 1361–1475, kdy radnici prodal fojt Jakub Fassan městu. Roku 1521 zbudoval stavitel Hieronymus Dubenský od základu radniční věž a o dva roky později dokončil obnovu radnice. Z této doby se zachoval první trakt přízemí s mázhauzem, sklenutým na střední polygonální pilíř čtyřmi poli křížové klenby s hranolovými žebry z omítnutých cihlových tvarovek, a malá síň se stejnou klenbou a navíc s dvěma polychromovanými kamennými svorníky s motivem šachovnicové moravské orlice a bílé orlice. Vchod do místnosti má kamenné ostění s oslím hřbetem a boskovickým sedmizubcem. Stylově se tato část hlásí k pozdní gotice. Kamenná deska v mázhauzu s reliéfním erbem Boskoviců a letopočtem 1539 sem byla přenesena v 19. století z Horní brány. Po druhém ničivém požáru města v roce 1541 zvýšil Andreas Pfoff věž, přičemž torzo provizorně zajištěné budovy se dočkalo obnovy a rozšíření až v průběhu šedesátých let. Na této druhé stavební etapě měl jmenovaný stavitel rozhodující podíl. Časový průběh dokládají letopočty 1564 na konzolách horního mázhauzu a zadní místnosti patra a letopočet 1565 na fasádě stavení ve dvoře se sloupovou arkádou v patře, které sloužilo jako vězení a byt dozorce. Pro Pfoffa, který přestavbu dokončil v roce 1569, byly charakteristické hřebínkové klenby, rozvinuté na patře

Horní mázhauz

v mázhauzu, průčelní místnosti i v místnosti třetího traktu. Podle dochovaných maleb na stěnách a klenbě sloužila průčelní místnost jako zasedací síň a v sousedícím mázhauzu se odbývala shromáždění obce. Na stěnách síně konšelů symbolizoval výjev Šalomounova soudu moudrost a spravedlnost, byl také předobrazem Posledního soudu a patřil proto k častým motivům výzdoby veřejných budov. Alegorie Spravedlnosti, Obezřetnosti, Statečnosti a Mírnosti vycházely z Platónovy *Ústavy* jako ctnosti požadované od občanů ideálního státu. Strop pokrývá bohatý rostlinný ornament vinných listů, hroznů a granátových jablek, dolní části stěn zdobí iluzivní architektura. Vinná réva obecně symbolizuje Krista a křesťanskou víru. Pisemně doložený kameník Conrad provedl pravděpodobně schodiště do patra a zadní místnosti na levé straně třetího traktu patra.

Dolní mázhaus

Sín konšelů
Bývalé vězení a byt
dozorce ve dvoře (1565)

Roku 1726 shořela věž a teprve v roce 1764 byl na renesanční tělo nadstaven oktogon. Je ukončen dvojitou cibulovou bání s moravskou orlicí na korouhvi. Dnešní vzhled radnice dovršila pak nadstavba druhého patra v roce 1824. Na přelomu padesátých a šedesátých let minulého století prošla radnice dalšími stavebními úpravami. Celá budova byla pneumatickými lisy zvednuta a poté byly vyměněny nosné pilíře v dolním i horním mázhauzu, klenby zpevněny betonovými skořepinami a celá budova stažena ocelovými táhly. Památkový dozor vykonával známý brněnský architekt Klaudius Madlmayer. Radnice slouží jako sídlo Městského úřadu Moravská Třebová. /DCh

Literatura

Bohumil Samek, Renesanční měšťanský dům v Moravské Třebové (K problematice prostorového útvaru mázhauzu), *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university F 1*, Brno 1957, s. 13. – Týž, Renesanční radnice v Moravské Třebové, *Zprávy památkové péče* XVII, 1957, s. 174-180. – Oliva Pechová, *Moravská Třebová. Městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1957, s. 22, 24. – Karel Kibic, Renesanční dům radni našich měst a jeho kompoziční vývoj, *Monumentorum tutela / Ochrana pamiatok* 4, Bratislava 1967–1968, s. 174-175. – Emanuel Poche (ed.), *Umělecké památky Čech 2/K-O*, Praha 1978, s. 423-424. – [BS] Bohumil Samek, Radnice, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (eds.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 III. Olomoucko* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 1999, s. 182-183.

Průchod v radniční věži ke Kostelnímu náměstí

8/

Měšťanský dům čp. 29

Náměstí T. G. Masaryka 35

Stavebníci: Daniel Karwath, Wenzl Sponer, Josef Finsterle

Po 1509, 1726, po 1814, 2. patro po 1844, stavení ve dvoře 16. století

Dvoupatrový dům v jižní frontě náměstí má pozdně klasicistní průčelí, členěné průběžnými parapety s trojicí oken v každém patře. V přízemí, pojednaném jemnou pásovou rustikou, zahrnuje tato úprava po levé straně gotickorenesanční vstupní portál s okoseným půlkruhovým ostěním v pravouhlém rámu, zdobeném

55/

Přední komora
po pravé straně
mázhauzu

Svorník
s boskovickým
znakem v přední
komoře

v cviklech znaky Boskoviců a pánů z Dubé. Dům je zejména v přízemí, ale i v obvodových konstrukcích prvního patra, jednou z nejúplněji dochovaných staveb z nejstarší fáze výstavby města po požáru roku 1509. Prvním známým majitelem byl před požárem roku 1541 Daniel Karwath. Nepravidelná dvoutraktová dispozice obsahuje po levé straně hluboký, valeně klenutý, ještě pozdně gotický mázhaus, z něhož vzadu odbočuje kamenné schodiště se zvýšenou mezipodestou, odkud je přístupné nejen první patro, ale také zadní světnice s dřevěným táflovým stropem v mezipatří. Z mázhausu pokračuje po levé straně užší chodba do dvora. Portálem pod schody se vstupuje do suterénu. Součástí dnešní cukrárny po pravém boku mázhausu je bývalá přední komora o dvou polích gotické křížové klenby hrotitého profilu, v předním poli dokonce s dochovanými kamennými klínovými žebry, sbíhajícími se v kvadrilobovém svorníku, zdobeném reliéfním štítem s boskovickým znakem. Navazující valeně klenutý prostor náležel kdysi černé kuchyni. Z doby výstavby domu po požáru roku 1509 pochází také polozapuštěný sklep pod zadní světnicí, klenutý výsečovými klenbami do středního pilíře, kdežto přední sklep je zřejmě pozůstatkem zaniklé původní zástavby města. Dům býval pouze jednopatrový, po třicetileté válce byl delší dobu neobydlený, pak připadl sousedovi, roku 1726 vyhořel a byl Wenzlem Sponerem znovu vystavěn. Druhé patro bylo přidáno za atiku až po roce 1844, kdy dům patřil Josefu Finsterlemu.

Objekt na hluboké středověké parcele je doplněn ve dvoře jednopatrovými trakt, zasahujícími až za hranici souseda, které byly od něho údajně odděleny za válečných dob, kdy byly využívány k úschově obilí. Boční křídlo, které bylo částečně také obytné, sloužilo převážně hospodářským účelům. Již v 16. století je při prodeji domu zmiňováno pivovarské vybavení, zpravidla umístované do dvorních partií. V domě se střídali různí majitelé, z nichž k významnějším patřil Melchior Zawadski, pán na svobodném dvoře v Kunčině, a Wenzl Sponer, syn rychtáře z Kunčiny. /JSv, VŘ

Literatura

Rudolf Pechhold, *Mähr.-Trübauers Häusergeschichte. V. Der grose Platz Nr. 35, Mährisch Trübau* 1928. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 150-151. – Oliva Pechová, *Moravská Třebová. Městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1957, s. 18. – Dobroslav Libal – Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

9/

Měšťanský dům čp. 30

Náměstí T. G. Masaryka 33

Polovina 16. století

Dvoupatrový dům stojí v jižní frontě náměstí a jeho nenápadná trojosá fasáda skrývá objekt, který byl výrazně upravován ve dvacátých letech 20. století. Tehdy přišel o klenby v levé části přízemí a dispozice pater se díky požadavkům na „moderní“ bydlení zcela proměnila. Přesto zde dodnes najdeme cenné stavební detaily. V pravé části dispozice je v předním traktu za širokým proskleným výkladcem položen hloubkový prostor sklenutý polokruhově valenou klenbou. Na užší přední místnost dříve navazovalo vestavěné schodiště a širší průchod do dvora s pokročilejším zaklenutím s trojúhelnými klenebními výsečemi. Dnes je přední místnost zakončena nově vestavěnou příčkou, takže její komunikační funkce – jednalo se o vstup do domu – není tolik patrná.

58/

V roce 1999 byly v této místnosti objeveny unikátní nástěnné malby. Díky stavebním pracím a restaurátorskému zásahu víme, že obvodové stěny jsou vyzděny ze smíšeného zdiva, klenba je však cihelná, asi z doby po požáru v roce 1541.

Domy v radniční frontě náměstí byly tehdy požárem velmi poškozeny. Zachované portály, znakové a nápisové desky dávají najevo, že se v okolí domu čp. 30 v padesátých letech 16. století intenzivně stavělo. V této době byl dobudován, omítnut a vymalován i vstupní prostor. První doloženou majitelkou domu byla Anna Hubelinová, která jej v polovině 16. století vlastnila a v roce 1561 prodala soukeníku Georgu Litterovi. Právě ona nejspíše zaplatila náročnou výzdobu.

Nástěnná malba pokrývala celou plochu klenby a pravděpodobně také stěn, její svislé části však byly osekány. Svinuté rostlinné úponky s fantaskním listovým a plodovým, ve vrcholu klenby doplněné rozetami, mají pouze omezenou barevnou škálu černých, šedých a zemitých tónů. Do ornamentálního rámce je vloženo několik figurálních scén. Vlevo v rohu u čela domu hasí sv. Florián v dlouhém plášti rozšiřující se plameny. Za ním, směrem do hloubky prostoru, jsou vymalováni hráči vrhcábů sedící na lavicích za hospodským stolem. Naditá taška za pasem jednoho z mužů, stejně jako prase namalované pod stolem, upozorňují na hříšné chování, které zákonitě doprovází hraní zakázané hazardní hry. Moralistní téma pokračuje dalšími poměrně poničenými postavami zápasníků

Místnost vpravo
předního traktu
s malbami z doby
po roce 1541

Malba se sv. Floriánem
hasícím plameny
a s hráči vrhcábů

s tyčemi. Jako poslední byl na levé stěně chodby vymalován pijan. Z původní malby se zachovala jen část paže přidržující u úst vysokou číši. Další rozbitá mu ležela u nohou. Bitce s tyčemi sekundovali na protější stěně bojovníci s obouručními meči. Z posledního výjevu na pravé stěně za vstupem do domu se zachoval jen fragment postavy koně.

Ucelený program maleb měl návštěvníky šenkovního a právovárečného domu upozornit, že přemíra alkoholu a hazardní hry vedou často k smrtelným potyčkám se zbraněmi. Toto téma bylo po celý středověk oblíbeným námětem reliéfů kamnových kachlů a objevuje se i v knižní malbě. Scény doprovázela heraldická výzdoba, kterou porušil novější otvor. První ze tří štítů nesl orlici, druhý boskovický hřeben a poslední ostrove pánů z Lipé. Cenný interiér je pro zájemce dobře dostupný, neboť v něm má prodejnu Turistické a informační centrum města Moravské Třebové. /VŘ

Literatura

Rudolf Pechhold, *Mährisch-Trübauers Häusergeschichte. IV. Die Niedergasse, V. Der grosse Platz, Mährisch-Trübau* 1928. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 149. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

10/

Měšťanský dům čp. 31

Náměstí T. G. Masaryka 31

Architekt: Oskar Czepa (?) průčelí

Kolem 1270, po 1509, 1554, po 1726, 1921

Dům v jižní frontě hlavního náměstí zastihuje sousední dominantní hmota radnice a částečně i širší objekt z druhé strany. Úzké průčelí s fasádou ve stylu art déco z roku 1921 je kompenzováno hloubkou zastavěné parcely, která byla původně vyměřena až ke Kostelnímu náměstí. Právě poloha uprostřed nejvýhodněji orientované strany náměstí a později vedle radnice naznačuje významné postavení majitele už od doby založení města ve třetí čtvrtině 13. století.

Nejstarší stavební fázi dokládá gotická křížová klenba vstupní síně – dnešní prodejny – z doby po požáru města roku 1509, s masivními kamennými žebry, vystupujícími ze zdi ostrým zkosením. Také rozsáhlé valeně klenuté sklepy a dnešní vstupní chodba svědčí nejméně o dvou středověkých stavebních etapách. Dříve se vstupovalo do předního sklepa nejen ze vstupní síně, ale dokonce přímo z náměstí. Náročnější řešení domu umožnila až renesance, kdy měšťané využili podpory vrchnosti po dalším ničivém požáru města v roce 1541. Protože dům měl v přízemí dostatečně vyhovující žebrovanou klenbu, postrádal v té době obvyklý dolní mázhauz. Zato v patře v prostoru se schodištěm vznikl sice sevřený, ale zato jedinečně vyzdobený mázhauz s působivým hvězdicovým obrazcem hřebíkových kleneb s dlouhými výsečemi. Klenba, připomínající místy nařasenou drapérii, při zdi úzce staženou a zakončenou dvojítm srpkovitým vykrojením, působí dojmem lehkosti a křehkosti. V prodejně nad pultem lze rozluštit latinský nápis, vytesaný do zazděného nástavce dnes již nedochovaného portálu z roku 1554, předpovídající po šesti tisících letech konec světa (volný překlad: šest tisíc let bude trvat svět, pak zničení / dva tisíce let bezpráví, dva tisíce let zákon, dva tisíce let Spasitel). Střed římsy nad nápisem zdobí drobný štítek s původně polychromovaným boskovickým znakem. Také z dalšího renesančního portálu na mezipodestě, původně vedoucího do zadní, výše položené komory, je zachována jen římsa nadpraží s charakteristickou renesanční profilací a opět boskovickým znakem.

Dispoziční řešení přízemí je charakteristickým typem středověkého domu. Z náměstí se po pravé straně vcházelo do vstupní síně, centra společenského života domu, řemesla a obchodu. Odtud se mohlo původně pokračovat ke schodišti do patra a mezipatra a za střední neklenutou částí domu úzkým průchodem do dvora, nad kterým je dosud zachována komůrka v mezipatře. Po levé straně síně zbytek šířky domu zabírala komora či kvelb s oknem do náměstí, spíše asi hospodářského charakteru. Ve střední části bývala černá kuchyně, ve které se vařilo na otevřeném ohništi pod širokým dýmníkem, a za ní výše položená typická velká zadní komora s okny do dvora, kdysi vybavená trémovým stropem. Soukromý život rodiny se odehrával v patře,

Horní mázhauz

kde byl obytný prostor obrácen k náměstí. Vedle při schodišti byl klenutý mázhaus, dosahující pravděpodobně až k průčelí, uprostřed dispozice se nacházela černá kuchyně s dochovaným renesančním vstupním portálkem a komora směrem do dvora.

Dům je pozoruhodným dokladem stavebních proměn měšťanského domu od nejstarší fáze města až po moderní dobu s dochovanými autentickými prvky většiny slohových etap. Průčelí ve stylu dekorativní moderny raných dvacátých let 20. století je jedním z posledních výrazných výtvarných projevů v centru města. V domě se narodil Dr. Karel Giskra, zvolený v roce 1848 za Moravskotřebovsko do říšského parlamentu. V letech 1886-1887 vykonával funkci brněnského starosty a poté se stal rakouským ministrem vnitra. /JSv

Literatura

Dobroslav Líbal – Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Jan Muk, *Moravská Třebová, nám. Míru čp. 31, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1989. – Ladislav Loubal, *Městská památková rezervace Moravská Třebová, Moravskotřebovské vlastivědné listy* 5, 1995, s. 4.

Dolní mázhaus

11/

Měšťanský dům čp. 33

Náměstí T. G. Masaryka 27

1555, po 1840, 1933

Řadový dvoupatrový dům s trojosou klasicistní fasádou v jižní frontě náměstí, stojící v sousedství radnice, je příkladem patricijského domu s ještě gotickými kořeny, avšak radikálně přestavěného v rámci raně renesanční obnovy města po požáru roku 1541. Datování přestavby upřesňuje letopočet 1555 ve vlysu pozoruhodného vjezdového portálu. Jeho architekturu tvoří půlkruhová bosovaná

65/

archivolta s merkou majitelů v klenáku, osazená do obdélného rámce ukončeného profilovanou římsou na dvou nárožních konzolách. Pískovcový vlys nese nápis: WIDER GOTT IST KEIN RADT (Není radno být proti Bohu) ANNO DOMINI 1555, znak Boskoviců a pánů z Lipé. Renesanci náleží veškeré dochované klenby přízemí a zčásti i dispozice prvního patra. Nejcennějším prostorem je čtvercový mázhaus s hvězdicovou hřebínkovou klenbou a s kamennými kruhovými svorníky, nesoucími monogram WNKM, reliéfní orlici a boskovický sedmizubec. Ojedinělá je existence široké zadní síně za komunikačním středním traktem, jejíž klenba je analogií klenby mázhausu. V domě opět nechybí kamenné, valeně klenuté sklepy s širokými půlkruhovými pískovcovými portály bez okosení i sklepy s mladším cihelným zaklenutím. Také zde bylo druhé patro domu přidáno za atiku až po požáru roku 1840. Nynější čtyřramenné schodiště s horním osvětlením bylo vybudováno současně s úpravou zadního traktu domu v roce 1933. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 140-142. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Dolní mázhaus

12/

Měšťanský dům čp. 35

Náměstí T. G. Masaryka 23

Stavebník: Hans Renner von Putzing

1512 (portál), 1598 (arkýř), 70. léta 17. století (vrata), 1844 přestavba,
1934 dílčí adaptace

Jediným zdobným prvkem dvoupatrového domu o čtyřech okenních osách, stojícího na jižní straně náměstí vlevo od radnice, je půlválcový arkýř, demonstrující významné postavení někdejšího majitele. Noha arkýře z jemnozrnného pískovce je hladce kamenicky opracovaná, zato konzola, z níž vyrůstá, má bohatou plastickou dekoraci. Dole se nachází lví hlava s širokým otvorem v tlamě, nad ní vystupují z vegetabilního rámce dvě polopostavy andělů-atlantů, vzepřené na rukou o stylizované svitky a vynášející na zádech a roztažených křídlech váhu arkýře. Okolo nich jako symboly hojnosti visí bohaté ovocné a květinové závěsy, uprostřed nesené opět maskaronem. Tělo arkýře,

které je rozděleno do tří pásů – parapetního, okenního se sloupy a horního kladí, pokrývá na většině plochy jemná reliéfní dekorace. Parapet je členěn plochými pilířky s dekorem květinových váz a na bocích reliéfním ornamentem, tzv. beschlagwerkem. Významově nejdůležitější je výzdoba tří polí mezi pilířky reprezentativně pojednanými erby, s bohatě provedenými příkrývadly, klenoty a doprovodnými nápisovými deskami v rollwerkových kartuších. Vlevo je to erb vrchnosti, značený LADISLAVS . WEL / EN . HERR VON / ZIEROTIN, který má v červeném poli zlatě korunovaného černého lva vyrůstajícího ze stříbrného trojhůří; uprostřed čtvercový znak s jezdci a půlkoněm v klenotu, patřící majiteli domu, s nápisem HANS RENNER / VON PVTZING a vročením 1598 a vpravo znak jeho ženy s označením MARTHA KLOTZ / MANIN . VON REI / CHENAV. Během

Kresba J. L. Frenzla,
1866

restaurování byly obnoveny průzkumem zjištěné původní heraldické barvy. Pás s okny nad parapetem dělí dva červené ionské sloupy, obtočené zelenými úponky vinné révy s modrými hrozny, a také dva krajní kanelované polosloupky s motivem beschlagwerku v dolní části podtrhuje barevné tónování. Pás kladí je dekorován jemným ornamentem. Starší meziválečná fotografie zachycuje ještě barevně naznačené šambrány oken a hlavně reprezentativní vstup, po jehož stranách byly ještě dva dřevěné obchodní výkladce z přelomu 19. a 20. století. V hlavním půlkruhovém kamenném vstupním portálu bývala vrata, na líci pobitá širokými, střežovitě kladenými prkny s plochými hřebíky, přičemž spáry překrývaly ozdobné oblé lišty. Horní oblouková část byla oddělena římsou, avšak hlavním výtvarným motivem byl vyřezávaný středový sloupek. Jeho spodní plochou část zdobila tzv. hermovka, kdežto v nadpraží byl opatřen maskaronem ve tvaru lví hlavy, která svírá kruh s ovocným závěsem. Dnešní provozní uspořádání přízemí s oddělenými komerčními prostory při ulici a samostatně přístupnou zadní obytnou částí, nedovolí dostatečně ocenit unikátní zachování pozdně gotické dispozice domu z doby po první velké přestavbě města po požáru v roce 1509, kdy ze vstupní síně (dnešního obchodu) vedla dlouhá chodba do dvora, na niž uprostřed dispozice navazovalo schodiště do patra a do sklepů a při něm vzadu zvýšená zadní obytná komora. Stáří domu dokládají vysoké půlkruhově valené klenby přízemí i kamenných sklepů, ale i další stavební detaily, jako kamenný pozdně gotický portál s letopočtem 1512, vedoucí dříve do komory při ulici. Další jednoduché, okosením hran zdobené portály jsou zachovány ve sklepech. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 137-139. – Oliva Pechová, *Moravská Třebová. Městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1957, s. 21, 26-27. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Vladislava Říhová, *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století, Moravskotřebovsko*, Litomyšl 2011, s. 23, 25, 71-72.

13/

Měšťanský dům čp. 37

Náměstí T. G. Masaryka 19

Původně gotický, 1. polovina a 3. čtvrtina 16. století, po 1840

Dvoupatrový dům s okoseným nárožím se v jižní frontě náměstí uplatňuje dvojosým průčelím z konce 19. století. Náleží ke skupině objektů s významnými pozůstatky gotickorenesanční etapy výstavby města. V jádru gotickou stavbu s původní skladbou sklepů (sklep při ulici má gotickou valenou klenbu z lomového kamene) dispozičně určuje hloubkový dvojtrakt přízemí s autentickou klenbou vstupního mázhauzu (doplněnou v renesanci o trojboké výseče) a plochostropá světnice v zadním dílu. Stáří objektu potvrzuje existence gotickorenesančních architektonických detailů z červeného pískovce, například fragmentu velkého půlkruhového okna na zadní fasádě nebo půlkruhových portálků s okosenými hranami. Z třetí čtvrtiny 16. století pochází renesanční výsečová hřebínková klenba levé přízemní části a patrně i místnost s křížovou hřebínkovou klenbou v prvním patře. V jádře pozdně středověké je i zadní stavení ve dvoře s valenými a výsečovými klenbami a trámovými stropy. Současná podoba domu je výsledkem přestavby a zvýšení domu o druhé patro po požáru roku 1840. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 134. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

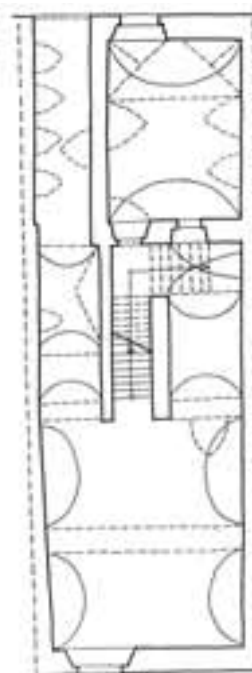
14/

Měšťanský dům čp. 60

Náměstí T. G. Masaryka 13

1536, po 1840, 1925

Řadový dvoupatrový dům ve východní frontě náměstí s trojosým klasicistním průčelím z konce 19. století náleží ke skupině objektů s významnými pozůstatky gotickorenesanční etapy výstavby města, podle písemných pramenů a letopočtu na stěně v mázhauzu k roku 1536. V jádře gotický objekt s původními sklepy (úzký průčelní sklep má být dokonce pozůstatkem zaniklé dřevěné zástavby města) má trojdílnou dispozici přízemí se širokým mázhauzem, klenutým dvěma úseky valené klenby s půlkruhovým středním pasem. Také sousední komora

Půdorys přízemí

Mázhauz

a místnost v zadním traktu mají autentické valené klenby a vstup do sklepa je opatřen pozdně gotickým pravouhlým portálem. Výčet středověkých architektonických detailů doplňují ve sklepě dva půlkruhové gotické portálky. V původním stavu se již nedochoval prostor bývalé černé kuchyně, moderním zásahem do dispozice je vložené čtyřramenné schodiště. Současná podoba domu je výsledkem přestavby a zvýšení domu o druhé patro po požáru roku 1840 a dispozičních úprav horních podlaží z roku 1925. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 127-128. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Sklep s gotickou valenou klenbou

15/

Měšťanský dům čp. 62

Náměstí T. G. Masaryka 9

15. století, kolem 1550, poslední čtvrtina 18. století, 1840

Mázhaus
s malovanými
vegetabilními
motivy

Dům stojí uprostřed východní strany náměstí, na nároží s Poštovní ulicí, dříve Schneidergasse. Dnešní fasáda je pozdně barokní. Osa kompozice je akcentována dvěma páry pilastrů vysokého řádu a v patře okny sdruženými pod společným frontonem. Ústředním motivem je nika se sochou Panny Marie s Ježíškem. Dům si jako jeden z mála uchoval původní hmotové řešení s atikou představenou střechou s hřebenem kolmým k uliční čáře.

Budova prošla komplikovaným stavebním vývojem. Nejstarší gotický sklep pod levou přední částí domu nemá žádnou návaznost na dnešní půdorys se třemi hloubkovými trakty. S mladšími pozdně gotickými sklepy jej spojuje krátká chodbička, která již dnešní rozvrh přízemí respektuje. Pod středním traktem domu dále navazuje prostora narušená vestavbou dnešního schodiště, z ní se lomeným portálem vstupuje do velké valeně klenuté prostory pod pravým traktem. Ostatní sklepy jsou výsledkem první renesanční přestavby. Svou vrcholnou renesanční podobu dům získal po dalším prodloužení půdorysu do dvora a zaklenutí síně nejspíše kolem roku 1550.

Nanejvýš pozoruhodná je zejména klenba síně s mohutnými žebry. Značná půdorysná nepravidelnost není výsledkem nedbalosti stavitele, ale záměrného hledání staticky nejvhodnějších míst ke svedení nemalé váhy nové klenby mimo slabá místa kleneb starších sklepů pod domem. Žebra prvních dvou polí od vstupu jsou vyzděna z vyžlabyňovaných cihelných tvarovek, žebra v posledním poli síně a prostoru schodiště jsou vyskládána z prostých zdících cihel. Dva kruhové svorníky v síni nesou dosud čitelné erby s boskovickým sedmizubým hřebenem a půlenou orlicí. Žebra zdobí vegetabilní malby podtrhující jejich profilaci.

Souběžně se síní vpravo probíhá široká chodba zaklenutá valeně se styčnými výsečemi. Pasy, nepravidelnosti a rozšířená střední část reagují na velký gotický sklep v podzemí. Vlevo se ze síně procházelo do reprezentativní místnosti s profilovanými klenebními žebry, která zřejmě oproti rušné síni sloužila jako uzavřenější provozovna živnosti majitele. Ze zadní části síně se vstupuje do další

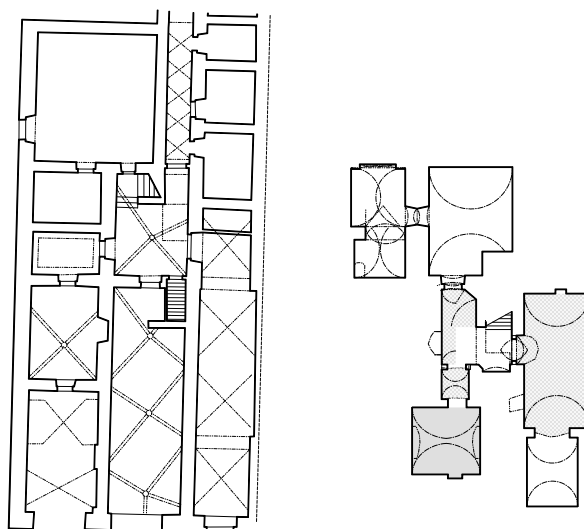

téměř čtvercové místnosti, jejíž novodobé schodiště v podstatě respektuje původní podobu komunikace. Po několika schodech se vchází do velké čtvercové dolní světnice. Kuchyně bývala vlevo od schodiště. Dále na dvůr pokračuje úzká chodba, na niž navazuje jednoduchá pilířová arkáda k zadnímu domu, přistavěná na konci 16. nebo na počátku 17. století. Patro je plochostropé, novodobě upravované. /ER

Literatura

Führer durch Mähr.-Trübau und Umgebung, Mährisch-Trübau 1914. – *Mähr.-Trübauer Häusergeschichte*. IV. Die Niedergasse. V. Der große Platz, Sonderdruck der „Schönhengster Zeitung“, Mährisch-Trübau 1928. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 124-125, IV. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Bohumil Samek, *Městské domy Moravská Třebová (okres Svítavy)*, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (eds.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 1999, s. 184.

Půdorys přízemí
a sklepů

16/

Měšťanský dům čp. 78

Náměstí T. G. Masaryka 1

**Stavebníci: rodina Schmeckenkuchenů, Franz Sales Steinbrecher,
Ernst Steinbrecher**

15. století (?), 1570, 1840, 1935

Velký nárožní dům zaujme netypickým pavilonkem na střeše a bohatou klasicistní fasádou s balkonem neseným dvojicí kamenných volutových konzol. Hodnotnou klasicistní přestavbu, která určila dnešní podobu domu větší měrou než u ostatních domů, datuje nápis na pilíři schodiště: *1840 postavil Franz Sales Steinbrecher – 1935 přestavěl jeho vnuk Ing. Ernst Steinbrecher.*

Větší část domu, převážně renesanční valeně klenuté sklepy a přední část přízemí, je postavena na původní trojdílné dispozici – boční části jsou zaklenuty jednoduchými, zřejmě renesančními valenými klenbami s výsečemi, střední část průjezdu klasicistními plackami. Z Krátké ulice se prostory upravovanými ve třicátých letech vstupuje do průjezdu a klasicistní schodišťové haly. Elegantní pilířové schodiště je osvětlováno vysokou světlíkovou šachtou, nahoře vyvedenou nad střechu domu, kde tvoří zmiňovaný střešní pavilonek. Interiéry doplňují ve značné míře dochované hodnotné klasicistní detaily – zábradlí, dveře, dlažby, kamenické prvky.

Dům patřil staré měšťanské rodině Schmeckenkuchenů. Od roku 1619 až do konce 17. století měnil majitele téměř každých dvacet let. V roce 1704 jej koupil žalářník Georg Richter. V rodině Richterů zůstal do roku 1759, širší rodinou se později ocitl ve vlastnictví rodiny Dukátových. V roce 1824 se majitelem stal

Klasicistní schodiště
z roku 1840

Franz Sales Steinbrecher, který dům výrazně přestavěl. Rod Steinbrecherů patřil k hlavním iniciátorům hospodářského, kulturního i politického života ve městě. V Moravské Třebové se údajně usadili za třicetileté války, první zmínky o jejich faktorském podniku pocházejí z konce 18. století. Fritz a Anton Steinbrecher založili v roce 1878 na Lanškrounské ulici (dnešní čp. 366) první mechanickou tkalcovnu na Moravě, která byla zároveň jako první v rakousko-uherské monarchii elektrifikována. Návratnost investic však nesplnila očekávání a podnik musel být prodán vídeňské firmě V. Mayer & Söhne. Conrad Steinbrecher se věnoval barvení a úpravě látek. Kolem roku 1890 provozoval menší podniky ve městě, v roce 1911 začal podle návrhu významného architekta průmyslových staveb Bruna Bauera budovat továrnu v ulici Na stráni. Dědicem Conrada Steinbrechera se stal jeho synovec Ernst, iniciátor přestavby domu v roce 1935. V letech 1923–1933 byl moravskotřebovským starostou a znovu se jím stal v období 1938–1939, kdy byl zvolen za Henleinovu sudetoněmeckou stranu. Sláva moravskotřebovského továrníckého rodu skončila po 2. světové válce, kdy byli Steinbrecherovi spolu s ostatním německým obyvatelstvem odsunuti a jejich textilní impérium přeměněno v národní podnik Hedva. /ER

Literatura

Mähr.-Trübau Häusergeschichte. IV. Die Niedergasse. V. Der große Platz, Sonderdruck der „Schönhengster Zeitung“, Mährisch-Trübau 1928. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Jana Martínková, *Textilní průmysl v Moravské Třebové do roku 1945*, in: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska*, Litomyšl 2006, s. 79-99.

17/

Měšťanský dům čp. 109

Náměstí T. G. Masaryka 2

1546, po požárech 1726 a 1840, 1921

O domě na nároží ulice Čs. armády se traduje, že je nejstarší na náměstí. Byl vystavěn na jedné z největších parcel a od počátku své historie patřil nejváženějším rodinám ve městě. Tomu odpovídá i jeho stavební podoba, ač narušená rozsáhlými pozdějšími úpravami. Dnešní podoba exteriéru domu je klasicistní, přičemž fasáda byla upravena v duchu doznívající geometrické secese ve dvacátých letech 20. století.

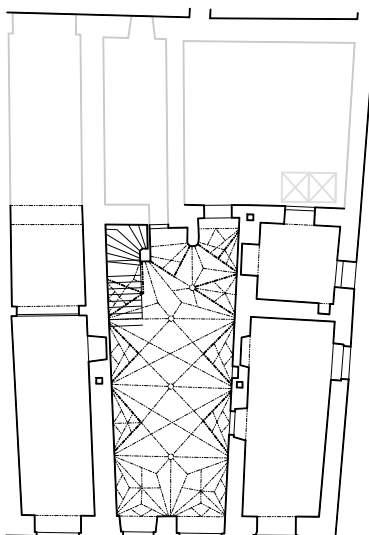

Klenební svorník
v mázhauzu
s iniciálami LK
a letopočtem 1546

Dispozice nejlépe dochované přední části přízemí je trojtraktová s rozlehlou klenutou dolní síní uprostřed. Prostor síně je zaklenut renesanční valenou klenou s lunetovými výsečemi, plochu klenby člení protínající se diagonály v omítce vytažených hřebínků. Hřebínky se dole sbíhají do patek kýlovitého tvaru, ve vrcholu klenby do kulatých pískovcových svorníků ohraničených vavřínovým věncem s heraldickými motivy uprostřed. První svorník u vstupu nese polychromovaný štít se znakem Boskoviců, druhý ostrve pánů z Lipé, třetí po zániku polychromie neurčitou, snad moravskou orlici. Zaklenutí síně je datováno štítkem na svorníku v zadní části místnosti s letopočtem 1546 a iniciálou LK. V roce 2005 byly pod nátěry klenby nalezeny malované florální motivy.

Schodiště v zadní části síně se dochovalo v původní poloze. Zbytek dispozice je značně změněn novodobými přestavbami pro kanceláře a automatickou telefonní ústřednu. Pod schodištěm se původně nacházely dveře průchodu do dvora. Po levé straně síně býval průjezd, zřejmě proražený v 19. století. Po pravé straně přiléhá vzadu k síni čtvercový prostor kuchyně, značnou část zadního dílu zabírala mírně vyvýšená plochostropá světnice. Pod přední částí domu se nachází podélný valeně sklenutý kamenný sklep nesouvisející s dnešní dispozicí, sklepy pod středním a zadním dílem jsou cihelné, současné s renesanční dispozicí přízemí.

Půdorys přízemí

Mázhauz

Před požárem 1541 je jako majitel znám rychtář Hans Kofenkörbl. V uvedeném roce získal dům Matthes Klotzmann z rodiny spřízněné s Janem Amosem Komenským a vlastníci ve městě více domů. Dům držela až do roku 1635, kdy jej koupil zámecký hejtman Andreas Cyprian Mayer z Kempfensteinu. V roce 1787 získal dům obchodník Wenzel Steinbrecher. Steinbrecherové v domě vybudovali divadelní sál, který se stal vyhledávaným centrem společenského a spolkového života. Konaly se zde bály, přednášky, koncerty, svou činnost zde rozvíjely místní pěvecké spolky. S rozmachem stříbrného plátna byl sál uzpůsoben na kino, nadále však sloužil i jako koncertní síň.

Na sklonku života působil v divadle Josef Kajetán Tyl. Ke stému výročí jeho úmrtí byla na domě odhalena pamětní deska od sochaře Karla Otáhalá. Do původního prostoru sálu bylo po zániku divadla vestavěno několik obytných podlaží.

V horním patře se dochovaly pouze zbytky štukové výzdoby proscénia s ležící ženou a anděly (1921). V roce 1995 bylo v místnosti v přední části prvního patra zrestaurováno několik rozsáhlých fragmentů nástěnných maleb, které jsou jedním z mála dokladů podoby obytných místností v patrech moravskotřebovských domů. /ER

Literatura

Mähr.-Trübau Häusergeschichte. IV. Die Niedergasse. V. Der große Platz, Sonderdruck der „Schönhengster Zeitung“, Mährisch-Trübau 1928. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 120-121.

18/

Měšťanský dům čp. 114

Náměstí T. G. Masaryka 10

(?), kolem 1840

Řadový dvoupatrový dům se čtyřsým klasicistním průčelím členěným pilastry ve vysokém řádu se řadí k domům ještě gotického původu s významnou renesanční etapou výstavby, která však byla převrstvena klasicistní přestavbou. Původní dispozice přízemí s hloubkovou dvoutraktovou dispozicí je již opatřena klasicistními plackovými klenbami a novou podobu získala zejména střední část

přímo osvětlená shora světlíkem, s vloženým reprezentativním čtyřramenným schodištěm neseným dvojcosou arkádou se středním toskánským pilířem, doplněným dekorativním kovaným zábradlím a mřížovými brankami v patrech. Z původní dispozice se zachoval jen základní organismus suterénu s valeně klenutými sklepy a půlkruhovým okoseným pískovcovým portálem. V domě se v roce 1877 narodil rakouský spisovatel Rudolf Eichthal, jehož knihy z prostředí armády a měšťánského života rakousko-uherské monarchie se svého času těšily velké oblibě a byly opakovaně vydávány. /JSv

Detail schodiště

Literatura

Ladislav Loubal, Městská památková rezervace Moravská Třebová, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 5, 1995, s. 4.

Klasicistní čtyřramenné schodiště

19/ Měšťanský dům čp. 120

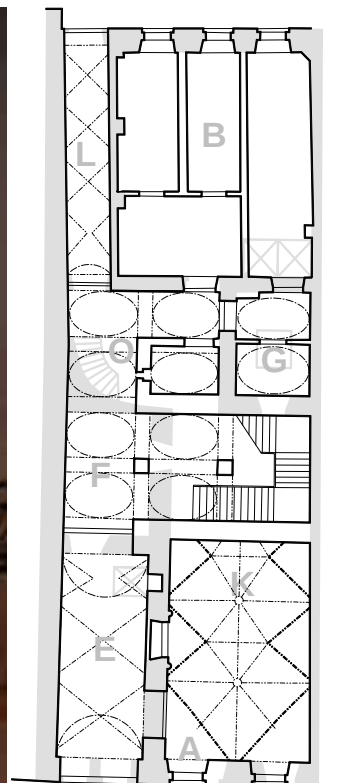
Náměstí T. G. Masaryka 16

15. století (?), 1540, 1863–1864

Dům stojí na severní straně náměstí, do něhož se obrací nevýraznou klasicistní fasádou. Po většinu své existence sloužil jako obecní dům, na počátku 20. století zde byla policejní strážnice. O jeho barokní úpravě, která jen minimálně poznamenala renesanční podobu, informuje plán z roku 1772 ze sbírek Městského muzea. Původní dispozice sledovala rozvrh typický pro ostatní domy z poloviny 16. století. Vstupovalo se z náměstí (A) do dolní síně (K). Síň je klenuta

90/

valenou klenbou s výsečemi, její povrch zdobí poměrně jednoduchý vzorec v omítce vytažených hřebínků. Z původních tří kamenných kruhových svorníků se zachovaly dva s reliéfy boskovického sedmizubce a orlice ve vavřínovém věnci. Do stěn zabíhá klenba kýlovitými patkami bez kamenných konzol. Bohatým renesančním portálem se až do 19. století vstupovalo do přední světničky (E), která byla užívána pro schůze městské rady. Dvojice nápisů na portálu příznačně upomíná latinsky a německy: *Vlastností statečného je mínit hněv, proto krot' svou hněvivost*. Nápis na levé straně pokračuje tehdy oblíbeným německým ponaučením: *Polibek Jidášův je v kurzu zas – takový je náš dnešní čas. Jalová slova a věrnost klam – pak jen výsměch a jsi sám*. Vstupní otvor lemuje dvojice plochých pilastrů s korintskými hlavicemi a dříky zdobenými nízkým reliéfem s portrétními medailony. Dříky postranních korintských polosloupů jsou zkrácené, aby o to více prostoru bylo věnováno vysokým dvoudílným patkám, masivní římsě a neobyčejně vysokému vlysu s reliéfem dvojice okřídlených draků. Portál vrcholí půlkruhovým tympanonem s dvojicí váz. Jeho formy a kamenická značka poukazují na pravděpodobný saský původ kameníka.

Půdorys přízemí

Klasicistní trojramenné schodiště

Za přední světničkou v temné části domu byl klenutý kvelb (F) a úzké schodiště do patra (O). Prostor dolní síně vzadu uzavírala černá kuchyně (G), vybavená varnou podestou, z jejího prostoru se přikládalo do kamen ve velké zadní světnici (B). Úzkou chodbou (I) se procházelo na dvůr, kde stála již zbořená koňská stáj se sýpkou v patře a komorami na dřevo.

Stavebníkem hlavní renesanční přestavby v roce 1540 byl patrně Michal Renner, od kterého v roce 1552 dům koupil Sebastian Kirschner. V roce 1579 v pátek po narození Panny Marie roku 1579 koupil dům od vdovy Dorothey Englishové „ušlechtilý a vysoce umělecký malíř“ Pietro de Petri (ve Flandrech zvaný Pieter Pietersz). Bývá nesprávně ztotožňován se svým současníkem Pieterem Pieterszem mladším z holandského Haarlemu. Narodil se v roce 1550 v Bruggách, kam jeho otec, rovněž malíř, přesídlil z Itálie. Petri odešel v roce 1574 do Brna a v roce 1579 na pozvání Jana z Boskovic do Moravské Třebové. Petriho práce byly vysoce ceněny, malíř byl majitelem jednoho z nejhonosnějších domů na náměstí a třikrát stál v čele městské rady. Z jeho díla jsou známy především portréty Boskoviců a Žerotínů. Zemřel v roce 1611. Petriho syn Simon zvaný Simony byl také dvakrát zvolen purkmistrem, avšak o jeho díle není nic známo. Zemřel v roce 1635, avšak rodina vlastnila dům do roku 1660. V roce 1692 jej měšťan Paul Weis přenechal „se všemi právy, souvisejícími nemovitostmi a vším, co v domě přinýtváno a přibito, ctihodné a moudré městské radě“. Za to dostal Paul Weis Panský dům v Bránské ulici a finanční vyrovnání.

Kromě let 1509 a 1541 dům vyhořel ještě v letech 1726 a 1844. Převážně středního dílu domu se dotkly rozsáhlé úpravy v letech 1863 a 1864. Bylo zrušeno úzké renesanční schodiště a prostor pro nové klasicistní trojramenné schodiště byl získán zkrácením dolní síně. Je shora osvětleno světlíkem a jeden z pilířů nese dataci přestavby. Zároveň byl zrušen boční kvelb a vybourána stěna přední světničky, čímž vznikla široká chodba ke schodišti a do dvora. /ER, VŘ

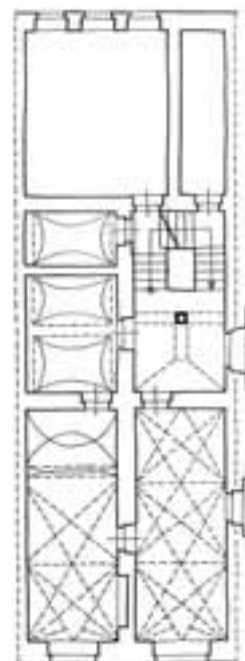
Literatura

Josua Eiselein, *Die Sprichwörter und Sinnreden des deutschen Volkes in alter und neuer Zeit*, Freiburg 1840, s. 350. – Georg Kaspar Nagler, *Neues allgemeines Künstler-Lexicon oder Nachrichten von dem Leben und den Werken der Maler, Bildhauer, Baumeister, Kupferstecher, Formschneider, Lithographen, Zeichner, Medailleure, Elfenbeinarbeiter*,

etc. 11. Bd., München 1841, s. 184. – Arnold Hildebrand, *Sächsische Renaissanceportale und die Bedeutung der hallischen Renaissance für Sachsen*, Halle 1914, Tafel XII. – *Mähr.-Trübauers Häusergeschichte*. IV. Die Niedergasse. V. Der große Platz, Sonderdruck der „Schönhengster Zeitung“, Mährisch-Trübau 1928. – Rudolf Hikl, *Moravská Třebová v dějinách*, Moravská Třebová 1948. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 130-131, katalog VII. – Eva Šamánková, *Architektura české renesance*, Praha 1961, s. 20. – Ladislav Loubal, *Městská památková rezervace Moravská Třebová, Moravskotřebovské vlastivědné listy* 5, 1995, s. 4. – Bohumil Samek, *Městské domy. Moravská Třebová (okres Svitavy)*, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (eds.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 1999, s. 184. – Vladislava Říhová, *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století. Moravskotřebovsko*, Litomyšl 2011, s. 46.

Portál z mázhausu
do někdejší síně
městské rady

Půdorys přízemí

20/

Měšťanský dům čp. 121

Náměstí T. G. Masaryka 18

1552, po 1840

Řadový dvoupatrový dům náleží raně renesanční etapě přestavby po požáru města roku 1541. Charakterizuje jej hloubkový vstupní mázhauz s valenou klenbou se vstřícnými výsečemi, zdobený sítí štukových hřebínků sbíhajících do miskovitě vykrojených patek. V levé zdi mázhauzu je nad vchodem dochován fragment kamenné římsy z nadpraží renesančního portálu z roku 1552, jehož vlys nese latinský nápis a po stranách erby vrchnosti – Boskoviců a pánů z Lipé.

94/

Vlys portálu
s latinským nápisem
a erby vrchnosti
v mázhauzu (1552)

V zadním čele místnosti je nade dveřmi zachováno renesanční ostění okénka do bývalé černé kuchyně v polopatři. Další valenou klenbu s charakteristickým síťovým obrazcem hřebínků nacházíme v průčelní místnosti vlevo od mázhauzu. Schodišťový prostor s toskánskými klasicizujícími sloupy je novodobý, ale v jeho stěně je osazena renesanční reliéfní deska s latinským nápisem NISI DOMINUS AEDIFICAVIT DOMU IN VINU(M) LABORAT QUI AED / DOMINUS ILLUMINATIO MEA ET SAL MEA / QUEM TIMEBO, doplněná po stranách štítky se znaky vrchnosti. Dům obsahuje v suterénu také dva okosené půlkruhové portálky jako pozůstatky starší vývojové etapy. Současný vzhled objektu a úpravy ostatních částí interiéru jsou výsledkem klasicistní přestavby po požáru města roku 1840. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 132-133. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Deska s latinským
nápisem a erby
vrchnosti
ve schodišťovém
prostoru

21/

Měšťanský dům čp. 123

Náměstí T. G. Masaryka 22

Polovina 16. století, 1586, po 1840

Dům je téměř vytěsněn z náměstí do Tiché ulice, přičemž jeho průčelí se polygonálně zahýbá a prampouchy je rozepřeno proti zdi protějšího domu. Fasáda je téměř hladká s jednoduchými kordonovými římsami, do dolní síně vede z náměstí jednoduchý klasicistní portál. Při zaklenutí dolní síně, zabírající celou čelní část domu, se musel stavitel vyrovnat s komplikovaným půdorysem, kdy klenba pravidelných lunet při východní zdi přechází do polygonálně uzavřeného nároží. Jde o jednu z pozdních hřebinkových kleneb ve městě. Konzola vzadu po pravé straně nese kromě merky s iniciálou TK letopočet přestavby 1586. Dílo korunuje soubor florentských konzol s vysokými polychromovanými reliéfy. Tři konzoly jsou zasazeny i ve volné ploše zdi, kde je jejich účel ryze dekorativní. Sochařská práce má shodné rysy s konzolami domu čp. 93 v ulici Čs. armády, podobná byla i původní, převážně červená polychromie. Pro originalitu zdejších námětů můžeme v moravských měšťanských domech jen těžko hledat obdoby. Zoomorfní motivy reprezentují bažant, jelen a lev. Dále zde najdeme konzolu s čertem, andělem a ovocným zátiším. Moralistní obsah má konzola s připomínkou dočasnosti pozemské existence – scénu ležícího putti držícího přesýpací hodiny doprovází nápis *HODIE MIHI / CRAS TIBI – Dnes mně, zítra tobě*.

Na prostor dolní síně navazoval hlavní komunikační uzel, dnes oddělený tenkou novodobou příčkou. Vzadu vlevo se nacházela světnice, úzká chodba po její pravé straně vedla do dvora. Dům má valeně klenutý kamenný sklípek v přední části, zadní část je téměř v plném rozsahu podsklepena prostornými cihelnými sklepy. Původní schodiště bylo nahrazeno prostornějším klasicistním po požáru v roce 1840. Objektu se také nevyhnuly novodobé úpravy. Zadní hospodářský trakt byl zbořen, prostor dolní síně, předělený příčkami v 19. století, byl znovu uvolněn a rehabilitován až na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století.

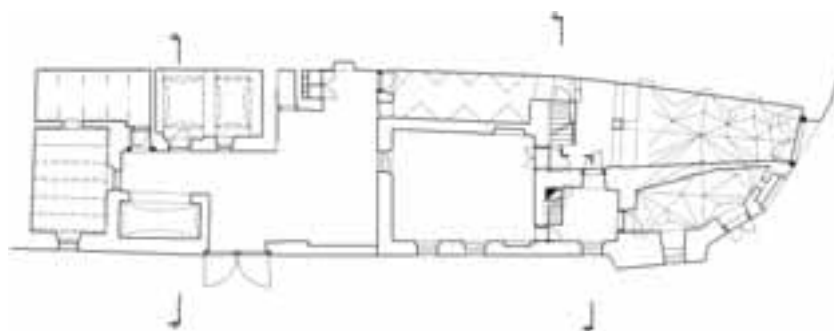

Konzoly v dolním
mázhauzu

Přestavbu podnikl v roce 1586 Thoma Pellio, syn Thomy Pellia staršího, který dům koupil v roce 1543. Po jeho smrti byl v roce 1619 pořízen pozůstalostní inventář, který měl především zamezit rozchvácení movitého majetku před tím, než se jej budou moci ujmout osiřelé děti. Dokument patří mezi nejobsáhlejší, které se v Moravské Třebové dochovaly, a barvitě ilustruje bohatství předmětů pojcích se k životu v domě a zájmům jeho tehdejšího majitele. Kromě finanční hotovosti, nemovitých statků, polností a předmětů běžné potřeby – nábytku, šatstva, nádobí, lněného zboží a podobně, vypočítává také dvaadvacet stříbrných předmětů (šperků a nádob) a v neposlední řadě obsah domácí knihovny. Soubor dvaceti čtyř knih různých velikostí převážně obsahoval evangelicky orientované náboženské spisy v němčině i latině – oblíbené modlitební knihy a kázání, Bibli a nezbytnou Lutherovu Postilu. /ER

Literatura

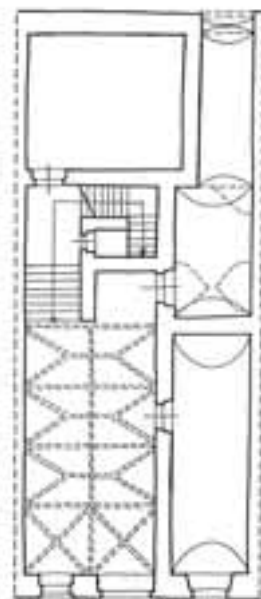
Mähr.-Trübauers Häusergeschichte. IV. Die Niedergasse. V. Der große Platz, Sonderdruck der „Schönhengster Zeitung“, Mährisch-Trübau 1928. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 137, příloha XI. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Ladislav Loubal, *Městská památková rezervace Moravská Třebová, Moravskotřebovské vlastivědné listy* 5, 1995, s. 4. – Vladislava Řihová, *Vliv grafických předloh na sochařské památky pozdní renesance v Moravské Třebové, Moravskotřebovské vlastivědné listy* 15, 2004, s. 12.

Půdorys přízemí

Kresby J. L. Frenzla,
1866

Půdorys přízemí

22/

Měšťanský dům čp. 148

Náměstí T. G. Masaryka 30

Původně gotický, 80. léta 16. století, úpravy 19. a 20. století

Dvoupatrový řadový dům hloubkové dvouraktové dispozice se do náměstí uplatňuje trojosým průčelím z konce 19. století. Dům náleží do skupiny objektů s významnými pozůstatky pozdně renesanční etapy výstavby města. Přestavbu v této etapě dokládá ve vstupním mázhauzu klenba vysoko nasazeného plochého eliptického profilu s trojbokými výsečemi, dekorovaná pravidelným

99/

síťovým obrazcem na způsob štukových žeber profilovaných dvojitým vrypem. Původní sklepy se zachovanými valenými klenbami s otisky bednění jsou přístupné vzadu z mázhauzu půlkruhovým renesančním portálem, k dalšímu sklepu klenutému na střední pilíř vede po boku mázhauzu sestupná chodba do dvora. Stáří objektu potvrzuje existence dalších gotickorenesančních architektonických detailů, například okosené pravoúhlé portálky v přízemí a renesanční profilované ostění dveří v prvním patře. Dveře na půdu z kovaných plátů a zdobené plechovými rozetami pocházejí z klasicistní etapy, během níž se stavební vývoj domu uzavřel. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 146.

Dolní mázhauz

23/

Měšťanský dům čp. 149

Náměstí T. G. Masaryka 32

Kolem poloviny 16. století, úpravy v 19. století

Nárožní dvoupatrový dům uprostřed fronty náměstí s dvouosým průčelím bez štítu a se sochou Immaculaty náleží ke skupině objektů s významnými relikty gotickorenesanční etapy výstavby města. Téměř symetrická hloubková dispozice obsahuje po pravé straně gotický mázhaus, zaklenutý třemi poli křížové klenby s rustikálními hranolovými žebry, v křížení klínovitě vyžlabenými. K renesanční etapě v přízemí odkazuje i zaklenutí levé části sledem křížových hřebínkových

Gotický mázhausz

výseči, úzký valeně klenutý průchod ke dvoru a dva okosené pískovcové portálky i další klenby v mezipatře a prvním patře. Stejně období reprezentují také převážně klenuté sklepy, z nichž vyniká průčelní sklep při náměstí s kamennou klenbou s otisky bednění a také masivní půlkruhový portál z červeného pískovce. Současná podoba a zvýšení domu o druhé patro je výsledkem přestavby po požáru roku 1840, také úpravy interiérů v patrech jsou dílem 19. století. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 148. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Barokní
Immaculata
v patře

24/

Měšťanský dům čp. 164

Náměstí T. G. Masaryka 38

2. čtvrtina 16. století, úpravy v 19. a 20. století

Řadový dvoupatrový dům s dvouosým klasicistním průčelím patří ke skupině objektů s významnými pozůstatky gotickorenesanční etapy výstavby města. Hloubková, asymetricky dvoutraková dispozice přízemí obsahuje šířkový mázhauz sklenutý dvěma nepravidelnými poli křížové hřebinkové klenby s masivním dělicím pasem. Klenba částečně překrývá kamenné, původně zamřížované renesanční okénko z červeného pískovce a s ozdobnou parapetní římsičkou, které vedlo v mezipatře z bývalé černé kuchyně, nynějšího prostoru novodobého schodiště. Z valeně klenutého průchodu ke dvoru vede podél plochostropé zadní světnice půlkruhový okosený pískovcový portál do suterénu. Jeho uspořádání odráží postupný vývoj domu a obsahuje kromě mladších cihelných valených kleneb také odlišný prostor při náměstí s klenbou z lomového kamene. Z klasicistní etapy po požáru roku 1840 stojí za zmínku kovové požární dveře na půdu, zdobené bohatými plechovými rozetami. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 154-155. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Mázhauz
s renesančním
okénkem

25/

Měšťanský dům čp. 40

Bránská 6

1524, po 1541, po 1840

Západní stranu Bránské ulice, která je pestrobarevnou směsicí domů s různou šířkou a proměnlivým počtem pater, sjednotila v horní, méně svažité části až klasicistní přestavba po požáru města roku 1840, respektující jednotnou regulaci střech. Mezi ostatními domy je patrná bílá, poměrně jednoduše řešená jednopatrová fasáda s červenými pískovcovými ostěními velkého trojdílného okna a sousedního vstupu. Průčelí svůj nynější vzhled získalo během rekonstrukce v roce 1953, která sice odkryla gotickorenesanční detaily, ale nebyla provedena s potřebnou odborností.

104/

Velké kamenné okno prosvětluje prostornou vstupní síň, zaujímající většinu přední části přízemí. Je rozdělena do dvou polí, oddělených širokým obloukovým pasem, a zaklenuta vysokými křížovými klenbami s typickými renesančními hřebínky na hranách, pocházejícími nejspíše z úprav po ohni roku 1541. Naproti vchodu z ulice vede do polopatra rameno schodiště, vlevo od něj pokračuje chodba do dvora a před ní, v hloubi síně, je skryt portál vedoucí na schodiště do sklepa. Stáří této první kamenné stavby určuje letopočet 1524, napsaný černou barvou na čele valené klenby v zadní části síně. Pozdně středověká barevná výzdoba kombinuje cihlově červenou, šedou a okrovou barvu. Na pilířích jde o tradiční kvádrování, imitující kamenné bloky v trojbarevném provedení, kdežto oblouk pasu zdobí v podhledu pruh přetínajících se kruhů, jejichž zvýrazněné

Dolní mázhaus

průsečíky připomínají střídavě červené a okrové čočky na šedém pozadí. Jednoduché orámování šedou linkou doplňuje kamenný portálek do přední komory, později krámu, sousedícího se vstupní síní. Za krámem prozradí někdejší kuchyni široký průlezný komín, procházející až do podstřeší. V polopatře nad sklepy a zadní komorou je zachován prostor původní neklenuté světnice s plochým fabionovým stropem z 19. století. Souběžně se světnicí při hraně pozemku probíhá o něco výše položená klenutá chodba, vedoucí původně do zadního domu na konci parcely, kde podle ústní tradice bývala mydlárna. Tento jednopatrový dům, přestavěný Kateřinou Rodlerovou někdy po roce 1849, se však již obrací svým průčelím do Kostelního náměstí. Jeho renesanční původ dokládají okénka s červenými pískovcovými ostěními ve dvoře. Jde o doklad zastavování volných parcel a zahrad, k němuž vyzýval měšťany Ladislav z Boskovic v roce 1513.

Přední dům v Bránské ulici má podél fasády situován větší sklep, který má dosud intaktně zachovanou valenou kamennou klenbu s širokými otisky šalování. U obou sklepů i vstupu z přízemí nalézáme původní půlkruhové, na hranách okosené gotickorenesanční portály z místního červeného pískovce. Z písemných pramenů je znám soukeník Hans Log, který dům v roce 1549 prodal faráři Christophu Kriegrovi. Mezi dalšími majiteli se objevují zejména soukeníci nebo obchodníci s plátnem, hlavně v 16. až 18. století, kdy je zmiňována soukenická rodina Richterů, za níž sňatkem s dcerou městského sládka přibyl do domu velký majetek s poli, lesy a i s dvorem č. 90 na předměstí, označovaným později jako Huppertův šenkovní dům. /JSv

Literatura

Oliva Pechová, *Moravská Třebová. Městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1957, s. 22. – Dobroslav Libal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

26/

Měšťanský dům čp. 42

Bránská 10

Stavebník: Šimon Schleterle, Franz Wolf

Architekt: anonym, Franz Habicher

Před 1549, po 1840, zadní dům 1888, oprava v 50. letech 20. století

Příkladem výstavného měšťanského domu, postupně utvářeného v několika renesančních etapách, je dům v dolní části ulice, která získala jméno podle městské brány při cestě na Jevíčko. Dnešní organismus domu vznikl propojením staršího předního domu, překlenujícího průchod ke Kostelnímu náměstí,

107/

a mladšího zadního objektu, zprvu zřejmě jen hospodářského charakteru. Na ploše parcely tak zůstal nezastavěn jen velmi úzký dvorek. Hladká fasáda se od sousedních domů odlišuje jen půdním polopatrem, které zůstalo neobytné, s replikami původních žaluziových okenic. K renesanci odkazují vstupní půlkruhový portál a sousední okno. Fotografie průčelí před rekonstrukcí dokládá mladší klasicistní okno. Tehdejší výtvarně zajímavé klasicistní vstupní dveře, pravidelně členěné do šesti kazetových polí, lemovaných profilovanými lištami a s kvádrováním soklem, byly při rekonstrukci bohužel nahrazeny novotvarem. Památková hodnota domu spočívá v zachovaném dispozičním řešení interiéru se vstupní síní zdobenou obrazcem hřebínků, vymodelovaných hlubokými postranními rýhami na výsečové klenbě. Symetrický hvězdicový obrazec subtilních žebér s kruhovými svorníky se opírá o stěny srpkovitě vykrajovanými náběhy, které jsou vlastně svazkem sbíhajících se hřebínků. Síně zabírá jako obvykle větší část hlubokého uličního traktu v přízemí, vedle ní zbývá místo jen na užší komoru s jednoduchou výsečovou klenbou, přístupnou pravouhlým portálem renesančního typu s charakteristickou nadpražní římsou. Vzadu ze síně vybíhá rameno schodiště do patra a vlevo od něj se otevírá široký segmentový oblouk průchodu do dvorní, nižší části, zaklenuté odlišnou klenbou s účelově rozvrženou sítí hřebínků. Prostorná zadní komora je zaklenuta plošší

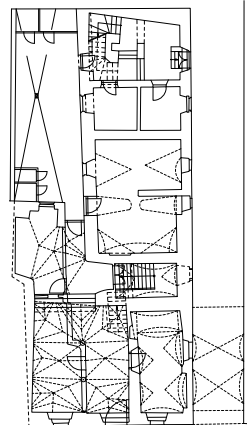
Dolní mázhaus

Prostor za mázhauzem

výsečovou klenbou. Také místnost nad průchodem je opatřena hřebínkovou klenbou. Pouze v jediné z ostatních místností zůstal zachován dřevěný záklopový strop. V dispozici klenutých sklepů, které jsou snad v jádře pozůstatkem gotického objektu s odlišným uspořádáním než nynější dům, se zachovaly půlkruhové portály z místního červeného pískovce. Cihelné klenby, jsou však až mladším doplňkem, pravděpodobně až ze 17. století. Sled majitelů známe z historických pramenů od roku 1549, kdy dům vlastnil Šimon Schleiterle a po něm ještě jeho syn až do roku 1561. Zvýšená cena domu před rokem 1859 odpovídá zřejmě úpravě po požáru města roku 1840, kdy patrně vzniklo půdní polopatro a nová střecha podle jednotného regulačního plánu Bránské ulice. Teprve v roce 1888 žádal majitel Franz Wolf o povolení vystavět v zadním traktu za domem byty. V plánové dokumentaci Franze Habichera je patrné, že v přízemí byl situován vstup na schodiště a sklad dřeva, v patrech potom shodné byty se dvěma obytnými místnostmi a kuchýnkou. V této podobě je dům v podstatě zachován dodnes. /JSv, VŘ

Půdorys přízemí

Literatura

Rudolf Pechhold, Zur Häusergeschichte von Mähr.-Trübau, in: *Schönhengster Zeitung* 28. 5. 1927, s. 4, 7. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 165-167. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag..

27/

Měšťanský dům čp. 46

Bránská 19

Konec 16. a počátek 17. století, úpravy po 1840

Jednopatrový nárožní dům s pětiosým průčelím, rozděleným na dvojosou vstupní a trojosou nárožní část, naznačuje vznik ze dvou původně samostatných domů. Jádro dispozice ještě středověkého původu tvoří levá polovina domu, včetně kamenného valeně klenutého předního sklepa s dochovaným okoseným půlkruhovým portálem, i zadní sklep, původně s trámovým stropem, doplněný později o renesanční cihelnou valenou klenbu. V přízemí obsahuje starší dům valeně klenutou vstupní síň, na koncích se vstřícnými hřebínkovými výsečemi, z níž vede po pravé straně chodba do dvora. Polopatro v zadním dílu obsahuje obytnou místnost s trámovým záklopovým stropem, v předním dílu po levé straně síně klenutou komoru s porušeným prostorem bývalé černé kuchyně. Mladší pravá část domu při městské hradbě, rozšířená koncem 16. století, je v předním dílu plochostropá, kdežto zadní, k chodbě přiléhající prostor je opatřen křížovou klenbou se štukovými žebry zdobenými motivem pletence a křížícími se ve svorníku tvaru rozety. Dům se řadí k objektům z doby pozdně renesanční výstavby města. /JSv

110/

Zadní sklep
s renesanční cihlovou
klenbou

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 134. - Dobroslav Libal - Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Vladislava Řihová, *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století. Moravskotřebovsko*, Litomyšl 2011, s. 80, s. 121.

Zadní prostor
se štukovou žebrovou
klenbou

Vstupní síň

28/

Měšťanský dům čp. 47

Bránská 17

1492, 60.–70. léta 16. století, po požáru 1726, 1825, po požáru 1840

Drobný měšťanský dům s klasicistní fasádou si zachoval jen málo pozměněnou renesanční dispozici s pozdně gotickým základem. Podle letopočtu 1492 na konzole v síni je nejstarším datovaným domem ve městě z počátků vlády Ladislava z Boskovic. Přibližně čtvercový prostor dolní síně je zaklenut hřebínkovou klenbou s asymetrickými výsečemi nad průchodem do dvora a schodištěm do mezipatra. Dochované železné kruhy kotvené v klenbě umožňovaly instalaci kladkostroje ke zvedání a nakládání těžkých břemen.

Dolní mázhaus

Tzv. florentská konzola
s letopočtem 1492

Klenba síně zabíhá do kamenných florentských konzol krytých silnými vrstvami nátěrů. Zmiňovaná konzola při schodišti s letopočtem 1492 připomíná první fázi výstavby kamenného domu, nikoli zaklenutí síně. Ve zdi nad průchodem do dvora je zamřížované okénko do klenutého kvelbu v mezipatře a pod ním kamenná deska s nápisem *WIDER GOTT IST KEIN RADT* (*Není radno být proti Bohu*). Dále do domu vede chodba klenutá velmi nízkou křížovou klenbou. Pod schodištěm do mezipatra se prudkým širokým schodištěm sestupuje do sklepů. Ve sníženém přízemí vzadu pod světnicí je velká, polozapuštěná zadní komora.

Ze síně vede přímé schodiště na horní podestu, ze které byl přístupný kvelb nad průchodem do dvora, černá kuchyně a velká světnice zabírající celý zadní díl domu, později předělená. Schodiště do prvního patra a horní síňka jsou klasicistní, s původním uspořádáním šachty světliku. Dochovaly se zde klasicistní detaily mříží, dveří a dalších prvků. Krov vznikl až po požáru roku 1840, čemuž odpovídá typické uspořádání střechy s podélným hřebenem nad přední částí domu a se středním úžlabím směrem do dvora.

Prvním známým majitelem, který podnikl renesanční přestavbu domu, byl Markus Hopf, který jej koupil v roce 1556. Roku 1664 byl opuštěný dům prodán městskou radou Ricklu Suchankovi, v jehož rodině bylo častým řemeslem mědikovectví.

Po požáru získali dům v roce 1727 vazači knih Haderbeckovi. Roku 1818 jej koupil Franz Schurr, purkrabí Dietrichsteinů, který v roce 1825 přistavěl patro do dvora. /ER

Literatura

Mähr.-Trübauers Häusergeschichte. IV. Die Niedergasse. V. Der große Platz, Sonderdruck der „Schönhengster Zeitung“, Mährisch-Trübau 1928. – Bohumil Samek, Profánní městská architektura v Moravské Třebové (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 171-172, katalog XXXV. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, Moravská Třebová, stavebně historický průzkum, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Ladislav Loubal, Městská památková rezervace Moravská Třebová, Moravskotřebovské vlastivědné listy 5, 1995, s. 5.

29/

Měšťanský dům čp. 51

Bránská 9

Po 1560, po 1840

Řadový jednopatrový dům s pětiosým uličním průčelím vznikl spojením dvou původně samostatných domů. Řadí se do skupiny objektů z raně renesanční etapy přestavby města po požáru roku 1541. Charakterizuje jej široký, dodatečně předělený vstupní mázhauz, zaklenutý síťovou hřebínkovou klenbou, sbíhající vějířovitě do srpkovitě vykrojených patek. Z pravé části prostoru vybíhá ke dvoru valeně klenutá chodba se sledem křížových hřebínkových výsečí, v jejichž stěnách se dochovaly dva gotizující portálky s okosenou hranou. Skladba dvou starších domů je dosud čitelná v dispozičním rozvrhu přízemí, kde

115/

Půdorys přízemí

se u levého domu zachovala původní valeně zaklenutá zadní komora, a ve dvou oddělených suterénech, v nichž renesanční cihelné klenby nahradily někdejší gotické trámové stropy. Po požáru města roku 1840 pozměnilo dispozici domu vložené schodiště a nová úprava prvního patra, novou podobu získalo i průčelí, obohacené vstupním půlkruhovým portálem s dekorativním klenákem. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 164-165. - Dobroslav Líbal - Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Vstupní mázhauz

30/

Měštánské domy čp. 184, 52, 53

Bránská 7, 5, 3

15. století (?), 3. čtvrtina 16. století, po 1840

Dům č. 5 po levé straně svažité Bránské ulice (Pfortengasse) má fasádu z 19. století, za níž se ale skrývají prostory ještě z doby pozdně středověké výstavby města. Měl původně várečné a výčepní právo, ale majitelé se tu často střídali. Mezi nimi se v 18. století objevují i lázeňští a ranhojič, v 19. století zase mlynář a varhaník. Stáří domu dokládá půlkruhový pozdně gotický vstupní portál a vpravo od něj ostění velkého pozdně gotického okna z místního červeného pískovce. Dnešní fasáda a úprava střech směřujících do ulice pocházejí z doby po velkém požáru roku 1840. Při pohledu z úzkého dvora je fasáda jakoby rozpuštěna dvěma štíty strmých pultových střech, sbíhajících do středního úžlabí. Až do výše prvního patra se nachází kamenné zdivo z červeného pískovce, ve kterém jsou ještě zachovány fragmenty ostění původních kamenných oken. Představu o podobě fasády středověkého domu tohoto typu nabízí sousední dům Bránská 53/3. Rovněž v interiéru jsou zřetelné stopy několika slohových etap, z nichž se zachovaly většinou konstrukce a prostory, které měly nejen dlouhou životnost,

117/

Bránská čp. 184/7 –
erbovní deska
z roku 1568 a portál
z roku 1824

ale i přetrvávající využitelnost. Do interiéru se vstupuje poměrně prostornou, valeně zaklenutou síní, původně osvětlenou již zmíněným velkým pozdně gotickým oknem, v níž vlevo vystupuje renesanční schodiště, vedoucí jen do polopatra k bývalé černé kuchyni a k zadní komoře ve dvorním křídle. Vedle síně se nachází hluboká valeně klenutá komora. Za síní, kde ve středověku býval již dvorek, vede podél schodiště nízká chodba do dvora, z níž lze původním portálem sestoupit i do dvou prostorných sklepů. Hodnotný je i trámový strop s překládaným záklopem v sousední zadní komoře.

Svou šířkou je na první pohled odlišný níže položený dům Bránská 184/7, který vznikl patrně spojením dvou sousedních domů. Jeho pozdější vývoj ovlivnil fakt, že sloužil jako součást hospodářského zázemí zámku. Vznik základních konstrukcí domu datuje erbovní deska nad portálem vstupního průčelí s letopočtem 1568 a nápisem „*Wenczl Her von Boskowicz Her auf de Merysche Trybau*“. Po stranách jsou erby Boskoviců a pánů z Lipé, uprostřed reliéf s motivem starozákonního boje Samsona se lvem. Kromě této desky dokazuje přímou souvislost se zámkem i zachovaný plán prvního patra zámku z roku 1787, zahrnující i půdorys tohoto domu, který zaplňoval celou délku parcely a je na plánech označen jako byt lesního úřadu. Tuto skutečnost potvrzuje také sklep pod jižním traktem domu o mimořádné délce 26 m (což nemá v měšťanské architektuře obdoby), jehož původní vstup je orientován ze zámku. Převážně klasicistní podoba, v níž se dům zachoval v přední části dodnes, pochází zřejmě z přestavby v roce 1824, jak udává letopočet na klenáku vstupních dveří.

Jakou podobu mohly mít domky v zadní části parcely, nám mohou doložit ojediněle dochované plány na přestavbu dvorního objektu u souseda na druhé straně (Bránská 53/3), patrně z počátku 19. století. Starší stav zachycuje přízemní, spíše hospodářský objekt s vysokými plackovými klenbami, kdežto upravený objekt je již jednopatrový, v patře evidentně obytný. /Jsv

Bránská čp. 184/7 –
sklep ze zámku

Literatura

Oliva Pechová, *Moravská Třebová. Městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1957. – Dobroslav Líbal - Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Jan Muk, *Moravská Třebová, Bránská ul. č. p. 7, stavebně historický průzkum – nové vyhotovení*, SÚRPMO Praha 1989. – Vladislava Řihová, Vliv grafických předloh na sochařské památky pozdní renesance v Moravské Třebové, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 15, 2004, s. 12.

Bránská čp. 53/3 –
klasicistní portál z roku
1820

31/

Měšťanský dům čp. 54

Bránská 1

(?), po 1550, po 1867

Rozlehlý nárožní jednopatrový dům zabírající blok mezi Bránskou ulicí a Zámeckým náměstím, s honosnou klasicistní fasádou, patří do skupiny objektů, jež v zásadě formovala pozdně renesanční etapa přestavby města. Zde ji charakterizuje dvouraktová hlubková dispozice vpravo s rozlehlým mázhauzem, zdobeným na valené výsečové klenbě pravidelným obrazcem hřebíků, zvýrazněných po stranách vytlačenými stěžkami a protínajícími se v kruhových svornících. Odlišné je opět pojetí patek klenby, které mají podobu pískovcových, červeně polychromovaných akantových hlavic. Vztah stavitele k boskovické vrchnosti dokládá zazděná erbovní kartuše se znakem sedmizubého hřebene. Klasicistní schodiště vložené do zadní části mázhauzu, nesené dvojosou arkádou na pískovcovém polygonálním pilíři, se propojuje s renesanční klenbou v obdivuhodné symbióze. Úprava fasády byla dílem zednického mistra Ignaze Schaffera, který ji v roce 1867 navrhl pro majitele domu Ignaze Schostala. Na konci 19. století byla modernizována do současné podoby. /JSv, VŘ

120/

Polychromovaná
akantová hlavice

Erbovní kartuše
se znakem pánů
z Boskovic

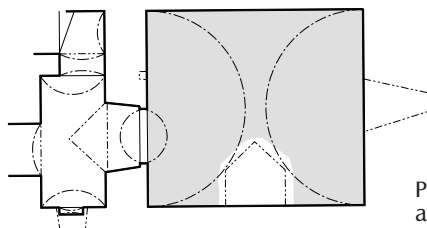
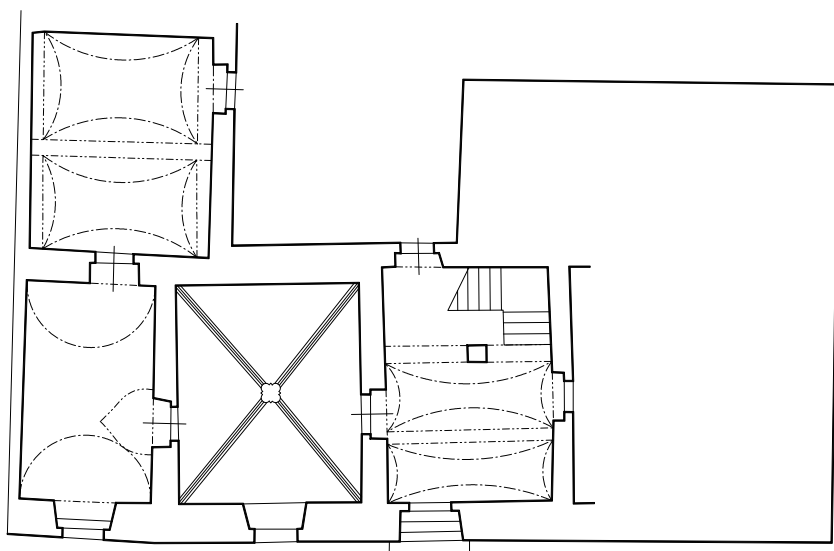
Měšťanský dům čp. 55

Zámecké náměstí 3

Přelom 15. a 16. století, rozšířeno před 1541, úpravy po 1726 a 1840

Dům naproti knížecímu pivovaru na rohu Zámecké ulice (Schlossgasse) vyhlíží jako nevýrazný klasicistní objekt, avšak podoba a vývoj jeho interiéru jsou v kontextu Moravské Třebové unikátní. Do období souvisejícího s výstavbou „starého zámku“ Ladislava z Boskovic můžeme zařadit dochovanou komoru čtvercového půdorysu vlevo od vstupu do domu. Je zaklenuta gotickou křížovou klenbou s kamennými žebry, jejichž dvakrát vyžlabená profilace odkazuje ke klenbě zámeckého tzv. rytířského sálu. Obdobné je i provedení svorníku klenby. Kruhovou bázi opakující profilaci žebor kryje kvadrilob s merkou stavebníka – jednoduchý štít s iniciálou SY. Dobu výstavby domu a totožnost SY nelze archivně zjistit. Jednalo se pravděpodobně o osobu přímo služebně spjatou se správou panství nebo provozem zámku.

Dům byl výrazně přestavěn po požáru roku 1509. Ještě v rámci gotickorenesanční přestavby vznikly dnešní sklepy – hlavní prostora je poměrně velkoryse dimenzována, valená klenba je však ještě kamenná, s širokými otisky šalování, výše větracího otvoru je již klenuta z cihel. Vstup je opatřen kamenným

Půdorys sklepa
a přízemí

půlkruhovým portálem. S přízemím spojuje sklep užší, cihlami klenutá chodba a schodiště uzavřené poklopem ve vstupní síni. Pod gotickou komorou vybíhá úzká, dodatečně vyhloubená chodbička. Valeně klenutá prostora sousedící s gotickou komorou zcela vlevo byla k půdorysu domu připojena dodatečně – uliční fasáda se v exteriéru znatelně lomí.

Od konce 16. století lze sledovat historii domu v písemných pramenech. Dům byl původně právovárečný, ale toto právo později ztratil. První zmínka o majitelích pochází z roku 1599, kdy Michl Lemmer koupil od Gregora Hawleho opuštěný dům u zámku. Během necelých dvou století se tu vystříдалo několik majitelů různých profesí – řezník, švec, pasíř a řemenář. Dům vyhořel v letech 1726 a 1840. Po požáru byly provedeny rozsáhlé opravy, kromě jiného byla dvěma pruskými plackami zaklenuta vstupní síň a zřízeno nové schodiště, podobně byly zaklenuty také prostory dvorního křídla. /ER

Literatura

Franz Fritscher, *Gedenkbuch der Stadt Mährisch-Trübau*, Mährisch-Trübau 1880, s. 107. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Bohumil Samek, *Městské domy. Moravská Třebová (okres Svitavy)*, in: Ivo Hlobil – Marek Perůtka (eds.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko* (kat. výst.), Muzeum umění Olomouc 1999, s. 183.

Klasicistně přestavěná vstupní síň

33/

Měšťanský dům čp. 73

Poštovní 1

1510 (?), 1548, 1778, 1828, po 1844

Patrový dům s mohutnými šikmými opěráky po stranách vstupu stojí v závěru ulice, dříve nazývané Schneidergasse (Krejčovská). Je postaven na hluboké podélné středověké parcele a jeho uliční průčelí má šířku pouhých tří okenních os. Uprostřed vede několik schodů ke vstupu, který rámuje půlkruhově zaklenutý kamenný portál s klasicistními dekorativními prvky a letopočtem 1828. Okna po stranách vstupu jsou posazena vysoko nad úroveň ulice a jejich kamenná

125/

Vstupní síň

ostění s dochovanou jemnou profilací prozrazují renesanční původ s výjimkou klasicistních mříží. Vysoké patro, přestavěné až po požáru v 19. století, zdobí pouze korunní římsa se zubořezem. S jednoduchým vnějším vzhledem kontrastuje složité vnitřní uspořádání domu, který je v přední části jednopatrový a v zadní dvoupatrový. Při vstupu překvapí nevelká, ale působivá síň, situovaná podél průčelí v celé šířce domu nad polozapuštěným klenutým sklepem. Její renesanční výsečová klenba, vystupující z kamenných římsových konzol, je ozvláštěna na hranách místo obvyklých hřebínků dekorativními oblými pruty, zvýrazněnými ještě postranními rýhami, vykreslujícími geometrický síťový obrazec se stylizovanými svorníky v místech průniků. Nedávným restaurátorským průzkumem bylo navíc zčásti odhaleno původní barevné řešení s cihlově červenými jemně profilovanými kamennými konzolami. Toto architektonické tvarosloví spolu s kamennými okenními šambránami umožňuje datovat vznik domu do období kolem roku 1550, tedy po velkém požáru města v roce 1541. Ve střední partii domu, za síní, přímo proti vstupu pokračuje do mezipatra novodobé reprezentativní kamenné schodiště. Vlevo od něj vede směrem do dvora klesající průjezd, zaklenutý nízkou valenou klenbou. Z mezipatra, kde jsou dvě malé černé kuchyně, vedou do vestibulu dvě nenápadná okénka. Právě z nich, původní, jehož renesanční výzdoba byla donedávna překryta vrstvami

nátěrů, zdobí kromě červené barvy a profilované římsy také reliéfní rámce a typické rozety v kruzích. Objevem při rekonstrukci byl výklenek v přilehlé stěně následující komory, opatřený dekorativní výmalbou a kamenným nástavcem, na němž je vyryt šachovnicově dělený erb s vročením 1548 a iniciálami HL. Z této první fáze domu pochází zřejmě ještě světnice v patře s trámovým stropem. Zbylá část domu náleží pravděpodobně již druhé, stále však ještě renesanční etapě výstavby. Příčné rozdělení domu na navazující stavební fáze vyvstalo nejspíše z potřeby přežití obyvatel vyhořelého předchůdce dnešního domu v provizorně upravené staré zadní komoře, před kterou byl do ulice, na místě zbořeníště, vystavěn nový renesanční dům. Poté, co se do něj rodina z provizoria nastěhovala, pokračovala v přestavbě zadního traktu. Nejstarší zachovanou písemnou zmínkou o domě je kupní smlouva z roku 1586. Významnější je však rok 1735, kdy dům koupil soukenický mistr Johann Rieb, a od té doby dům zůstal v rukou soukeníků, respektive tkalců až po 19. století. O dvě parcely dále stála ve dvoře dílna slavného zvonaře Jana Benešovského. /JSv

Literatura

Dobroslav Líbal – Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – František Václavík – Bohdan Šeda – Tereza Siglová, *Stavebně historický průzkum domu č. p. 73 v Moravské Třebové*, Pardubice 2004.

Sklep pod síní

34/

Měšťanský dům čp. 80

Krátká 4

Kolem 1550, kolem 1840

Jednopatrový rozlehlý nárožní dům se čtyřsým hlavním průčelím patří do skupiny objektů z raně renesanční etapy přestavby města po požáru roku 1541.

Má dvoutraktovou hloubkovou dispozici s rozlehlým, druhotně předěleným vstupním mázhauzem, zaklenutým valenou výsečovou klenbou s hvězdicovým obrazcem hřebínků, sbíhajících se vějířovitě do čabrakových, snad druhotně doplněných patek. Vzadu vybíhá z mázhauzu schodiště do patra, podle něj vede

Čabraková klenební konzola

128/

vlevo chodba do dvora a vpravo vzadu se nachází komora s valenou klenbou, u níž nelze vyloučit starší, ještě středověký původ. Suterén obsahuje prostorné, široce valeně zaklenuté místnosti, patrně také renesančního původu. Objekt byl částečně upraven na přelomu baroka a klasicismu a jeho průčelí zdobí jen nenápadný pravoúhlý klasicistní portálek s reliéfní kartuší v klenáku. /JSv

Literatura

Dobroslav Líbal - Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Klasicistní portál

Předělený vstupní
mázhauz

35/

Měšťanský dům čp. 82

Čs. armády 2

Po 1550, úpravy po 1840

Rozsáhlý jednopatrový dům s jednoduchou klasicistní fasádou na nároží ulic Čs. armády a Krátké vznikl propojením předního a zadního domu. Má zachován gotický suterén s dvojicí hlavních, valeně klenutých kamenných sklepů. Podle úpravy přízemí náleží do skupiny objektů z doby pozdně renesanční výstavby města. Charakterizuje jej dvoutraktová dispozice s hlubokým vstupním

130/

Portál na kresbě
J. L. Frenzla, 1866

mázhauzem po levé straně, zaklenutým půlkruhově valenou výsečovou klenbou s bohatým síťovým obrazcem hřebínků, sbíhajících do ploché patky kýlového tvaru. Sem patří také úzká komora po pravé straně mázhauzu, zaklenutá valeně s trojbokými výsečemi, i další místnost, jejíž klenbu opět dekorují omítkové hřebínky, a následující prostor valeně zaklenuté někdejší černé kuchyně. Renesanční je pravděpodobně i základní rozvrh prvního patra. /JSv

Literatura

Dobroslav Líbal - Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Vstupní mázhauz

36/

Měšťanský dům čp. 84

Čs. armády 6

(?), 1585, 1866

Řadový jednopatrový dům s půdním polopatrem a jednoduchou klasicistní trojosou fasádou patří do skupiny objektů, jež po zaniklé středověké fázi formovala pozdně renesanční etapa přestavby města. Zde ji charakterizuje dvoutraktová hloubková dispozice s rozlehlým mázhauzem zaklenutým široce rozkročenou valenou výsečovou klenbou se sítí štukových hřebínků, tvořících pravidelný síťový obrazec. Zvýraznění hřebínků vytlačenými stěžkami po stranách napodobuje žebírka, protínající se ve dvou plochých terčových svornících

132/

Klenební konzola v mázhauzu

Klasicistní portál
s kartuší

a na stěnách sbíhající do kamenných římsových patek, zdobených tesanými nápisy, štítem, kanelurami, jedna z nich s vročením 1585. Z vedlejšího traktu je valeně zaklenuta přední místnost s trojbokými vstřícnými výsečemi. Za zmínku stojí přední místnost v mezipatře s trámovým stropem a dva valeně klenuté sklepní prostory. Přestavbu domu v 19. století určuje kamenná reliéfní kartuše v nadpraží vstupního portálku s iniciálami JW a vročením 1866. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, katalog XLIV. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Mázhauz

37/

Měšťanský dům čp. 93

Čs. armády 16

15. století (?), 1568

Podobně jako protější dům čp. 100 zabíral také dům čp. 93 na ulici Čs. armády (dříve Niedergasse) poslední parcelu přiléhající k městským hradbám. Jeho severní zeď tvoří mohutné zdivo opevnění. Ulici mezi zmíněnými domy uzavírala Dolní bránská věž, vystavěná na starších základech za vlády Ladislava z Boskovic. V horním patře se nacházela městská mučírna a za městem místo, kde byly vykonávány hrdelní rozsudky. Směrem z města navazoval prostor opevněného předbrání barbakánového typu, který chránil věž před přímou palbou a vyrovnával

134/

rozdíl mezi opevněním západní části města s dvojitou zdí, parkánem a příkopem a východní části, kde se díky přirozenému prudkému svahu mohlo opevnění omezit na jednoduchou nebo dvojitou městskou zeď. Dolní bránská věž, zvaná též Ručičková, vypínající se vysoko nad městem a opatřená hodinami, nebyla jen opevňovacím prvkem, ale i předmětem nemalé pýchy měšťanů. V roce 1783 vzbudil proto obecné rozhořčení guberniální dekret, který přikazoval její stržení. V roce 1784 byla snesena a navazující prostory bývalého barbakánu zabraly nové masné krámy.

Dům čp. 93 je jednopatrový, s téměř hladkou fasádou klasicistního původu. Vyznačuje se uspořádáním prostor kolem hlavní vertikální komunikace, přičemž efektivní kompozice dovolila i v omezených prostorových podmínkách pojmout nejen dolní síň, ale ještě další velkoryse koncipovanou reprezentativní místnost v mezipatře. Dolní síň je zaklenuta valeně s výsečemi a hvězdicovým dekorem naznačeným v omítce vytaženými hřebínky. Zrcadla florentských konzol jsou vyplněna dekorativními rostlinnými a geometrickými motivy v nízkém reliéfu. Jedna z konzol je opatřena letopočtem 1568 a konzola při schodišti do patra

Klenební konzola
a klenba v dolní síni

Konzola ze světnice
v polopatře

připomíná trojici řeznických nástrojů stavebníka. V zadní části síně se komunikace dělí, na jednu stranu pokračuje prostor dolů a doprava ke vstupům do bočních komor, úzké chodbě na dvůr a vstupu do sklepa. Zadní prostora sklepů je zahloblena mělčejí, spirála schodiště končí v hlubokém předním sklepe. Ze síně směřuje schodiště na podestu mezipatra, odkud se vpravo renesančním portálem původně vcházelo do černé kuchyně a rovně do klenuté honosné světnice, která je svou reprezentativností v rámci Moravské Třebové výjimečná. Je zaklenuta hřebínkovou klenbou tvarem blízkou neckové, spočívající na každé straně na dvou florentských konzolách z červeného pískovce. Z mezipodesty pokračuje schodiště do patra, které je rozděleno původní klenutou chodbou. Na obě strany jsou přístupné pokoje a komory. Zastřešení s hřebenem orientovaným směrem do ulice a kolmým úžlabím uprostřed zadní části domu je typické pro přestavby po požáru 1840.

K domu se vztahuje historka z časů, kdy bratři Dobeš a Beneš z Boskovic (bratři Tasa Černoorského z Boskovic, olomouckého biskupa a vychovatele Ladislava) s houfem žoldnéřů z řad moravskotřebovských měšťanů prosluli drsnými praktikami vybírání daní hraničícími s lupičstvím. Vrcholem násilí se v roce 1484 stalo zazdění nepohodlného starosty Niklase Reicherta, podle tradice v místnůstce s kamenným sedátkem nalevo mázhauzu. /ER

Literatura

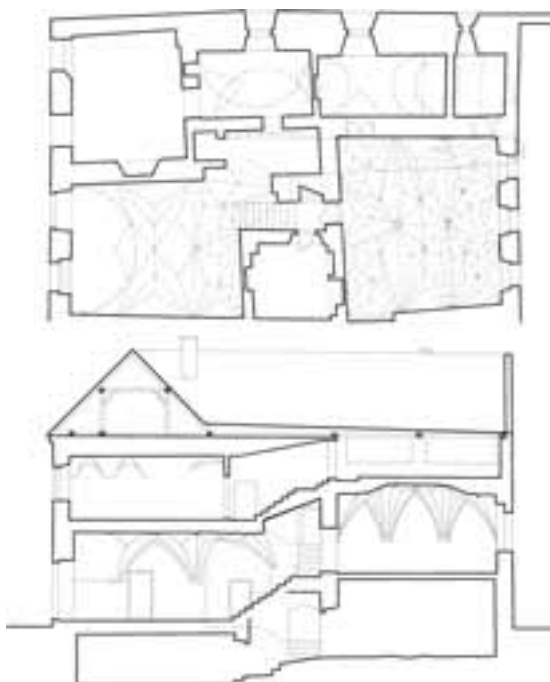
Franz Fritscher, *Gedenkbuch der Stadt Mährisch-Trübau*, Mährisch-Trübau 1880, s. 106-107. – *Mähr.-Trübauer Häusergeschichte. IV. Die Niedergasse. V. Der große Platz*. Sonderdruck der „Schönhengster Zeitung“, Mährisch.-Trübau 1928. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Klenba světnice
v mezipaří

Půdorys přízemí a řez

38/

Městanský dům čp. 100

Čs. armády 5

15. století (?), po 1541, 1570, po 1840

Dům na nároží ulice Čs. armády (dříve Niedergasse) a Ztracené (Theatergasse) uzavírá historický půdorys hrozeného města. Před mohutnou hmotu čp. 100 předstupuje směrem z města řada drobnějších, v zásadě klasicistních domů na barokních parcelách zasahujících do prostoru původního příkopu městského opevnění. Ještě před výstavbou současné budovy piaristického gymnázia (178/2) v letech 1805–1806 tvořila tato řada domů západní frontu postupně zanikajícího barbakánu vybihajícího z města přes příkop k Dolní bráně.

Traduje se, že dům byl postaven z nespalných materiálů již před velkými požáry v letech 1509 a 1541. Ze staršího období se hluboko za renesanční uliční čarou dochoval podélně orientovaný sklep s valenou kamennou klenbou, přičemž

138/

Římsa a reliéfní vlys portálu v mázhauzu

pozdně gotická je pravděpodobně také část obvodového zdiva. V rámci renesančních přestaveb byla větší část půdorysu podsklepena, poměrně nezávisle na starší situaci byla vymezena rozsáhlá síň, po levé straně s kvelbem do ulice a kuchyní. V zadním traktu do Ztracené ulice byla umístěna čtvercová, mírně vyvýšená světnice. Vedle ní je dnes zazděný široký průchod do dvora s novodobým vstupem do suterénu.

Zaklenutí mázhauzu patří mezi vrcholné příklady hřebínkových kleneb. Do čelní stěny se opírá dvojicí konzol a na rozložení původních otvorů reaguje složitou, asymetrickou geometrií. Při zadní stěně síně je klenba ukončena jediným hustě členěným svazkem hřebínků. Plochy kamenných konzol jsou pokryty výběrem biblických citátů a doplněny letopočty 1570. Do kvelbu po pravé straně síně se vstupovalo renesančním portálem, skládajícím se z několika nesourodých částí. Jako původní lze identifikovat římsu a reliéfní vlys. Střed kompozice tvoří kartuše s heslem Boskoviců *Der Segen des Herrn macht reich* (Hospodinovo požehnání obohacuje). Nahoře a dole ukončují kartuši hlavičky andílků

Mázhausz

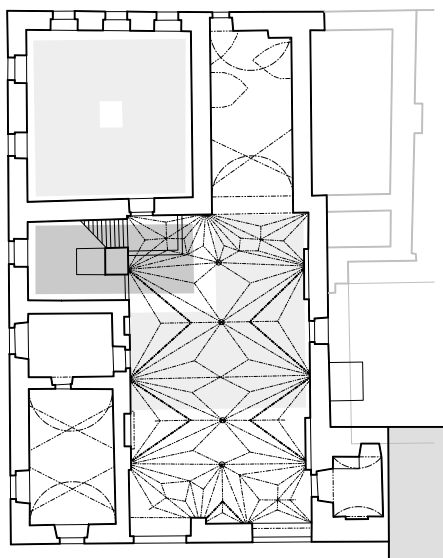
se snítkami listoví v ústech. Po levé straně je boskovický sedmizubý hřeben, po pravé orlice. Orlici lze po zániku polychromie jen spekulativně určit jako znak Kunhutyně Minsterberské, manželky Kryštofa Černohorského z Boskovic, který zemřel v roce 1550. Nesourodost nápisů a portálu s klenbou poukazují na dodatečné zaklenutí síně a vznik dnešní půdorysné dispozice v období mezi požárem 1541 a rokem 1550. /ER

Literatura

Mähr.-Trübauers Häusergeschichte. IV. Die Niedergasse. V. Der große Platz, Sonderdruck der „Schönhengster Zeitung“, Mährisch-Trübau 1928. – Bohumil Samek, Profánní městská architektura v Moravské Třebí (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, Moravská Třebíč, stavebně historický průzkum, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Klonební konzola
v mázhauzu
Půdorys přízemí

Kresba J. L. Frenzla,
1866

39/

Měšťanský dům čp. 106

Čs. armády 3

(?), 80. léta 16. století, po 1840

Široký nárožní jednopatrový dům s neorenesanční trojosou fasádou patří do skupiny objektů, jejichž původní gotickou etapu převrstvila pozdně renesanční přestavba. Dispozičně je takřka totožný s domem čp. 84 na protější straně ulice. Opět jej charakterizuje dvoutraktová hloubková dispozice vlevo s rozlehlým mázhauszem, zdobeným na valené výsečové klenbě pravidelným obrazcem obých hřebinků, zvýrazněných po stranách vytlačenými stezkami, odlišné je jen pojetí štukových svorníků v podobě širokých, vrypem lemovaných kruhů. Rozdíl lze nalézt také v kamenické práci kanelovaných patek klenby s vloženými pištálami. Z vedlejšího traktu je valeně s trojbokými vstřícnými výsečemi zaklenuta

Mázhauz

jen přední místnost. Její vstup z mázhauzu byl opatřen portálkem, z něhož se dnes uplatňuje jen kamenná profilovaná nadpražní římsa. Suterén s valeně klenutými sklepy a také zadní trakt přízemí s velkou zadní světnicí v mezipatře náleží ještě středověké fázi. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové*, diplomní práce Katedry dějin umění FF MU, Brno 1956, katalog XLIV. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

40/

Měšťanský dům čp. 150

Hvězdní 2

Kolem 1568, kolem 1840

Řadový jednopatrový dům, vzniklý zřejmě spojením dvou samostatných starších domů, se čtyřosým průčelím obrací do Hvězdní ulice. Patří do skupiny objektů původem z raně renesanční etapy přestavby města po požáru roku 1541. Má dvoutraktovou dispozici s hlubokým vstupním mázhauzem, zaklenutým valenou výsečovou klenbou s hvězdicovým obrazcem hřebínků, sbíhajících

144/

se v patě klenby do svazku s kapkovitým zakončením. Hřebínky se protínají v kruhových štukových svornících. V zadní části mázhauzu vybíhalo vlevo schodiště do patra a po pravé straně chodba do zadní komory s trámovým stropem. Z původní dispozice se dále zachovala úzká valeně klenutá místnost se styčnými hřebínkovými výsečemi, ležící po pravé straně mázhauzu. Dnešní strohá úprava fasády pochází až z druhé poloviny 20. století. /JSv

Literatura

Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, katalog XLIX. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Vstupní mázhauz

41/

Měšťanský dům čp. 6

Cihlářova 13

60.–70. léta 16. století, po 1840, 1914

Rozsáhlý, vývojově velmi zajímavý dům s průjezdem do Farní, dříve Tiskařské uličky, je založen na nepravidelné lichoběžníkové parcele s rozsáhlou, zčásti renesanční dvorní zástavbou. Dnešní dům opatřený jednoduchou klasicistní fasádou vznikl na dvou gotických parcelách, jak je patrné ve složitém organismu starších sklepů pod přední částí domu. Sklep pod pravým traktem odděluje od ostatních přes dva metry široká zeď. Značně archaický vzhled má také tunelovitý valeně klenutý prostor široké chodby, vyplňující celý pravý trakt v přízemí. Domy byly sloučeny někdy po polovině 16. století, kdy byla zaklenuta dolní síň a průjezd do Farní uličky. Na fasádě domu se renesanční etapa dodnes projevuje dvojicí širokých polokruhových portálů chodby v pravém traktu a síně. Klenba rozlehlé vstupní síně s centrálně komponovaným hvězdicovým obrazcem hřebínků zabíhá do kýlovitých patek a v jejím vrcholu je v omítce naznačen svorníček. V zadní části je obrazec narušen vestavbou klasicistního schodiště. Průjezd i boční světnička v levém traktu jsou shodně klenuty sledem křížových hřebíkových polí. V levé zadní části půdorysu se nacházela rozlehlá světnice, vedle níž se úzkou chodbou později zaklenutou klasicistními plackami procházelo do dvora. Dům byl vedle č. 23 na náměstí jediným, který měl v 16. století arkýř.

Vstupní síň
s vestavěným
klasicistním
schodištěm

Průjezd do Farní ulice

Netypicky byla vyřešena přestavba po roce 1840. V jiných domech byla rozměrná klasicistní schodiště vkládána do temného středního dílu domu, dispozice čp. 6 však střední díl postrádá. Pro nové schodiště byla zabrána zadní část síně, prostor byl předělen třemi arkádovými oblouky na kamenných pilířích a mezi pilíře byl vložen nástup na symetricky komponované, na místní poměry monumentální schodiště. Dům byl dále upravován v roce 1914.

Prvním známým majitelem byl Kaspar Zimmermann, jehož rodina vlastnila dům až do roku 1620. V roce 1735 jej od Tobiasse Römera koupil sochař Severin Tischler, který do města přišel ze Svitav. Roku 1842 dům koupila rodina Polesů, do níž se přičlenil Dr. Hubert Korkisch, docent na Německé vysoké škole technické v Praze. Zabýval se především problémy veřejného sociálního a zdravotního zabezpečení a jeho publikace se setkaly s ohlasem i v zahraničí. /ER

Literatura

Mähr.-Trübauers Häusergeschichte. IV. Die Niedergasse. V. Der große Platz, Sonderdruck der „Schönhengster Zeitung“, Mährisch-Trübau 1928. – Bohumil Samek, Renesanční měšťanský dům v Moravské Třebové (K problematice prostorového útvaru mážhausu), in: *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university F 1*, Brno 1957, s. 5-16. – Dobroslav Libal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, strojopis. – Ladislav Loubal, *Městská památková rezervace Moravská Třebová, Moravskotřebovské vlastivědné listy* 5, 1995, s. 5.

42/

Měšťanský dům čp. 10

Cihlářova 9

Stavebník: Jockl Sponer, Ernst Steinbrecher

Před 1509, 1541, po 1844, 1892, 1935

Dům představuje jednu z mála ukázek pronikání meziválečné architektonické moderny do historického jádra, která výrazně změnila dosavadní podobu Cihlářovy ulice. Jeho průčelí akcentují hranolové arkýře přes obě patra. V hladké ploše přízemí zůstal z klasicistní úpravy zachován jen plochý štukový bosovaný portikus s vloženými štítky se znaky Boskoviců a pánů z Lipé, rámuující rozměrný půlkruhový raně renesanční pískovcový portál, uzavíraný původně dvoukřídlými dřevěnými vraty. Podobu domu před přestavbou zachycuje dobová pohlednice průhledu ulicí k radnici, zobrazující nepříliš zřetelně průčelí domu s plochou

148/

fasádou, která má v druhém patře jediné okno do evidentně neobytného prostoru. Nejstarší gotickou etapu výstavby dokumentují dva původně samostatné sklepní celky, spojené dlouhou chodbou s valenými klenbami a kamennými portály. Renesanční dům postavil v roce 1541 Jockl Sponer z významné měšťanské rodiny. Byl radním a ostatní členové rodu pak rýchtáři v Kunčině a Dětrichově. Dům vznikl zřejmě na místě dvou gotických staveb, jejichž úzké parcely byly spojeny. Proto mohla přízemí zaujmout široká vstupní síň s renesanční klenbou se sítí hvězdicově se rozbíhajících hřebínků, doplněných kruhovými svorníky. Vedle mázhausu se nachází hluboký valeně klenutý prostor s křížovou lunetou a za ním prostorná plochostropá zadní komora. Úprava přízemí na obchody bohužel znejasnila původní provozní schéma domu zrušením propojení přízemí s dvorem a prvním patrem. K tomu došlo až v nejnovější době odstraněním schodiště v síni. V místě jeho někdejší podesty, v čele proti vstupu, zůstal ve stěně zazděn fragment raně renesančního nadpraží bývalého portálu, tvořený kamennou římsou na dvou postranních volutových konzolách s reliéfními hlavičkami. V lapidáriu na hřbitově jsou uloženy dvě velmi podobné renesanční volutové konzoly z druhého desetiletí 17. století,

Fragment
manneristického
portálu s vloženou
pamětní deskou

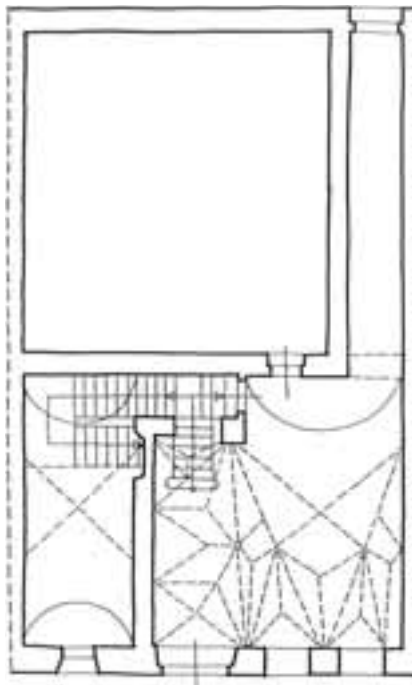

pravděpodobně dílo anonymního Mistra littwitzovských náhrobků v třebovském lapidáriu. Nápis na vložené desce ERBAUT 1541 VON JOCKL SPONER . 1892 GEWIDMET VON AMALIE MEISSNER VON LOEWENBERG ALS STIFTUNGSHAUS FÜR ARME DEUTSCHE WAISENKINDER . 1935 VON ING. ERNST STEINBRECHER ERWORBEN UND UMGEBAUT dokládá důležité mezníky ve vývoji domu, tedy založení v roce 1541, odkaz domu nadaci pro osiřelé německé děti Amálii Meissnerovou roku 1892 a nakonec poslední významnou akci, která změnila vzhled průčelí v roce 1935. Jedním z majitelů domu byl od roku 1847 Josef Holzmaister, strýc významného podnikatele v USA a zakladatele městského muzea v Moravské Třebové. V roce 1869 dům vlastnila mecenáška Appolonie Korkischová, která se rozhodla adaptovat mázhauz na obchod a kancelář a zastřešit zadní dům břídlíchnou střechou. Vpravo od vchodu vznikla prodejna a za ní se nacházela kancelář. Zadní dům měl podle popisu dvě části, jižní část s klenbami v přízemí a v patře a druhou část sousedící se zadní budovou čp. 9. Autorem plánů byl zednický mistr Ignác Schaffer. Přestavba mázhauzu čp. 10 je ukázkou adaptace velkých prostor mázhauzů v 18. a 19. století na menší provozní prostory. /JSv, VŘ

Literatura

Rudolf Pechhold, Zur Häusergeschichte von Mähr.-Trübau, *Schönhengster Zeitung* 28. 8. 1926, s. 2-3. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag. – Ladislav Loubal, *Historie jedné ulice*, Městské kulturní a informační středisko, Moravská Třebová 1994. – Vladislava Řihová, *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století. Moravskotřebovsko*, Litomyšl 2011, s. 74.

Půdorys přízemí

43/

Měšťanský dům čp. 168

Cihlářova 6

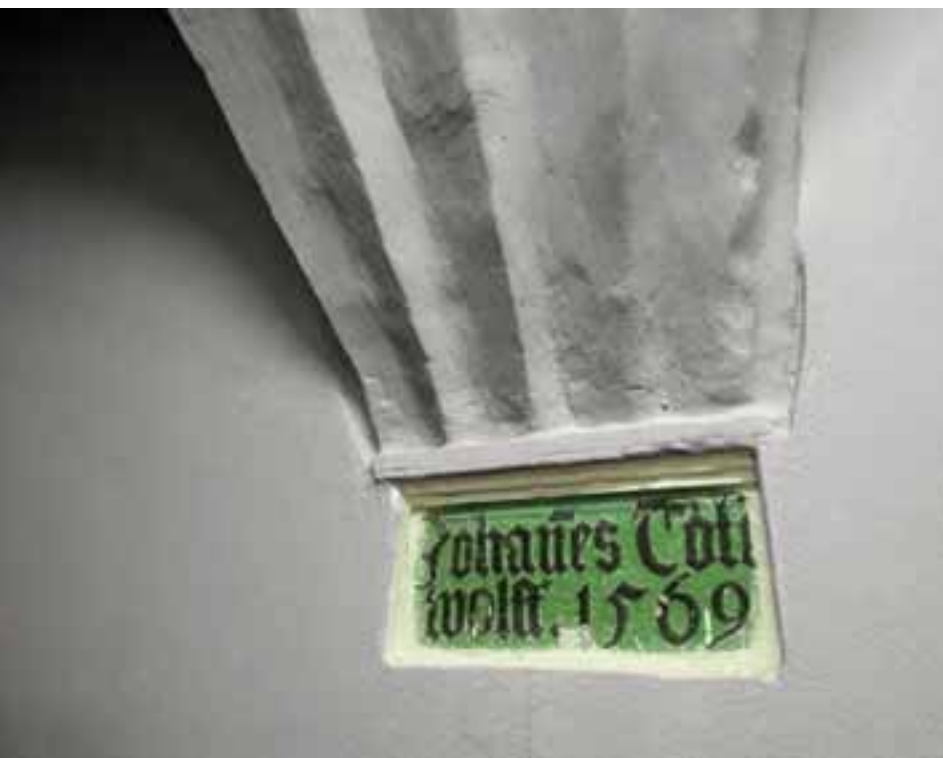
Stavebník: Johannes Todtenwolf, Johann Josef Wondra

Před 1526, 1569, po 1840, 1929, 1932

Nároží Cihlářovy a Marxovy ulice (Frohngasse) vymezuje jednopatrový dům s mohutnou patrovou atikou v průčelí. Jeho součástí býval i zadní jednopatrový objekt, nynější čp. 211 v Marxově ulici. Gotického předchůdce stavby, zničeného požárem, přestavěl roku 1569 Johannes Todtenwolf, varhaník farního kostela a bratr zdejšího faráře, jehož předkové dům vlastnili již od roku 1526. Své jméno, letopočet a krátké mravoučné a zbožné průpovídky dal majitel vytesat do plochých konzol klenby vstupní síně: *Trinck und is, Gotes nicht uns (Pij a jez, Boha nezapomínej) – Gut macht mut, Armut w tut (Dobro oblažuje, nouze boli) – Vertrau ich an auch ur (Spoléhám na vás všechny) – Distel und dornen steche*

152/

Klenební konzola
ve vstupní síni

sehr, falsche Zungen noch vil mehr (Bodlák a trní bodají moc, falešné jazyky mnohem víc). Na poslední konzolce v sousední místnosti: hab rath (vor)? der that (drž radu před činem). Dalším významnějším majitelem byl Wenzel Sponer, zmiňovaný k roku 1692 a pocházející z významné třebovské rodiny, jejíž členové byli rychtáři v Kunčině a Dětřichově. Nejstarší etapu vývoje reprezentují prostorné valeně klenuté sklepy s gotickorenesančními portály z červeného pískovce. Prostor síně s pozdně renesanční valenou výsečovou klenbou se sítí subtilních hřebínků, k němuž náležel i sousední trakt podél průčelí, byl vždy reprezentativní, veřejně přístupnou částí domu, bohužel v nejmladší době poškozenou úpravou dispozice. Ze stejné etapy pochází i autentická zadní místnost v mezipatře s valenou výsečovou hřebínkovou klenbou, osvětlenou ze dvora renesančním oknem s mříží.

Pro dnešní podobu domu byly však určující zejména klasicistní úpravy po požáru roku 1840. Původní vstup do patra ze síně nahradilo nové schodiště se subtilním kovovým zábradlím zdobeným rozetkami, vložené do středního traktu při Marxově ulici. Protipožárními opatřeními byly dveře na půdu z kovaných plátů diagonálně zpevněných železnou pásovinou. K těmto úpravám došlo patrně za Johanna Josefa Wondry, majitele továrny na sukna, který dům pořídl v roce 1837 a opatřil jej reprezentativní symetrickou trojosou klasicistní fasádou, která se zalamuje i přes nároží. Nad přízemím ji člení toskánské pilastry ve vysokém řádu, nesoucí mohutnou profilovanou římsu. Vysoká okna prvního patra – *piana nobile* – mají šambrány s půlkruhově vykrojenými frontony, kdežto nepravé druhé

patro má v menších šambránách se segmentovými frontony jen žaluziové okenice, vedoucí do půdního prostoru. Symetrii přízemí zvýrazňuje uprostřed edikulový portál s kanelovanými pilastry a rozeklaným frontonem, v němž je plochý dekorativní rámeček. Do půlkruhové archivoly portálu je vložen novodobý výkladec a současný vchod je posunut do jedné z postranních os, jejichž šambrány doplňují trojúhelné frontony. Také boční průčelí má klasicistní, byť zjednodušenou fasádu; stopy starší etapy – původní renesanční ostění s okosenou hranou a jednoduchým parapetem – najdeme pouze na zadním štítu v podstřeší. Také na zadním domě se v přízemí ve dvoře zachoval raně renesanční portálek s bohatou profilací a štítkem s městským znakem v nadpraží, na němž byla nedávno odhalena původní polychromie. Stáří zadního objektu, jemuž je připisován pivovarský účel, určují také renesanční hřebínkové výsečové klenby v části přízemí. Výstavnost celku dokládá, že někdejší Panská, nyní Cihlářova ulice, vedoucí od bývalé městské brány na náměstí, byla vždy jedním z nejdůležitějších městských prostorů. /JSv, VŘ

Literatura

Dobroslav Líbal – Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

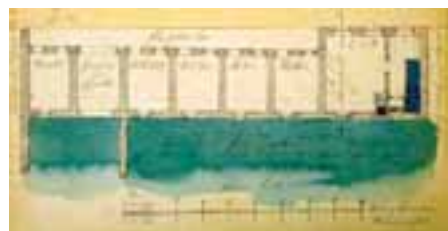

44/

Měšťanský dům čp. 169

Cihlářova 8

15. století, 1565, po 1840

Rozsáhlý nárožní jednopatrový objekt na zdvojené parcele s uličním průčelím zakončeným atikovým patrem s žaluziovými okny stával v závěru Panské (Herrengasse), nyní Cihlářovy ulice, v přímém kontaktu s městskou bránou. Její vzhled kolem roku 1720 známe z grafického listu norimberského rytce J. A. Delsenbacha s pohledem na město od jihu. Brána má na rytině podobu jednoduché hranolové věže s drobnými okny v horním podlaží a je zakončena vysokým atikovým patrem s motivem vlaštovičích ocasů. Při jejím bourání roku 1824 byl zachráněn městský znak (orlice pořízená roku 1539 Kryštofem z Boskovic), nyní umístěný nad hlavním vchodem do třebovské radnice. Ulice nedosahovala dnešní délky, městská hradba ji přetínala u domu č. 8, v jehož vnější stěně je dodnes do výšky asi 6 metrů zachována. Po zrušení hradební funkce se stala ohradní zdí, k níž byla ze dvora přistavěna hospodářská křídla. Dnešní slohově

156/

nejednotnou podobu původně gotického objektu formovalo několik přestaveb. Trojice valeně klenutých kamenných sklepů v řadě za sebou s kamenným okoseným půlkruhovým portálem odkazuje k pozdně středověké stavební etapě. Písemné záznamy již roku 1470 uvádějí první jméno majitele, kterým byl Georg Schleiterle. Nejzásadnější renesanční přestavba je datována na kamenné patce klenby vstupní síně do roku 1565. Vstupní síň s hřebinkovou hvězdicovou klenbou se štukovými terčovými svorníky, sbíhající do kamenných patek zdobených stylizovaným vegetabilním dekorem, je architektonicky nejcenějším prostorem domu. Svým rozvrhem i vysokými hrotitými klenebními čely velmi připomíná o rok mladší klenbu latinské školy. Renesanční, ale méně výstavné, převážně křížové či výsečkové klenby s hřebínky najdeme i v zadním traktu přízemí. Klasicistní přestavba města po požáru roku 1840, kdy dům patřil rodině Steinbrecherů, dokončila stavební vývoj domu, přinesla nové řešení schodiště do patra a úpravu zadního domu přístupného pavlači přistavěnou k hradbě. Za atikovým druhým patrem domu zůstala pouze prostorná půda pod šindelem krytou střechou, zakončenou na dvorní straně dosud bedněným štítem. Za hradbou, v místě zrušeného příkopu, navazovaly na dům masné krámy na sedmi samostatných parcelách. Po celou dobu existence (od přelomu 18. a 19. století do padesátých let 20. století) si zachovaly podobu přízemní stavby s krámcovými dveřmi, chráněnými předšazenou mansardovou střechou a s průchodem do prostoru parkánu, kde

Masné krámy
na fotografii z roku
1953

Klenební patka
ve vstupní síni

stávala od roku 1790 měšťanská střelnice. Ještě v roce 1936 žádal památkový úřad městský stavební úřad, aby uvážil jejich zachování, neboť „*masné krámy jsou zajímavá památka, jakých se v našich městech do dneška málo zachovalo. Bylo by proto velmi žádoucí tento zbytek městského života hospodářského co možná beze změny zachovat*“. /JSv

Literatura

Rudolf Pechhold, *Zur Häusergeschichte von Mähr.-Trübau*, in: *Schönhengster Zeitung* 13. 11. 1926, s. 2-3. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběrská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepag.

Klenba vstupní síně
z roku 1565

45/

Měšťanský dům čp. 146

Olomoucká 18

Stavebník: Thomas Holzpöck

2. desetiletí 17. století

Na konci 16. století se začala zástavba Moravské Třebové rozrůstat o předměstí, která vznikala na jihozápadě u cesty na Brno a na severu za Lanškrounskou branou. Zdejší domy měly více prostoru než stavby na hloubkově orientovaných parcelách vnitřního města a zároveň kladly menší požadavky na reprezentaci. Setkáváme se zde proto s nejvýše dvoupodlažními objekty, navíc orientovanými šířkově.

Dobře zachovaným příkladem honosného renesančního předměstského domu je čp. 146. Dispozici přízemí tvoří hloubkový trojtrakt, v pravé části s renesančními klenbami, které po požáru v roce 1840 doplnily placky. Dům se obrací do Olomoucké ulice šestiosým průčelím s nenáročným členěním. Z původního pozdně renesančního rozvrhu se po klasicistních úpravách zachoval jen vstupní portál. Jeho kamenné ostění je názornou ukázkou toho, že umělecké prostředí u dvora Ladislava Veleny ze Žerotína nemělo vliv jen na stavbu „nového zámku“, ale na veškeré stavební podniky ve městě. Neznámý kameník se při tesání bosovaných pilastrů završených hlavicemi se lvími maskami inspiroval v náročně graficky zpracované knize předloh. Její autor, dvorní truhlář Rudolfa II. Gabriel Krammer, ji sice v roce 1600 vydal jako vzorník pro práce ze dřeva, rozkreslené detaily se ale mohly uplatnit i v pískovci.

Stavebníkem pozdně renesančního předměstského domu a zadavatelem kamenických prací na portálu byl Thomas Holzpöck, jehož merku a jednoduché

159/

heraldické znamení najdeme ve znaku v nástavci portálu. Jistě financoval i výzdobu mázhauzu, do něž honosný vstup ústil. Tento prostor se dodnes zachoval v poměrně autentické podobě. Polokruhově valená klenba je vyzdobena sítí štukových žebířů s perlovcovým dekorem. U vstupu do dvora se na stěně pod patou klenby zachovaly i reliéfy okřídlených andělčích hlaviček. Dekorace průjezdu byla původně mnohem bohatší. Štuky vyráběla dílna, která pracovala i na výzdobě kleneb zámku Moravské Třebové a dalších šlechtických sídel či kostelů na třebovském a sousedním zábřežském panství. Renesanční stavební fázi domu překryly úpravy poloviny 19. století. Za velkého požáru města v roce 1840 zde žil a provozoval svou živnost soukenický mistr Johann Kapistran Wondra. Po devastujícím ohni psal v dopisu městskému magistrátu, že celý jeho dům je i s veškerou vlnou a zbožím zničený. Poté, co se plameny velice rychle rozšířily ze stodoly v nedaleké Lanškrounské ulici, nestihla už jeho rodina vyběhnout z domu. Všichni museli přečkat požár v mázhauzu, a když se zde začali dusit kouřem, ukryli se ve sklepě. Zachránili se s hroznými popáleninami. Wondrův otec pak na následky rozčilení a námahy zemřel. Dům byl v rozvalinách, bez střechy a bez oken. Zůstaly z něj stát jen obvodové zdi a klenuté prostory přízemí. Oprava musela začít vzápětí a po jejím zdárném dokončení se Johann Kapistran Wondra prezentoval na vstupním renesančním portálu tím, že nad lív hlavičky přidal své ryté iniciály J. K. W. /VŘ

Literatura

Hugo Kerschner, Eine Erinnerung an den Brand der Stadt Mähr.-Trübau im Jahre 1840, *Mittheilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhengster Landes* 37, 1941, s. 146-147. – Bohumil Samek, *Profánní městská architektura v Moravské Třebové* (diplomní práce), Katedra dějin umění FF MU, Brno 1956, s. 86. – Vladislava Říhová, Skupina štukatur počátku 17. století na Moravskotřebovsku, in: *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 16, 2005, s. 29. – Táž, *Dílo sochařů, kameníků a štukatérů počátku 17. století*. Moravskotřebovsko, Pardubice 2011, s. 78-79.

46/

Knížecí pivovar čp. 182 a 183

Zámecké náměstí 5 a 4

Před 1587, 1622–1630, 1649

Východní stranu Zámeckého náměstí uzavírá podélná budova někdejšího knížecího pivovaru, dokládající hospodářské poměry města a jeho vývoj od 16. století. Historie moravskotřebovského pivovarnictví začala v roce 1372, kdy moravský markrabě Jan udělil městu milové právo vztahující se výslovně i na vaření a šenkování piva. Původně měl právo vařit pivo každý měšťan, v roce 1532 Kryštof z Boskovic počet právovárečných domů snížil na osmdesát. Pivo se z větší části nevařilo přímo v domech, ale v osmi společně udržovaných pivovarech za dohledu městského sládky. Místní produkce byla značná a proslavená svou kvalitou, velká část piva se vyvážela do královské Olomouce, slezské Vratislavi a Saska.

Zásadní obrat přišel v roce 1622, kdy nový majitel panství Karel z Liechtensteina měšťanské várky zakázal. Původní várečné právo bylo zkráceno na výčep piva nuceně nakupovaného z velkého knížecího pivovaru při zámku. Navrácení

162/

nespravedlivě odňatých výsad dosáhl až nový městský písař Martin Johann Weidlich, vzdělaný právník. Karel Eusebius městu práva v roce 1638 potvrdil, měšťané si však bez pánví museli pronajímat knížecí pivovar. V roce 1678 začala stavba nového městského pivovaru v bývalé řeznické čtvrti mezi dnešními ulicemi Pivovarskou, Marxovou, Ztracenou a Tichou. Legendární první várka proběhla 7. srpna 1679 pod vedením sládka Davida Hampla.

Význam a stáří budovy knížecího pivovaru dokládá vztah k manýristickému křídlu zámku, jehož dispozice se mu přizpůsobuje a fasáda pivovaru zase přejímá formy kamenických článků zámku. Pivovar se skládá ze tří základních částí. Renesanční, přibližně čtvercový blok se obrací do Zámeckého náměstí a dvěma trakty valených kleneb s výsečemi byl přistavěn k obvodové hradbě. Do parkánu městského opevnění byla vestavěna dlouhá úzká hmota, v přízemí klenutá renesanční valenou klenbou s dlouhými výsečemi, přičemž patro zaujímaly z větší části ječné a sladové pudy s trámovými stropy vynášenými středním průvlakem. Obě hmoty byly v souvislosti s výstavbou manýristického křídla zámku zkráceny, zřejmě existovaly již v roce 1587, kdy Jan z Boskovic posílal do Zábřehu pro osvědčeného italského mistra, který by postavil kotel pro vaření piva. Práce na úpravách pivovaru pokračovaly ještě v letech 1625–1630, kdy pro nové majitele panství stále pracoval stavitel Giovanni Mottala. Další úpravy probíhaly pod vedením stavitele Franze Wagnera na konci 18. století. Po polovině 19. století byla v souvislosti s přechodem na technologii spodního kvašení piva přistavěna nejsevernější část budovy – klasicistní ledárna. /ER

Literatura

Franz Fritscher, *Gedenkbuch der Stadt Mährisch Trübau*, Mährisch-Trübau 1880, s. 258–261. – Oliva Pechová, *Moravská Třebová. Městská rezervace Státní památkové správy*, Praha 1957, s. 36. – Dobroslav Líbal – Ludmila Koběřská, *Moravská Třebová, stavebně historický průzkum*, SÚRPMO Praha 1978, nepağ. – Friedrich Piekielko, *Pivovarnictví v Moravské Třebové, Moravskotřebovské vlastivědné listy* 8, 1997, s. 17–19.

Pohled na Moravskou
Třebíč, 1718–1720
(J. A. Delsenbach)

Barok – přeměna protestantského města v katolické

Útěkem 13. dubna 1621 z Moravské Třebíče do Nisy si Ladislav Velen ze Žerotína zachránil život, neboť jako hlava odboje stavů proti Habsburkům by neunikl trestu smrti. Všechno jeho majetek byl konfiskován ve prospěch Koruny české. Uzavřelo se téměř půldruhého století trvající období rozkvětu města. Novým vlastníkem se stal kníže Karel z Liechtensteina, Žerotínův vzdálený příbuzný, avšak oproti němu věrný přívrženec císařské strany. Město převzal 5. března 1622, ale již na podzim předchozího roku je obsadil posádkou své jízdy a pěchoty, aby zastrašil vzpouzející se obyvatelstvo. Ve městě pobýval jen příležitostně, takže zámek se stal sídlem vrchnostenské správy s hejtmanem v čele. Měšťanům nastaly nejhorší časy, které vyvrcholily v třicátých a čtyřicátých letech 17. století. Kníže se zasazoval za důslednou rekatolizaci, takže roku 1623 dosadil katolického faráře Jakuba Allgaiera a vydal příkaz, aby obyvatelé přestoupili ke katolictví, a pokud tak neučiní, budou drasticky postihováni. Hospodářskou prosperitu města podlomilo zrušení dřívějších privilegií, což se zejména dotklo práva vařit a čepovat pivo v měšťanských domech. Zákaz nebyl zcela dodržován, takže zámek hejtman dal na vrchnostenský příkaz násilím vytrhat v domech měděné pánve, které pak prodal. Karel z Liechtensteina zřídil na zámku knížecí pivovar,

z něhož museli měšťané odebírat pivo a čepovat je za mizivou provizi. Měšťanského pivovaru se dočkali až v roce 1678; první várka se uskutečnila v následujícím roce. Kníže se sice zavázal, že vyrovná dluhy váznoucí na žerotínských statcích, ale nakonec přenesl tuto povinnost na město. K tomu přistupovaly výpalné a kontribuce vojskům, která procházela městem během válečných let. Podíl obyvatel na správě města omezovala přímá podřízenost městské rady zámeckému hejtmanovi. Zavedení němčiny jako úředního jazyka vedlo k úbytku českého živlu a ke splývání s německým obyvatelstvem. Řada rodin odcházela do Slezska, kde byly snesitelnější životní podmínky, a jejich opuštěné domy chátraly. Nekompromisní a bezohledná náboženská, hospodářská a správní politika liechtensteinské vrchnosti poznamenala nepříznivě také architektonický a umělecký vývoj města. Od stavby Žerotínova „nového zámku“ uplynulo plných šest desetiletí, než kníže Karel Eusebius z Liechtensteina založil první velký duchovní podnik moravskotřebovského baroku – františkánský klášter s kostelem sv. Josefa, jehož stavba vyplnila celá osmdesátá léta 17. století a byla dokončena až za jeho nástupce Jana Adama Ondřeje z Liechtensteina. Nenáročnou raně barokní architekturu, projektovanou stavitelem Jacodem Braschou, obohatila až v následujícím století vrcholně a pozdně barokní sochařská a malířská výzdoba.

Kristus korunovaný
trním (S. Tischler)

Tak jako v 16. století změnily vzhled města dva ničivé požáry, sehrály obdobnou roli dvě katastrofy také v 18. století. Morová epidemie na přelomu let 1715 a 1716 připravila Moravskou Třebovou o třetinu obyvatel a vyvolala zbudování mariánského sloupu na náměstí. Dílo bylo svěřeno Janu Sturmerovi, usazenému v Olomouci, jehož prosperující dílna vytvořila v desátých letech 18. století většinu mariánských a trojičních sloupů na Olomoucku a Moravskotřebovsku.

Další katastrofu představoval v roce 1726 požár děkanského kostela Nanebevzetí P. Marie, jehož následky mohla odstranit jedině novostavba. Kníže Josef Jan Adam z Liechtensteina zadal projekt svému dvornímu architektovi Antoniu Mariovi Nicolaovi Beduzzimu. Pro uměleckou historii měla však zásadnější význam skutečnost, že novostavba poskytla výjimečnou příležitost autorům sochařské a malířské výzdoby, přičemž většina z nich zanechala ve městě ještě další díla. V třicátých letech se zformovalo jakési „Malé bratrstvo“ z umělců, kteří se za tímto účelem stěhovali do Moravské Třebové. Vůdčí postavení zaujali sochaři, které lze rozdělit do dvou skupin podle původu, stylové orientace a vývoje jejich tvorby. První představovali ti, kteří byli spjati s olomouckým uměleckým centrem. K druhému společenství sochařů náleželi nejbližší spolupracovníci nebo příslušníci širšího okruhu Matyáše Bernarda Brauna (1684–1738), jehož tvorba

Sv. Josef na průčelí
františkánského
kostela (J. A. Heinz,
1721)

Freska na evangelijní straně presbytáře, Šalomoun a Betsabé (J. T. J. Supper)

se výrazně uplatňovala v sousedních východních Čechách. Není bez zajímavosti, že vůdčí osobnost českého radikálně barokního sochařství nezanechala v moravské oblasti žádné dílo a nejsou známy ani její kontakty s moravskými mecenáši. Navíc ohlas Braunova stylu pronikl na Moravu až v době pokročilé fáze umělcovy činnosti, kdy už byla domácí moravská tvorba zformována. Pozdně barokní sochařství braunovské orientace představuje druhý vrchol uměleckého dění v Moravské Třebové po raně renesanční a manýristické etapě. Současně však obdobně složitý problém pro dějepis umění.

Poněkud přehlednější obraz nabízí trebovské pozdně barokní malířství. Vůdčí postavení příslušelo Judovi Tadeášovi Josefu Supperovi, autoru fresek v děkanském

kostele. Byl nepochybně původcem ideového programu výzdoby chrámu, kde dokázal k dominantnímu tématu připojit řadu podobností. Smrt ho odvedla od rozpracovaného díla, které dokončil jeho méně nadaný syn František Karel Silvestr. Starší Supper vytvořil také fresky v hřbitovním kostele Nalezení sv. Kříže. Představu o podobě města nabízí historická ikonografie (dobová vyobrazení), mající hodnotu pramene a současně výtvarného díla. Mezi těmito doklady vyniká „portrét“ města od norimberského mědirytce Johanna Adama Delsenbacha (1687–1765), jenž pracoval pro knížete Antonína Floriána z Liechtensteina v letech 1718–1720. Jednalo se o jednoho z předních středoevropských grafiků, což mimo jiné dokládala jeho spolupráce s vídeňským císařským architektem a inženýrem Janem Bernardem Fischerem z Erlachu na kompendiu *Entwurf einer historischen Architektur* (*Návrh historické architektury*). Přestože veduta vznikla v době, kdy už skoro sto let Třebovou ovládali Liechtensteinové, vzhled města se příliš nelišil od podoby na počátku 17. století, kdy se završila doba jeho největšího rozkvětu. /JS

Rozloučení Krista
s Marií, 1722

47/

Konvent kláštera františkánů s kostelem sv. Josefa čp. 7

Svitavská 6

Stavitel: Jacomo Brascha

1680–1748

Klášter františkánů byl založen západně za hradbami města. Na budovy konventu navazovala rozsáhlá geometricky komponovaná klášterní zahrada se vzrostlými lípami, do níž jsou dnes necitlivě vestavěny bytové panelové domy.

O postupném růstu raně barokního komplexu nás informuje řádová kronika.

Z nařízení knížete Jana Adama Ondřeje z Liechtensteina přijal místní magistrát v květnu roku 1678 františkány a vyměřil jim pro výstavbu místo *100 kroků délky a 74 kroků šířky*. Roku 1680 byla uzavřena smlouva se stavitelem Jacomem

Braschou, „Machem“ ze švýcarského Engadinu, a brzy nato byl položen základní kámen. O devět let později už klášterní kostel sv. Josefa stál a v roce 1696 byla

dokončena také samotná kvadratura konventu, doplněná léta 1704 uprostřed rajské zahrady barokní studnou s rumpálem. Kvadratura byla roku 1707

obohacena o další křídlo u ulice, v němž byly situovány prostory pivovaru. Roku 1711 se vedle kostela začalo s výstavbou kaple sv. Petra v okovech. Do rohu mezi

171/

Rajská zahrada
kvadratury konventu

Sv. Jan z Olivetské
hory (S. Tischler)

kapli a presbytář byla umístěna věžovitá přístavba na osmiúhelném půdorysu, která v přízemí sloužila jako sakristie, v prvním patře jako knihovna. Poslední velkou stavební akcí byla přístavba noviciátu v roce 1748. Jeho trakt navázal v pravém úhlu na konec samostatného křídla u ulice, zčásti obklopil klášterní zahradu a dnes tvoří průčelí směrem do Dukelské ulice.

Už na počátku 20. století byla křídla konventu bez jakéhokoliv architektonického dekoru. Obíhala je průběžná korunní římsa a členil pouze pravidelný sled obdélných oken prvního patra a malých půlkruhově zaklenutých okének s masivními kamennými parapety v přízemí. Jediným akcentem byly vstup a vjezd

Kostel sv. Josefa

Moravskotřebovské pašije (S. Tischler)

do areálu. Vstup sousedící s fasádou klášterního kostela si zachoval kamenné ostění se znakem františkánů v nadpraží. Bohatší fasádu má pouze kostel sv. Josefa, vystavěný podle návrhu františkánského architekta Jacoma Braschy, který pro řád stavěl i opavský konvent. Průčelí dotváří socha sv. Josefa s Ježíškem (1721) od Jiřího Antonína Heinze (1698–1759), která prozrazuje vliv tvorby Balthasara Permosera, jehož drážďanskou dílnu navštívil Heinz během své tovaryšské cesty. Jedná se o první doloženou a signovanou práci začínajícího umělce.

Interiérové vybavení kostela sv. Josefa bylo původně raně barokní, prošlo však za dobu své existence minimálně dvěma výraznými změnami v padesátých letech 18. a na konci 19. století. Podle zápisu v klášterní kronice namaloval Johann Lucas Kracker (1719–1779) menší obrazy čtyř světců, původně umístěných na menzách bočních oltářů, a obrazy čtyř polopostav světců, nacházejících se dnes opět na bočních oltářích kostela. Pro klášterní refektář vytvořil obrazový cyklus na téma hostin. Hostina sv. Václava, Hostina sv. Antonína a Stोलování sv. Rodiny jsou dnes ve sbírkách Moravské galerie v Brně, čtvrtý obraz Krista podávajícího chléb sv. Františku z Assisi visí na schodišti konventu. Všechna díla vznikla v roce 1759, krátce předtím, než Kracker vytvořil monumentální fresky v Praze – v malostranském chrámu jezuitů a novoměstském kostele alžbětinek Na Slupi. *„Úhm Krackerova díla, rozptýleného po velké oblasti habsburského soustátí, vzbuzuje nepochybně respekt a řadí Krackera k předním tvůrcům velkých malířských úloh na sklonku baroka, třebaž nikoli jako novátora, ale spíše jako erudovaného syntetika z konce slohu“* (Ivo Krsek).

Některé umělecky významné realizace známe jen z písemných pramenů, například křížovou cestu z roku 1729. Čtrnáct zastavení bylo určeno přímo pro klášterní kostel a mělo mít podobu skupin volně stojících figur na architektonických podstavcích. Představu o kvalitě sochařského díla nám dávají skupiny řezb – tzv. *Moravskotřebovské pašije*, umístěné v současnosti v severní chodbě prvního patra kvadratury – Kristus na hoře Olivetské, Kristus před Kaifášem, Kristus korunovaný trním a Ecce homo. Tato sousoší byla na konci 19. století zasazena v nikách děkanského kostela. Nejnověji byla připsána sochař Severinu Tischlerovi.

Unikátně zachovaným barokním interiérem je klášterní knihovna. Centrálně komponovaný prostor byl v roce 1712 vybaven velkým knihovním stolem s množstvím zásuvek. Ve stěnách jsou vestavěny vysoké a nízké skříně s malovanými emblémy na dvířkách a nad skříněmi shlíží z oválných portrétů autoři nejvýznamnějších teologických spisů. /VŘ

Literatura

Alois Czerny, Aus dem Archiv des Mähr.-Trübauers Franziskanerklosters, in: *Mittheilungen zur Volks- und Heimatkunde des Schönhengster Landes*, 1911, s. 85-91. – Miloš Stehlik, *Moravskotřebovské pašije* (kat. výst.), Městské muzeum v Moravské Třebové 1994, nepag. – Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlik – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 96, 132, 501, 502. – Petr Arijčuk, K tvorbě Johanna Lucase Krackera v období jeho moravského pobytu, 61. *Bulletin Moravské galerie v Brně*, 2005, s. 292-293. – Moravská Třebová (Svitavy), Konvent františkánů s kostelem sv. Josefa, in: Dušan Foltýn a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 432-438. – Martin Pavlíček, *Severin Tischler. Sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech*, Olomouc 2008, s. 64-67. – Radomír Slovik, *Knihovna františkánů v Moravské Třebové v kontextu klášterních knihoven na českomoravském pomezí* (diplomní práce), Univerzita Pardubice 2011. – Hana Zápalková, Několik poznámek ke genezi rukopisu moravského barokního sochaře Jiřího Antonína Heinze, in: Jana Martínková (ed.), *Barokní sochařství v Moravské Třebové. Problematika přepisování autorství, restaurování, prezentace*, Moravská Třebová 2011, s. 25.

Klášterní knihovna

Morový sloup

Náměstí T. G. Masaryka

Jan Sturmer

1715–1719

Od počátku srpna 1715 do konce ledna 1716 sužoval Moravskou Třebovou mor. Již 19. října 1715 byl přijat slavnostní slib, že město vystaví sloup ke cti P. Marie a patronů proti moru. Purkmistr psal olomoucké biskupské konzistoři: *„Nyní jsme se však my všichni jednomyslně rozhodli, abychom znovu usmířili nejvyšší rozhněvaného Boha, postavít uprostřed náměstí morový sloup.“* Záměr musel být předložen také majiteli panství knížeti Antonínu Floriánu z Liechtensteina, který jej schválil zřejmě na základě plánu olomouckého sochaře a architekta Václava Rendera. Zároveň nařídil, aby byl ke stavbě poskytnut zadarmo všechn potřebný kámen z kamenolomu, který se nachází na špitálním pozemku v Moravské Třebové, a také kámen z mladějovského lomu. Provedení bylo svěřeno Janu Sturmerovi (1675–1729), původem z pruského Královce, od roku 1713 měšťana a cechovního sochaře v Olomouci. Sturmer provozoval v Olomouci prosperující dílnu a plně využil dobovou poptávku po mariánských a svatotrojičních sloupech, čímž získal monopolní postavení nejen v Olomouci, ale i v širším moravském kontextu. Jeho díla tohoto typu se nacházejí v Zábřehu, Kunčině, Rychnově, Vendolí, Potštátě, Šumperku, Fulneku, Olomouci, Litovli a Kroměříži. V Olomouci a Litovli spolupracoval právě s Renderem.

Základní kámen byl položen 15. července 1717, kdy již byly Sturmerovy sochy, vytesané v předchozím roce, s největší pravděpodobností na náměstí a byly osazovány na architekturu sloupu. V dalším roce 1718 se provádělo konzervační napouštění, olejové nátěry a zlacení, přičemž roku 1719 jsou zaznamenány ještě platby. Průběh prací v období let 1715–1718 dokládají také chronogramy v nápisech na památce. Latinský nápis na severní straně v horní a dolní kartuši sděluje: *„Postū tu tiše, poutniku, a uč se podržet slib, aby Nemesis znovu nevystřelila své jedovaté morové šípy. – Bohu oddaní a smrti vyrvaní postavili sochu neposkvěně a čisté Matce Boží: Christian Oehlman se dvěma dalšími, voskařem Františkem Kilianem Temerem a Janem Batistou Fasoli, Bohu, Marii a Patronům dali vyhotovit městský farář Jan Antonín Stöhr, zámecký hejtmán Bernard Spalovský, rektor a syndik Jiří Stiglitz a vdova po purkmistru Alžběta Richterová.“* Nápis na kartuších západní strany hlásá: *„Nákaza léká svou zběsilostí nemocné občany, zbožné oběti mohou mor zahnat. – Když zde v Třebové během sedmi měsíců zemřeli morem čtyři kněží, purkmistr, soudce, pět radních a z ostatních zbožných osob 900 lidí, byl vybudován tento pomník děkanem, obecní radou a lidem města Třebové, kteří mor přežili.“*

Podnož sloupu tvoří trojstupňová osmiboká podesta s kuželkovou balustrádou. K okoseným nárožím kubického podstavce přisedají zdvojené voluty, dekorované akantem, květinami a páskami. Za oválným otvorem v čele spočívá ležící postava sv. Rozálie. Sochy světců jsou umístěny ve dvou rovinách, ve spodní jsou to sv. Šebestián, Rochus, Karel Boromejský a František Xaverský, na postamentech se zdobnými nápisy pak menší postavy sv. Josefa, Antonína Paduánského, Petra

z Alkantary a Jana Nepomuckého. U paty sloupu s Immaculatou sedí čtyři andělé, další dva u jejích nohou nesou zrcadlo a růžový věnec. „Sturmer zastupoval onu slohovou polohu, která při ztvárňování figur zdůrazňovala plnou plastičnost jejich objemu ve tvarově vytištěné formě a obsahové prohloubenosti.“ V jeho dílně, kterou prošli Ondřej Zahner, Filip Sattler, Jan Jiří Schauburger, Josef Winterhalter st. a další, „se počaly utvářet předpoklady a vlastní základy široké domácí sochařské tradice“ (Miloš Stehlík). /JS

Literatura

Ivana Maxová – Vratislav Nejedlý – Miloš Suchomel – Pavel Zahradník, Mariánské, trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Svitavy, *Zprávy památkové péče* 57, 1997, příloha, s. 40-41. – Vratislav Nejedlý, Mariánský sloup v Moravské Třebíči – několik poznámek k činnosti olomouckého sochaře a měšťana Jana Sturmera, *Moravskotřebovské vlastivědné listy* 8, 1997, s. 20-24. – Týž, K činnosti olomouckého sochaře Jana Sturmera, *Umění* XLVI, 1998, s. 257-258. – Pavel Suchánek, Mariánské a svatotrojiční sloupy Johanna Sturmera, in: Jiří Kroupa (ed.), *Ars naturam adiuvens. Sborník k poctě prof. PhDr. Miloše Stehlíka*, Brno 2003, s. 11-13.

49/

Sousoší Kristus na hoře Olivetské

Křížový vrch

Sousoší je součástí skupiny soch rozmístěných od jižní části zámeckého areálu podél cesty ke Kalvárii na Křížovém vrchu. Jedná se o sousoší Rozloučení Krista s P. Marií (1722), sochu sv. Jana Nepomuckého (1773) na kamenném mostě přes říčku Třebůvku a sousoší Krista na hoře Olivetské. Součástí záměru, který nebyl dokončen, tvořily čtyři centrální kaple na polygonálním půdorysu s mansardovými zvoncovými střechami. Skulptura vznikla v roce 1718 a vytvořil ji neznámý sochař z okruhu Johanna Sturmara. Olivetská hora představuje jednu z pašijových scén, již předcházela Poslední večeře. Modlíci se Kristus, obklopený spícími apoštoly sv. Janem, Petrem a Jakubem, přijímá Boží vůli s vědomím blízké a nevyhnutelné smrti. Olivetská hora je spojována se symbolikou smrti a proto se nachází v blízkosti hřbitovního kostela. U moravskotřebovského výjevu poklekla postava anděla s kalichem do kamenných oblak na vrcholu jehlancové hory z lomového kamene. Modlíci se Ježíš naproti klečí v kamenitém terénu. Socha je osazena na zděný sokl ukončený plintovou deskou. Do skaliska pod andělem je na straně obrácené ke Kristu zazděna schránka na věčné světlo a výškovou gradací celého sousoší umocňuje několikastupňové schodiště mezi soklovými útvary obou soch. Divák se tu ocital takřka tváří v tvář Kristu, a to právě tehdy, kdy se ve chvílce slabosti projevila jeho lidskost. Kolemjdoucí tu zároveň

180/

s Ježíšem přijímal od anděla úděl, který mu Bůh v podobě kalicha posílal a který z něj nemohl sejmout. Poutník směřující na Křížový vrch se tímto typicky barokním způsobem stával z pouhého diváka přímým účastníkem děje. Na veduté města od norimberského mědirytce Johanna Adama Delsenbacha z let 1718–1720 měl sokl naopak architektonickou podobu a lišil se zásadně od současného stavu. /LK

Literatura

Vladislava Řihová, Moravská Třebová v 18. století, in: Jana Martínková (ed.), *Barokní sochařství v Moravské Třebové. Problematika připisování autorství, restaurování, prezentace*, Moravská Třebová 2011, s. 6. – Martin Pokorný, Restaurování barokních kamenných plastik v Moravské Třebové, in: Tamtéž, s. 47-54.

50/

Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie

Kostelní náměstí

Stavebník: Josef Jan Adam z Liechtensteina

Architekt: Antonio Maria Nicolao Beduzzi

Po 1726, loretánská kaple 1767, umělecké vybavení 30.–70. léta 18. století

Hlavní oltář (sochy
J. Kammereit, hlavní
obraz J. Reinisch,
obraz v nástavci
J. T. J. Supper)

Monumentální chrám stojí na místě dvou starších staveb. Roku 1270 je doložena raně gotická svatyně, kterou ale poškodil požár v roce 1541. Její obnova byla zahájena až po osmi letech, přičemž stavitel Prokeš Riemer byl roku 1572 pověřen dostavbou věže. Požár v roce 1726 zničil kostel natolik, že Liechtensteinové přistoupili k novostavbě. Využito mohlo být jedině obvodové zdivo polygonálně

Kaple P. Marie Škapulířové, sv. Jáchym
(J. J. Schaubberger)

Kaple sv. Aloisia, sv. Jiří (J. Kammereit)

uzavřeného presbytáře s opěráky a dvě podlaží věže. Projekt zadal stavebník malíři a architektovi A. M. N. Beduzziemu (1675–1735), ve Vídni naturalizovanému Boloňanovi, jmenovanému v roce 1708 Josefem I. císařským dvorním divadelním inženýrem. Ten patrně přihlédl k některému ze starších plánů Domenica Martinelliho. V pramenech je Beduzzi zmiňován v letech 1728–1730 a podle toho, že měl v posledně uvedeném roce dodat další plány, nebyla tehdy stavba ještě dokončena. Navrhl pravděpodobně také oltární architektury i další mobiliář. Chrám svou hmotou vytěsňuje malý prostor náměstí a je nápadný kontrastem monumentální kulisy průčelí a ostatních částí. Architekt soustředil veškerou pozornost na vstupní partii, po stranách konkávně prořezanou a završenou vysokou volutovou atikou, zatímco korpus s kněžištěm představují spíše stavitelské dílo. Prostor sálové lodi o třech polích valené klenby na pasech se rozšiřuje do dvou trojic kaplí na podélných stranách. Moravskotřebovský starosta a soukeník Matěj Klossius dal v roce 1767 přistavět na severovýchodní straně Loretánskou kapli, k níž přisedá obdélná sakristie s depozitářem v patře.

Početná sochařská a malířská výzdoba kostelního interiéru je výjimečným příkladem spojení a prolínání dvou uměleckých okruhů: olomouckého a severomoravského. V sochařství byly pro první proud rozhodující impulzy Itala Baldasara Fontany, které vedly ke vzniku olomouckého centra, v jehož čele stála dílna Jana Sturmera. Nositelem druhého byla početná skupina dílenských spolupracovníků a příslušníků širšího okruhu Matyáše Bernarda Brauna, působícího v sousedních východních Čechách. Pod Fontanovým vlivem pracující Jan Jiří Schaubberger (†1744) vytvořil sochy

Kaple sv. Kříže, alegorie Naděje (S. Tischler)

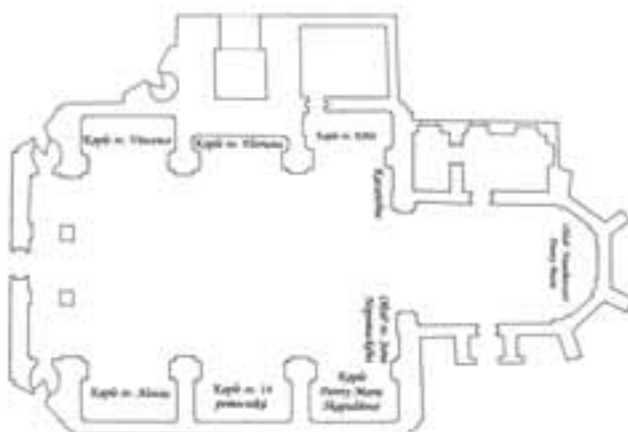
Kaple sv. Kříže, alegorie Víry (S. Tischler)

sv. Anny a sv. Jáchyma v kapli P. Marie Škapulířové (první kaple na pravé straně lodi), obraz z roku 1763 namaloval Josef Ignác Sattler (1725–1767), syn olomouckého sochaře Filipa Sattlera, švagr a vyučenec Jana Kryštofa Handkeho. V roce 1762 nakreslil Vincenzo Fanti (1719–1776) návrhy hlavního oltáře, avšak původní oltář byl nahrazen úplně novým v roce 1776. V roce 1762 obdržel sochař Jan Kammereit (1715–1769) 330 zlatých, avšak archivní údaj neobsahuje věcnou specifikaci. Připisují se mu sochy v kaplích sv. Vincence Ferrarského (poslední na levé straně lodi) a sv. Aloisia z Gonzagy (poslední na pravé straně lodi) s obrazem světce od Josefa Ignáce Sattlera. Kammereita, usazeného od roku 1744 v Olomouci, ovlivnila tamní sochařská produkce začátku 18. století a jeho stylové pojetí bylo blízké sochařům prošlým dílnou Jana Sturmerna.

V kapli sv. Kříže (první kaple na levé straně lodi) se nacházejí vrcholná sochařská díla – skupina s Bohem Otcem a alegorie Naděje a Víry od Severina Tischlera (1705–1742/1743), která lze považovat za jeho dílo z doby před nebo kolem roku 1730. Umělcův raný styl charakterizuje mimo jiné plná vláčná drapérie pročleněná drobnými vrypy s vidlicovitým nebo kapkovitým ukončením. K Tischlerovým pracím v chrámu náleží dále pět reliéfů s apoštoly a sv. Janem Křtitelem na řečništi a alegorie čtyř světadílů na stříšce kazatelny (po 1732) a sochy na oltářích sv. Jana Nepomuckého po pravé straně vítězného oblouku se scénou světcovy apoteózy a reliéfem jeho svržení do Vltavy. Dřívější měkké a vláčné řasy drapérie tu „tuhnou v masivních blocích, jejichž povrch je deformován nepravidelnými ploškami, které proměňují hmotu sochy v kubizující těleso“ (Martin Pavlíček).

Kazatelna
se sochařskou
výzdobou S. Tischlera

Schematický půdorys chrámu (podle H. Macháčkové)

Freska na klenbě lodi
(otec a syn Supperovi)

Z olomouckého uměleckého centra vzešla rovněž vůdčí osobnost barokního malířství na severozápadní Moravě – Juda Tadeáš Josef Supper (1712–1771). Narodil se v Mohelnici nedaleko Moravské Třebové, přičemž za vzděláním odešel do Olomouce, kde absolvoval jezuitské gymnázium a po třech letech studia na univerzitě získal titul bakaláře teologie. Malířským školením prošel patrně v dílně vídeňského malíře Karla Františka Harringera (1686–1734), který tehdy prováděl malířské práce v olomouckém jezuitském kostele a v klášteře Hradisko. Zásadní však bylo pro něho rozvíjení odkazu Jana Kryštofa Handkeho (1696–1774), postřehnout lze i určitou reakci na dílo Petra Brandla a Václava Vavřince Reinera. Jistý odlesk iluzivního vídeňsko-benátského senzualismu získal možná od Johanna Lucase Krackera, jenž pracoval pro trebovské františkány na sklonku padesátých let. V Moravské Třebové se malíř usadil v roce 1736, avšak vrcholná umělecká zakázka se mu naskytla až na sklonku života. Freskovou výzdobu děkanského chrámu zahájil v roce 1765 výmalbou kapli Čtrnácti božích pomocníků, sv. Aloisia z Gonzagy a sv. Vincence Ferrarského. Pro první z nich namaloval také obraz, dalším oltářním plátnem byl nástavcový obraz vzkříšeného Krista pro hlavní oltář. Shora jmenovaný donátor Loretské kaple vyhověl Supperově přání, aby byl v kapli pochován, ale s podmínkou, že ji vně a uvnitř vyzdobí freskami. Malby v interiéru se dochovaly v malých zlomcích a také exteriérové scény (Zvěstování P. Marie, Narození Páně, Přenesení Svaté chýše do Loreta) jsou i po zrestaurování fragmentární.

Na stěnu evangelijní (levé) strany presbytáře namaloval Supper krále Šalomouna, kterého navštívila jeho matka Betsabé. Syn ji vyzval, aby se posadila na trůn po jeho pravici. Scéna je předobrazem korunovace P. Marie, přičemž Šalomoun,

Autoportrét
J. T. J. Suppera

stejně jako jeho otec David, byl pokládán za starozákonního Krista. Na protilehlé epištolní straně prosí Ester svého manžela, krále Ahasvera, aby zrušil výnos svého dvořana Hamana, podle něhož měli být vyhlazeni všichni Židé v perské říši. Ester byla církví pokládána za předobraz P. Marie v její úloze přimluvkyně v den Posledního soudu. Na klenbě namaloval Supper Boha Otce v ráji, obklopeného početným společenstvím – prvomučedníkem Štěpánem, Adamem a Evou, Abrahamem a Izákem a četnými dalšími. Je zde připraven trůn pro Marii a andělé přinášejí královské insignie – hermelínový plášť a korunu. Závěr presbytáře vyplňuje iluzivně namalovaná kupole. Umělec dával okázale najevo svou schopnost v podání iluzivní architektury, což stvrdil i podpisem pod autoportrétem *Architectus Triboviensis 1768* (postava za podstavcem sloupu vlevo). Fresky ve třech klenebních polích chrámové lodi jsou vždy přiřazeny k jedné z osob Nejsvětější Trojice. Ve východním poli vystupuje P. Marie jako matka Božího syna, obklopená čtyřmi biblickými ženami, stavěnými za vzor matkám (Rebeka, Ráchel, Rút a Hagar), v prostředním jako dcera Boha Otce, která přijala úkol matky a bude odměněna korunovací (postavy dárkyně Abigail a Tekójské vdovy) a v západním jako snoubenka Ducha svatého, jako bojovnice proti ďáblu ve společenství žen, které musely také zápasit (Judit, Rachab, dcera soudce Jiftácha a Jael). Nad kruhovou vítá Bůh Otec Zemi, kde nevládne drak, ale víra, naděje a láska. Supper stačil dokončit první klenební pole, zbývající fresky provedl jeho syn František Karel Silvestr (1743–1790), jehož schopností však viditelně zaostávaly za otcovým talentem. /JS

Freska na epištolní straně presbytáře, Ester a Ahasver (J. T. J. Supper)

Literatura

Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 42, 56, 107, 145, 238, 240, 242, 397, 400-404, 435, 436, 548, 556. – Týž, Pohled na sochařství moravského baroka, in: Týž, *Barok v soše. Výběr statí*, ed. Eva Dvořáková, Brno 2006, s. 27-37. – Týž, Matyáš Bernard Braun a Morava, tamtéž, s. 65-66. – Týž, Heinz, Pacák, Thény, Rohrbach nebo Tischler?, tamtéž, s. 71-77. – Miloš Stehlík, Slohová podstata sochařského díla Ondřeje Zahnera. Zahnerův okruh. Jan Kammerer, tamtéž, s. 134. – Petr Šabaka, *Pozvání do chrámu, kde je nebe otevřené*, Moravské Třebové 2009. – Hana Macháčková, Kostel Nanebevzetí Panny Marie. Výzdoba interiéru s přihlédnutím k sochařství vrcholného a pozdního baroka, in: Jana Martínková (ed.), *Barokní sochařství v Moravské Třebové. Problematika připsování autorství, restaurování, prezentace*, Moravská Třebová 2011, s. 30-36.

Oltář sv. Jana
Nepomuckého
se sochařskou
výzdobou S. Tischlera

51/

Kalvárie

Křížový vrch

Sochař: Severin Tischler

1730–1731

V březnu 1730 vyhověl kníže Josef Jan Adam z Liechtensteina žádosti třebovského děkana Antonína Stöhra, aby věnoval na zřízení Kalvárie kámen, přičemž následujícího roku bylo sousoší dokončeno. Vede k němu podél hřbitovního kostela cesta, kterou lemují čtyři kaple na polygonálním půdorysu a s mansardovými střechami. V nich byla původně umístěna polychromovaná sousoší vybraných Kristových pašijí, o nichž už byla zmínka v souvislosti s konventem františkánského kláštera. Dynamicky formovaná architektonická kulisa vytváří pozadí třem křížům, postavám P. Marie a sv. Jana Evangelisty a dvěma andělům po stranách a završuje ji skupina Boha Otce s andělky a andělími hlavami v oblacích. Jejich tvůrcem byl v převažující míře Severin Tischler (1705–1742/1743). Tomuto sochaři bylo nedávno zásluhou Martina Pavlíčka vymezeno odpovídající postavení v pozdně barokním sochařství českých

191/

zemí. Jmenovaný badatel na podkladě archivních zpráv a především stylovou kritikou podstatně rozšířil dosud známý okruh umělcových děl, nacházejících se na více než dvaceti místech nejen na hranicích východních Čech a severní Moravy, ale i ve vzdálenějších lokalitách Náchodska a Krušnohoří. Mnohá z nich byla předtím připisována Jiřímu Františkovi Pacákovi, v jehož litomyšlské dílně se Tischler pravděpodobně vyučil. Odtud pramenil i jeho příklon k radikálně baroknímu pojetí Matyáše Bernarda Brauna. Tischlerovu tvorbu v průběhu třicátých let charakterizovaly dvě etapy; starší z nich označil Pavlíček za „lámaný styl“ a mladší jako „kubizující styl“, v závěru poznamenaný zesilováním naturalistických tendencí a mající charakter pozdně barokního neomanýrismu. Stylový posun se uskutečnil kolem roku 1735, přičemž v některých dílech oba názory koexistovaly. Závěrečná etapa Tischlerovy tvorby sdílela obdobné

tendence, které se vyskytovaly v některých regionech středoevropského prostoru. „Svými výtvarnými kvalitami se sousoší řadí mezi nejvýznamnější díla následovníků Matyáše Bernarda Brauna a některé jeho části snesou srovnání přímo s Braunovou tvorbou“ (Martin Pavlíček).

V rodných Svitavách se sochař v roce 1733 oženil. Jeho žena pocházela z Moravské Třebové, kde o dva roky později koupil umělec dům a do města se přestěhoval. K jeho hlavním spolupracovníkům náležel František Josef Seitl (1704–1763). Tischler byl kmotrem všech jeho dětí. V roce 1738 zřejmě inicioval přestěhování Jiřího Františka Pacáka z Litomyšle do Moravské Třebové a v tomtéž roce byl svědkem na jeho svatbě. /LK, JS

Literatura

Ivo Krsek – Zdeněk Kudělka – Miloš Stehlík – Josef Válka, *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996, s. 98, 244, 245, 397, 399, 400. – Martin Pavlíček, Severin Tischler (1705–1742/1743), *Průzkumy památek* XIII, 2006, č. 2, s. 35-52. – Týž, Severin Tischler. *Sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech* (kat. výst.), Olomouc 2008, s. 64-67. – Martin Pokorný, Restaurování barokních kamenných plastik v Moravské Třebové, in: Jana Martinková (red.), *Barokní sochařství v Moravské Třebové. Problematika připisování autorství, restaurování, prezentace*, Moravská Třebová 2011, s. 51-53.

Historie v zrcadle současnosti

(od josefinských reforem do přítomnosti)

Na přelomu 18. a 19. století mělo bourání městských opevnění umožnit další rozrůstání měst. V Moravské Třebové byla Dolní brána (v dnešní ulici Čs. armády) stržena v roce 1784, přičemž svou funkci zřejmě přestala plnit už v šedesátých letech, kdy byla v těsném sousedství budována piaristická kolej. Ve stejné době snad byla stržena i brána v severozápadní části opevnění, v dnešní Marxově ulici. Horní brána (v dnešní Cihlářově ulici) spolu s fortanou v dnešní Bránské ulici byly odstraněny až v roce 1824. Bourání hradeb pak pokračovalo do třicátých let 19. století, zbytky hradebních zdí včetně tří bašt se dochovaly dodnes.

V letech 1805–1806 byla v souvislosti se zřízením gymnázia zvětšena jednopatrová budova piaristické koleje prodloužením křídla rovnoběžného s Olomouckou ulicí, které dostalo klasicistní fasádu s věží uprostřed nad vchodem. Měšťanské domy si zřejmě až na výjimky (například domy na náměstí č. 1, 7) zachovaly renesanční podobu až do požárů v letech 1840 a 1844.

V následujících letech probíhala přestavba zničených domů s nadstavbou druhého patra, jejichž orientace byla měněna tak, aby s průčelím byly rovnoběžné hřebeny střech. Bourání hradeb s sebou přineslo i potřebu upravit uvolněné okrajové části města. V roce 1882 vznikl okrašlovací spolek, který se zabýval také zakládáním alejí v jižní části města a po zasypaní rybníka pod zámkem vybudoval na jeho místě park. V roce 1897 byla barokní kašna na náměstí nahrazena novou litinovou kašnou s bohatou plastickou a figurální výzdobou.

Vila Carla Bibuse

Schodiště v české
menšinové škole

V poslední třetině 19. a na začátku 20. století měnily celkový vzhled města nové školní budovy a industriální stavby. Od podzimu 1884 stavěli Heinrich Schmidt z Mohelnice a Gottlob Alber z Varnsdorfu budovu chlapecké obecné a měšťanské školy v dnešní ulici Čs. armády, otevřenou v roce 1889. V roce 1900 byla na Kostelním náměstí patrně místní firmou Franz Habicher postavena nová budova také pro dívčí školy. V nové Zechově ulici (dnes ulice 9. května) vznikla roku 1899 menší budova zemědělské školy. Všechny školní budovy byly vytvořeny v neorenesančním slohu. Výroba se přesouvala z centra města do jeho okrajových částí. Tovární areály vznikaly v Růžové (dnes Gorazdově), Josefské a Lanškrounské ulici, Nowakově (dnešní Jiráskově) ulici, v prostoru mezi Brněnskou a dnešní Dukelskou ulicí a poblíž nádraží (dnešní ulice Na Stráni). Nejvýznamnější stavbou počátku 20. století byla bezesporu neorenesanční budova muzea postavená v letech 1904–1906 ve Svitavské ulici. V roce 1906 byla vybudována také rozhledna na tzv. Švédském kameni na vrcholu kopce Pastvísko, která však stála pouze deset let. Nahradila ji v roce 2009 rozhledna Pastýřka.

Kromě veřejných a industriálních staveb byly ovšem koncem 19. a zejména začátkem 20. století postaveny četné rodinné a první bytové domy. Dodnes se zachovala velmi zdobná rozlehlá vila na Nových Sadech, jejímž stavitelem měl být údajně Julius Mackerle z Jevíčka. Obytné domy postavené na přelomu

Model architektonických
úprav náměstí
po připojení Moravské
Třebové k Německé říši

19. a 20. století v historizujícím či secesním stylu v Orlí (dnes Komenského) ulici byly po druhé světové válce k nepoznání přestavěny.

Po vzniku Československa začala být velmi aktuální otázka výstavby nové budovy pro okresní úřad. Autorem projektu byl architekt Oskar Czepa, rodák ze Svojanova, který si v roce 1920 otevřel společně s Arnoldem Wiesbauerem projekční kancelář v Moravské Třebové. V té době měl už za sebou asi desítku realizovaných projektů, především bytových domů ve Vídni. Jeho plány byly v pozměněné podobě využity pro stavbu ve stylu geometrické secese přecházející v klasicismus, kterou firma Franz Habicher dokončila v roce 1924. Správní reforma z roku 1928 si vyžádala dostavbu objektu, kterou provedl stavitel Jakob Swatek v roce 1934; původní návrh Arnolda Wiesbauera byl opět přepracován. V poválečném období budova sloužila převážně jako dětské oddělení nemocnice.

Státní zakázky byly po vzniku samostatného Československa jednou z mála příležitostí pro uplatnění architektonické moderny v prostředí, ovládaném historismem a „heimatstílem“. V roce 1926 byla ve Svitavské ulici postavena budova české menšinové školy a v následujících letech vznikly opodál dva bytové domy pro státní úředníky. V obou případech byl projektantem akademický architekt Vojtěch Vanický. Koncem roku 1935 vyrostl na moravskotřebovském náměstí typický „Dům služeb“ firmy Baťa, která odkoupila a strhla historický dům č. 15. Moderní tendence v architektuře ovlivnily i některé stavební počiny místních německých spolků. Ve dvacátých letech byla postavena vila Carla Bibuse, připisovaná Oskaru Czepovi. Jeho a Wiesbauerovo autorství je doloženo u velmi podobně koncipované a ztvárněné vilky projektované v roce 1931, která se zachovala v Tyršově ulici. Mnohé další rodinné domky byly stavěny v podobném „německém“, více či méně romantickém stylu. Od ostatní zástavby se výrazně odlišuje vilka č. 29 v ulici Míru, inspirovaná funkcionalismem, jejímž stavebníkem a snad i architektem byl Arnold Wiesbauer. Různými styly od secese až po funkcionalismus byly inspirovány i prvorepublikové úpravy řadových městských domů.

Začlenění Moravské Třebové do Německé říše bylo spojeno s očekáváním významného stavebního rozvoje města. Němečtí architekti při veřejných vystoupeních ve městě předkládali své koncepce vylepšení a „poněmečtění“ vzhledu města, založené především na využití a zdůraznění jeho historické hodnoty a maximálním stylovém sjednocení zástavby. Z velkolepého zastavovacího plánu byla ovšem realizována jen malá část. V průběhu poválečných desetiletí ovlivnila vzhled a život města další bytová výstavba, nová základní a dvě mateřské školy, areál pro odborné učiliště, autobusové nádraží, plynofikace města, silniční obchvat, penzion pro seniory, sportoviště, akvapark a další. Z hlediska tematického zaměření publikace je třeba vyzvednout akce památkové obnovy mimořádného architektonického a uměleckého fondu města. /JM

Hermovka hlavního
portálu Městského
muzea

52/

Městské muzeum

Svítavská čp. 315/18

Stavebník: Ludwig Vinzenz Holzmaister

Stavitel: Franz Habicher

1904–1906

Muzeum v Moravské Třebové vzniklo už v sedmdesátých letech 19. století, poté, co byl v roce 1872 založen vzdělávací spolek a významnou součástí jeho činnosti se stalo právě vytváření muzejní sbírky. Výrazný kvantitativní i kvalitativní posun pro muzeum znamenalo získání mimoevropské sbírky, kterou mu věnoval moravskotřebovský rodák, úspěšný newyorský obchodník Ludwig Vinzenz Holzmaister (1849–1923), který obchodoval textilem a zaměřil se především na vývoz rukavic z Evropy do Spojených států amerických. V letech 1902–1904 podnikl cestu „kolem světa“, v jejímž průběhu nakupoval pro moravskotřebovské muzeum rozmanité artefakty i přírodniny. Navštívil Japonsko, Austrálii, Tasmánii, Nový Zéland, Jávu, Sumatru, Cejlón, Čínu, Indii, Barmu. Cestu zakončil v Africe, kde vedle zbraní mahdistických povstalců nakoupil také menší soubor staroegyptských památek.

198/

V roce 1904 nemělo muzeum stále vlastní budovu a pronajaté prostory mu přestávaly stačit. Holzmaister se proto rozhodl věnovat rodnému městu pro uložení a prezentaci muzejních sbírek novostavbu. Projekt i jeho realizace byly svěřeny moravskotřebovskému staviteli Franzi Habicherovi. Při své návštěvě Moravské Třebové v květnu 1904 už Holzmaister mohl schválit projektovou dokumentaci. Habicher navrhl jednopatrovou, částečně podsklepenou budovu v neorenesančním slohu, postavenou na čtvercovém půdoryse kolem dvorany, kryté proskleným světlíkem. Střecha nad jednotlivými křídly je sedlová, nad nárožními rizality jehlancová. Vstupní průčelí je završeno sousoším ženy se dvěma chlapci. Pět stupňů schodiště vede ke vstupu s půlkruhově zakončeným portálem s mužskou hlavou v klenáku, po jehož stranách stojí na vysokých soklech hermovky a kolem jehož horní části se zalamuje kordonová římsa a nad ní segmentový rozlomený fronton. Od hlavního vchodu se po dalším schodišti přichází do vstupní dvorany, která je obklopena jednopatrovými arkádami s třemi oblouky v čelní a zadní části a čtyřmi po stranách. Na ochoz

Egyptologická sbírka

patra vede v zadní části dvorany schodiště, dělící se na podestě ve dvě ramena. Holzmaister osobně rozhodoval o vnitřním členění budovy a využití jednotlivých prostor. V roce 1906 byla nová budova muzea dokončena, v květnu se do ní začal stěhovat sbírkový fond a v červenci byla otevřena expozice Holzmaisterovy sbírky. Další expozice byly postupně zpřístupňovány až do roku 1907. Roku 1908 byla založena *Muzejní nadace L. V. Holzmaistera*, spravovaná kuratoriem, odborné záležitosti muzea měl však i nadále na starost vzdělávací spolek. Do majetku nadace byl převeden dosavadní sbírkový i knižní fond muzea, Holzmaisterova sbírka a vzácná flanderská tapisérie z počátku 16. století, která byla do té doby majetkem městské obce. V muzeu byl uložen také archiv, který však zůstal ve vlastnictví města. Po otevření nové muzejní budovy věnoval Holzmaister muzeu množství dalších darů – knihy, mapy, zřejmě velmi hodnotnou, dnes ztracenou, numismatickou sbírku a v neposlední řadě rodinné památky. V zakládací listině muzejní nadace byla zakotvena povinnost „na věčné časy“ v muzeu uchovat místnost věnovanou památce rodiny Wondrový – vážené moravskotřebovské rodiny, z níž pocházela Holzmaisterova matka. Muzeum bylo přístupné nejširší veřejnosti (jediným povoleným jazykem byla však němčina), sloužilo ovšem také setkávání členů muzejního a vzdělávacího spolku a studiu. Kromě expozic byl proto v přízemí umístěn vpravo od vchodu archiv a zasedací sál, vlevo knihovna. Ve vstupní dvoraně muzea byly pořádány výstavy, v patře byl vybudován přednáškový sál. V roce 1905, v rámci oslav 100. výročí úmrtí Friedricha Schillera, byl u jihozápadního nároží muzea instalován jeho pomník, po založení parku byl přemístěn na dnešní stanoviště. Projekt muzejního parku vypracoval v letech 1909–1910 profesor zahradnické školy v Lednici Friedrich Henne. V zimě 1911/1912 navštívil L. V. Holzmaister znovu severní Afriku. Během této cesty nakoupil pro moravskotřebovské muzeum většinu staroegyptských památek. Muzeum podporoval až do své smrti. Po připojení Moravské Třebové k Německé říši bylo muzeum převedeno

do správy městské obce. Krátce po válce bylo znovu uvedeno do provozu a v následujících desetiletích vyvíjelo činnost pod různými názvy a v různých podmínkách. V roce 1959 byl v muzejním parku odhalen pomník Bedřicha Smetany, vytvořený Karlem Otáhallem, a v roce 1960 památník Osvobození od Vendelína Zdrůbeckého. Rekonstrukce budovy se uskutečnila v roce 1992. Dnes slouží rozmanitým kulturním a společenským účelům, také jako sídlo muzea, které zde opět ve stálé expozici vystavuje Holzmaisterovu mimoevropskou sbírku. /JM

Literatura

*Verein für Fortbildung des Handels- u. Gewerbestandes in Mährisch-Trübau. Bericht über die Tätigkeit des Vereines und des Kuratoriums des städt. Museums im 34. Vereinsjahre, vom 1. Jänner bis 31. Dezember 1906, Mährisch-Trübau 1907, s. 5-7. – Führer durch Mähr.-Trübau und Umgebung, Mährisch-Trübau 1914, s. 18-28. – Moravskotřebovské vlastivědné listy 7, 1996 (zvláštní číslo – sborník příspěvků ze semináře L. V. Holzmaister a muzeum v Moravské Třebové), zde zejména: Jana Martínková, L. V. Holzmaister a muzeum v Moravské Třebové, s. 13-20; František Matoušek, Nástin vývoje muzea v Mor. Třebové po roce 1945, s. 29-35. – Jana Martínková, Městské muzeum v Moravské Třebové po roce 1989, in: *Pomezí Čech a Moravy*, sv. 2, Litomyšl 1998, s. 257-265. – Eva Vrbovská – František Kühn, Městský park v proměnách času, in: *Informační zpravodaj Moravská Třebová*, březen 1993, s. 9-10.*

53/

Vila Carla Bibuse

Lanškrounská čp. 74

Architekt: Oskar Czepa (?)

Kolem poloviny 20. let 20. stol

Řemeslné živnosti zlatnictví, stříbrnictví a ostatní kovovýroby mají v Moravské Třebové dlouholetou tradici sahající až do éry druhé poloviny 16. století. Nejvýznamnějším podnikem, který zde od závěru 19. století v oblasti kovovýroby působil, byla *C. k. soukromá továrna na výrobu stříbrného a postříbřeného zboží Franz Bibus*. Její skromné počátky spadají do roku 1883, kdy si zlatník Franz Bibus (1860–?) z nedalekého Lanškrouna ve městě založil malou dílenskou výrobu stříbrných řetízků, jejíž sortiment se později rozšířil také na dózy a šálky, kterými prosperující dílna zásobovala nejen region, ale i vzdálenější místa: Prahu, Brno

202/

a Vídeň. Od poloviny devadesátých let se hlavním vyráběným zbožím staly jídelní přístroje. Na přelomu století Franz Bibus vybudoval na parcelách v Lanškrounské ulici nový rodinný dům v historizujícím stylu, v němž bydlel se svojí ženou Margarethou a dvěma dětmi, a přilehlou továrnu, v níž před první světovou válkou pracovali až dvě stovky dělníků. Syn Carl, narozený roku 1887, působil od roku 1917 jako společník a spolumajitel otcovy firmy, jejíž provozy se ve dvacátých letech, kdy firma rozšířila odbytiště své produkce i na Švédsko, Itálii a země Balkánu, dále rozmáhaly. Pozvolný útlum závodu, který v dobách své největší slávy patřil mezi nejvýznamnější výrobce stolního nádobí, přístrojů, čajových podnosů a toaletních a kuřáckých souprav ze stříbra a postříbřených kovů v meziválečném Československu, zahájila hospodářská krize na kraji třicátých let. Pokles zaměstnanců a zakázek i další nepříznivé okolnosti přiměly jednaosmdesátiletého senioršéfa firmy Franze Bibuse, aby podnik v roce 1941 prodal. Za války továrna, patřící nové společnosti Metallbau, vyráběla díly pro německá bojová letadla. O poválečných osudech členů Bibusovy rodiny, odsunutých z Československa, nejsou známy žádné podrobnosti; potomci dnes žijí v Rakousku a Švýcarsku.

Starší rodinné sídlo Bibusů, známé již jen z fotografií, mělo podobu přízemního neorenesančního domu se hřmotnou mansardou francouzského typu, prudce vyrůstající z pozvolné nivelety střechy, a útlou dvoupodlažní rohovou vížkou s vysokou jehlancovou stříškou při uličním průčelí. Horizontální rytmus dodávaly domovnímu plášti pásy rustiky přerušované hladkými nárožními pilastry a dále jej členila obdélná okna s trojúhelnými frontony. Výzkum moderní architektury v těch oblastech východních Čech, které byly před druhou světovou válkou majoritně osídleny německým obyvatelstvem, a zevrubnější poznání její produkce ztěžuje dnes obvyklý problém – neexistence plánových, spisových i dalších archivních pramenů, jež byly v poválečné euforii i z účelově ideologických důvodů po vyhnání původních obyvatelích hromadně likvidovány. Lze se proto jen dohadovat, kdy si Bibusové postavili téměř naproti přes ulici ke starému domu modernější jednopatrovou vilu a kdo byl jejím projektantem. Dům reprezentuje konzervativní podobu „německé“ architektury v meziválečném Československu, jakou přinášela například tvorba brněnského architekta Heinricha Fanty. Mírně romantický nádech dodávají vile sokl z kyklopského zdiva, víceboký přízemní arkýř, lomené záklenky oken, jejichž formy nepochybně inspirovalo gotické

stavitelství, a sestava strmých střech. Hypoteticky lze uvažovat, zda se na návrhu domu nemohl podílet nejtvůrčivější moravskotřebovský architekt dvacátých a třicátých let Oskar Czepa (1883–1956), absolvent průmyslové školy v Liberci a vyškolenec architekta Bedřicha Ohmanna z vídeňské Akademie, který v regionu doloženě působil v letech 1920–1946. Czepa byl autorem prvorepublikové kavárny Soukup v Lanškrouně, četných válečných pomníků a zřejmě také několika domů s art décoovými fasádami v centru Moravské Třebové. Některá jeho díla (například měšťanská škola s kaplí v Třebořově, 1926–1927) pak vykazují s moderní Bibusovou vilou nejen překvapivě shodné tvaroslovné rysy, ale i velmi blízkou uměleckou poetiku.

Na tradici bibusovské stříbrnické výroby navázala v druhé polovině 20. století v Moravské Třebové firma Sandrik (nyní Toner), vyrábějící značkové nerezové přístroje a další kuchyňské náčiní. Vrcholový management firmy Toner dnes využívá vilu v Lanškrounské ulici pro své kanceláře. /PP

Literatura

Vladimír Nekuda (ed.), *Moravskotřebovsko. Svitavsko*, Moravská Třebová – Svitavy 2002, s. 516. – Anna Grossová, Zlatnictví a stříbrnictví v Moravské Třebové: nejen o osudech fy. Franz Bibus & Sohn, *Vlastivědný věstník moravský* 60, 2008, č. 1, s. 48–57. –[PP], Pavel Panoch, Vila Carla Bibuse, in: Týž (ed.), *Slavné vily Pardubického kraje*, Praha 2009, s. 86–88.

54/

Česká menšinová škola

Svitavská čp. 655/44

Vojtěch Vanický

1925–1926

Menšinová škola byla v Moravské Třebové založena v roce 1920. Navštěvovalo ji z počátku jen několik dětí, které docházely do školní budovy v areálu někdejšího uprchlického tábora. Počet dětí se zvyšoval, v roce 1924 byla prozatímně zřízena druhá třída a škola přemístěna do budovy sirotčince v Jevičské ulici. Brzy poté bylo rozhodnuto o stavbě nové školní budovy. Projekt zadalo ministerstvo veřejných prací mladému architektovi Vojtěchu Vanickému (1898–1983), který nedávno absolvoval architektonickou speciálku Akademie výtvarných umění v Praze. Studoval u Jana Kotěry a po jeho smrti u Josefa Gočára. V Gočárově kanceláři vypomáhal už během studia a pracoval v ní i v době, kdy se zabýval zakázkami pro Moravskou Třebovou.

205/

Projekt byl vypracován v únoru 1925. Začátkem srpna téhož roku se na pozemku odkoupeném od knížete Johanna z Liechtensteina na rohu Svitavské a dnešní Školní ulice, za novostavbou okresního úřadu, začalo stavět. Stavebními pracemi byla pověřena prostějovská firma Hrbata a Smékal, státní dozor vykonával stavební rada František Moučka. Otevření školy 22. srpna 1926 pojala česká menšina jako velkolepou národní slavnost. Jednopatrová budova školy je tvořena

třemi trakty s valbovými střechami. Průčelí hlavního traktu se obrací do Svitavské ulice velkými okny tříd a vstupem zapuštěným po straně do fasády. Škola byla v době vzniku novostavby dvoutřídní, rezervní třetí třída byla v zimě využívána jako tělocvična. V budově byla umístěna i mateřská škola s opatrnou. Budova byla koncipována tak, aby bylo v případě potřeby možné její rozšíření. V roce 1947, kdy školy ve městě opět kapacitně nedostačovaly, byla zvažována možnost rozšíření školní budovy ve Svitavské ulici. Dostavba ale realizována nikdy nebyla. Po vystavění nové základní školy na západním okraji města v polovině sedmdesátých let 20. století byla budova z dvacátých let začleněna do jejího areálu jako tzv. pobočka. Dnes slouží Oblastní charitě Moravská Třebová, je zde umístěn denní stacionář Domeček a sociálně terapeutická dílna Uлита. /JM

Literatura

Miroslav Kaňka, Akademický architekt Vojtěch Vanický (1898-1983), Připomínka díla Kotěrova a Gočárova žáka, *II. ročenka Městského muzea v České Třebové 2005-2007*, Česká Třebová 2008, s. 83-110. – Jana Martínková, Česká architektonická moderna v německé Moravské Třebové, *Moravskotřebovský zpravodaj*, listopad 2006, s. 8. – Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, svazek 2, Praha 1950, s. 638.

55/

Tzv. státní domy

Svitavská čp. 729/48, 859/46

Vojtěch Vanický

1927/1928–1929, 1933

V roce 1927 projektoval Vojtěch Vanický pro Moravskou Třebovou také dva bytové domy pro státní úředníky, pro které se vžilo označení „státní domy“. Detaily dokončoval v roce 1928, poté, co skončila jeho práce na pavilonu Akademie výtvarných umění v Praze na brněnské Výstavě soudobé kultury v Československu. Stavební práce byly zadány moravskotřebovské firmě Franz Habicher. Podle kolaudačního protokolu byla stavba domu č. 48 zahájena v květnu 1928 a dokončena v dubnu 1929, stavba domu č. 46 v roce 1933. Oba domy jsou dvoupatrové, s valbovými střechami, s úzkými lodžiiemi v prvním a druhém patře tvořícími obdélník ve středu uličního průčelí nad vstupem zapuštěným do fasády. Ve středu dvorního průčelí tvoří zadní vchod a okna osvětlující schodiště souvislý pás, podobně jako užší lodžie po obou stranách. Podle projektu vypracovaného v dubnu 1927 mělo být v patrech po dvou dvoupokojových a dvou jednopokojových bytech, v přízemí jeden byt třípokojový a jeden tvořený jen obytnou kuchyní s příslušenstvím. Nájemníci měli mít

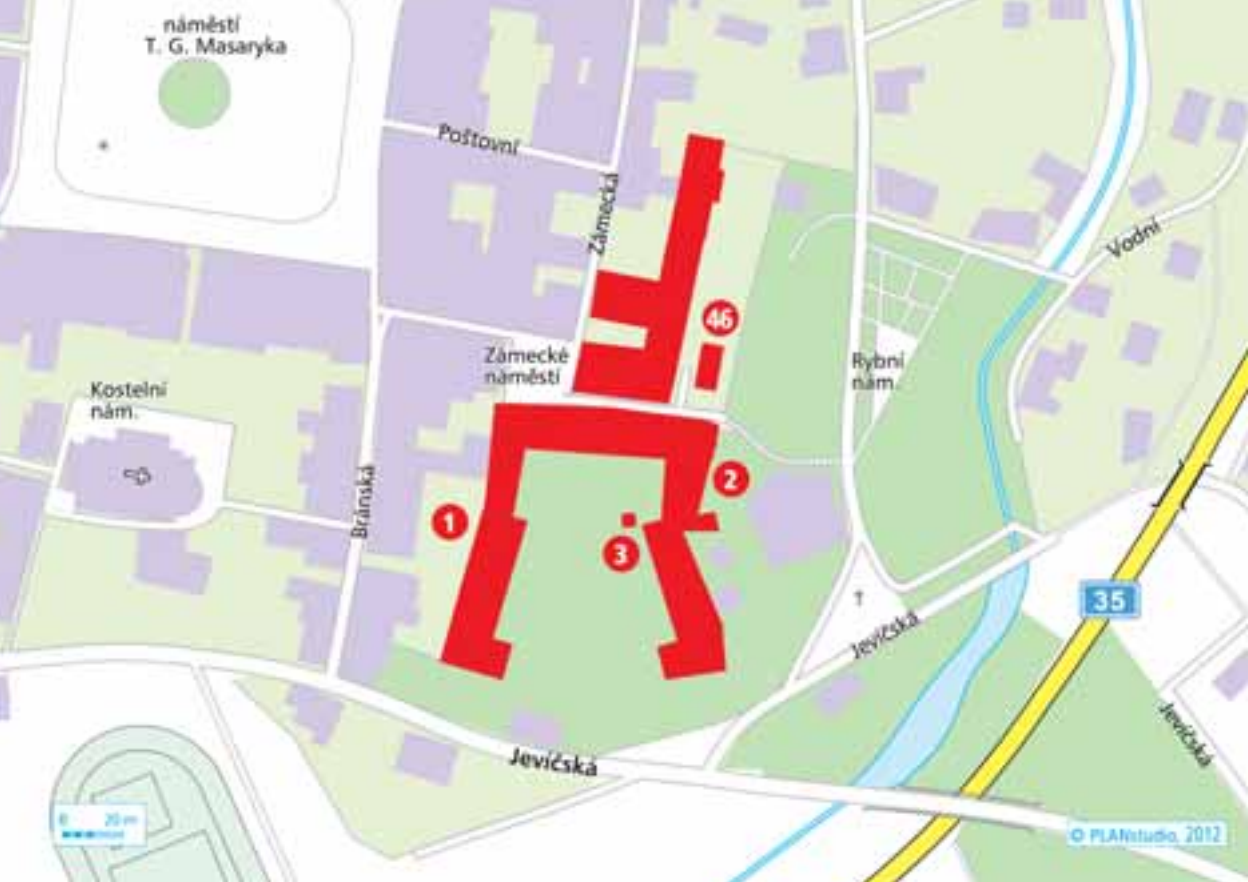
208/

k dispozici sklepy, společnou prádelnu a sušárnu v podkroví a zahrádky. Podle popisu z roku 1947 byly v obou domech jednopokojové a dvoupokojové byty o výměře 55 až 84 m² s příslušenstvím.

V Moravské Třebové se do poloviny dvacátých let stavěly jen „nouzové“ byty o menší výměře a bez koupelen. Státní domy tak přinesly do města nejen českou architektonickou modernu, ale také kvalitativně vyšší typ nájemního bytu. Zadání projektů školy a státních domů jednomu architektovi umožnilo zachování jednotného stylu zástavby v této části Svitavské ulice (pozemky mezi školní budovou a bytovými domy byly částečně zastavěny až po válce). Všechny tři budovy jsou postaveny z režného cihelného zdiva v kombinaci s hladce omítnutými plochami. Geometrické členění fasád a v případě obytných domů žlutošedá barevnost omítek naznačují inspiraci holandským hnutím De Stijl. /JM

Průvodce po slavných stavbách Moravské Třebové

Okruh č. 1

Zámek

„Starý zámek“, Zámecké náměstí 1 (1, str. 25)

„Nový zámek“, Zámecké náměstí 1 (2, str. 30)

Kamenné sluneční hodiny, nádvoří zámku (3, str. 36)

Knižecí pivovar, Zámecké náměstí čp. 182/5, 183/4 (46, str. ...)

Areal zámku, tvořený starší gotickorenesanční a mladší manýristickou částí, je přístupný buď na jihu z Jevícké ulice nebo na severu ze Zámeckého náměstí. Na prohlídku exteriéru budov a kamenných slunečních hodin na nádvoří postačí půlhodina, avšak vážný zájemce může na zámku strávit přinejmenším polovinu dne, pokud chce zhlédnout pět zdejších expozic (Poklady Moravské Třebové, Alchymistická laboratoř doktora Bonaciny, Středověká mučírna, Jak se žilo na venkově a Barevná planeta – geologická expozice) a lapidárium. Občerstvit se může ve zdejší kavárně, případně navštívit některou z restaurací v blízkosti zámeckého komplexu.

Uvnitř středověkých hradeb – střed města

Náměstí

Radnice, Náměstí T. G. Masaryka čp. 32/29 (**7**, str. 51)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 29/35 (**8**, str. 55)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 30/33 (**9**, str. 58)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 31/31 (**10**, str. 61)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 33/27 (**11**, str. 65)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 35/23 (**12**, str. 68)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 37/19 (**13**, str. 72)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 60/13 (**14**, str. 74)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 62/9 (**15**, str. 76)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 78/1 (**16**, str. 80)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 109/2 (**17**, str. 84)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 114/10 (**18**, str. 87)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 120/16 (**19**, str. 90)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 121/18 (**20**, str. 94)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 123/22 (**21**, str. 96)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 148/30 (**22**, str. 99)

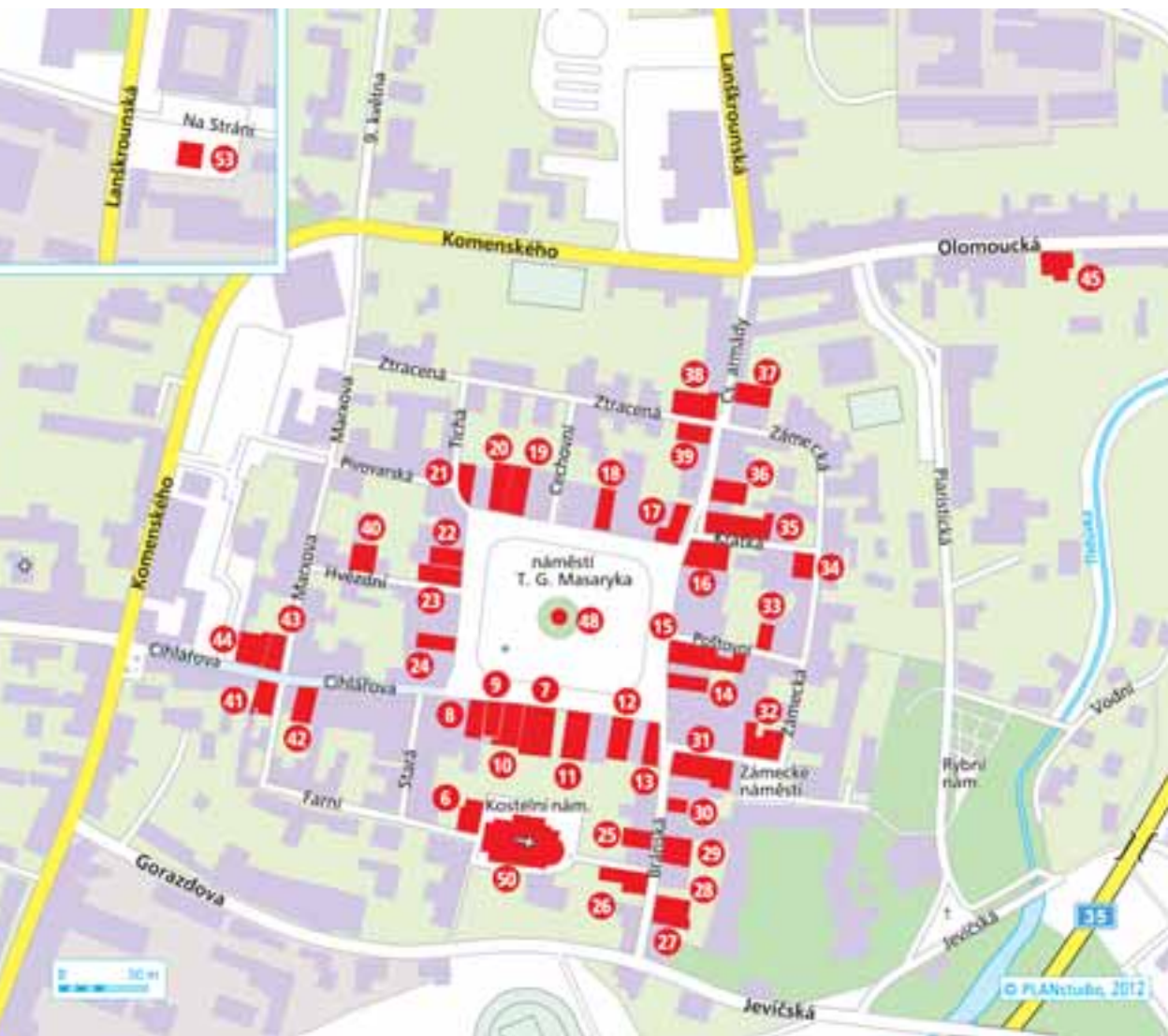
Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 149/32 (**23**, str. 101)

Měšťanský dům, Náměstí T. G. Masaryka čp. 164/38 (**24**, str. 103)

Morový sloup, Náměstí T. G. Masaryka (**48**, str. 177)

Prohlídka měšťanských domů by měla začít jižní frontou náměstí, již dominuje radnice s věží (č. 7). Po její pravé straně stojí dům s dekorativní fasádou z roku 1921, která ale v kontextu s okolní historickou zástavbou působí nenásilně (č. 10).

V sousedním domě s nástěnnými malbami v přední místnosti působí Turistické a informační centrum města Moravská Třebová (č. 9). Nalevo od radnice se nachází jeden z nejpozoruhodnějších domů s velmi náročně sochařsky zdobeným arkýřem s letopočtem 1598 (č. 12). Ve východní frontě náměstí stojí za pozornost mázhauz domu na nároží s Poštovní ulicí (č. 15). Za nejstarší objekt na náměstí je pokládán dům v severní frontě na nároží s ulicí Čs. armády (č. 17). Na téže straně náměstí sloužil jeden z domů vlámskému malíři Pietru de Petri (č. 19). V mázhauzu domu na nároží s Tichou ulicí se nachází jedna z pozdních hřebínkových kleneb ve městě z roku 1586. Klenební konzoly florentského typu pokrývá reliéfní výzdoba moralistního obsahu. Ze zástavby západní strany náměstí lze vyzvednout sousedící domy (č. 22 a 23) a dům č. 24. Převažující většinu měšťanských domů v historickém jádru charakterizuje překrývání několika slohových vrstev jako výsledek rekonstrukcí a přestaveb zejména po požárech v letech 1509, 1541 a 1840. Střed náměstí akcentuje morový sloup z období vrcholného baroku (č. 48).

Ulice vybíhající z náměstí

Měšťanský dům, Bránská čp. 40/6 (**25**, str. 104)

Měšťanský dům, Bránská čp. 42/10 (**26**, str. 107)

Měšťanský dům, Bránská čp. 46/19 (**27**, str. 110)

Měšťanský dům, Bránská čp. 47/17 (**28**, str. 112)

Měšťanský dům, Bránská čp. 51/9 (**29**, str. 115)

Měšťanské domy, Bránská čp. 184/7, 52/5, 53/3 (**30**, str. 117)

Měšťanský dům, Bránská čp. 54/1 (**31**, str. 120)

Měšťanský dům, Zámecké náměstí čp. 55/3 (**32**, str. 122)

Měšťanský dům, Poštovní čp. 73/1 (**33**, str. 125)

Měšťanský dům, Krátká čp. 80/4 (**34**, str. 128)

Měšťanský dům, Čs. armády čp. 82/2 (**35**, str. 130)

Měšťanský dům, Čs. armády čp. 84/6 (**36**, str. 132)

Měšťanský dům, Čs. armády čp. 93/16 (**37**, str. 134)

Měšťanský dům, Čs. armády čp. 100/5 (**38**, str. 138)

Měšťanský dům, Čs. armády čp. 106/3 (**39**, str. 142)

Měšťanský dům, Hvězdni čp. 150/2 (**40**, str. 144)

Měšťanský dům, Cihlářova čp. 6/13 (**41**, str. 146)

Měšťanský dům, Cihlářova čp. 10/9 (**42**, str. 148)

Měšťanský dům, Cihlářova čp. 168/6 (**43**, str. 152)

Měšťanský dům, Cihlářova čp. 169/8 (**44**, str. 156)

Latinská škola, Kostelní náměstí čp. 25/1 (**6**, str. 48)

Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie, Kostelní náměstí (**50**, str. 182)

V Bránské ulici, pojmenované podle městské brány při cestě na Jevíčko, stojí nejstarší dochovaný dům ve městě s letopočtem 1492 na konzole v mázhauzu (č. 28). Dům č. 30 byl součástí hospodářského zázemí zámku, z něhož se vstupovalo do sklepa mimořádné délky 26 m. Na Zámeckém náměstí naproti knížecímu pivovaru (č. 46) se nachází měšťanský dům, v jehož komoře nalevo vstupu se dochovala křížová žebrová klenba podobná zaklenutí tzv. rytířského sálu ve „starém zámku“ (32). Dům v Poštovní ulici (č. 33) dokládá způsob, jakým se obyvatelé vyrovnávali s následky požáru v roce 1541. Rodina se usadila v provizorně upravené zadní komoře a na vyhořelé uliční ploše vystavěla nový dům, do něhož se pak přestěhovala. Ulice Čs. armády směřovala od Dolní brány na náměstí. Měšťanský dům na nároží s náměstím (č. 38) má v mázhauzu hřebínkové klenby asymetrického obrazce, s biblickými citáty na konzolách a letopočtem 1570. Jedná se o jeden z vrcholných příkladů hřebínkových klenb ve městě. Cihlářova ulice směřovala z náměstí k Horní bráně. Dům na nároží s Marxovou ulicí (č. 41) koupil v roce 1735 sochař Severin Tischler, jenž zanechal ve městě nejvýznačnější pozdně barokní díla. Dům č. 42 je příkladem intervence meziválečné moderny do historického jádra. Hřebínková hvězdnicová klenba s letopočtem 1565 v mázhauzu domu č. 44 připomíná o rok mladší klenbu latinské školy (č. 6). Ta se nachází na Kostelním náměstí za vstupním západním průčelím děkanského kostela Nanebevzetí P. Marie (č. 50). Hodnota chrámu spočívá především v umělecké výzdobě interiéru, která byla dílem početné skupiny sochařů a malířů ze dvou center – olomouckého a severomoravského.

Za hradbami

Měšťanský dům, Olomoucká čp. 146/18 (**45**, str. 159))

Vila Carla Bibuse, Lanškrounská čp. 74 (**53**, str. 202)

V pokročilém 16. století bylo území v hradbách zastavěno a dovolovalo pouze přestavby a dostavby. Nové měšťanské domy proto vznikaly na předměstích. Vstupní portál a štuková klenební žebra mázhauzu domu v Olomoucké ulici (č. 45) dokládají, že umělecké prostředí u dvora Ladislava Veleny ze Žerotína nemělo vliv jen na stavbu „nového zámku“, ale také na stavební podniky ve městě a okolí. Vilu Carla Bibuse v Lanškrounské ulici vyprojektoval s největší pravděpodobností architekt Oskar Czepa, který měl od roku 1920 společně s Arnoldem Wiesbauerem v Moravské Třebové projekční kancelář (č. 53).

Křížový vrch

Sousoší Krista na hoře Olivetské, Křížový vrch (**49**, str. 180)

Hřbitovní kostel Nalezení sv. Kříže, Křížový vrch (**4**, str. 39)

Lapidárium, hřbitov na Křížovém vrchu (**5**, str. 45)

Kalvárie, Křížový vrch (**51**, str. 191)

Od jižní části zámeckého areálu stoupá cesta ke krytým Schodům mrtvých, jimiž se přicházelo na hřbitov s kostelem Nalezení sv. Kříže (č. 4), jehož výzdoba pochází z období renesance, manýrismu a pozdního baroku. V kostele byl nalezen početný soubor kamenných náhrobníků, které byly z menší části instalovány při vnější zdi svatyně a větší část v kapli na východní straně hřbitova, z níž se stalo lapidárium (č. 5). Komunikaci doprovázejí sousoší Rozloučení Krista s P. Marií, socha sv. Jana Nepomuckého na mostě přes říčku Třebůvku a při hřbitově sousoší Krista na hoře Olivetské (č. 49). Ve čtyřech centrálních kaplích byla původně umístěna část zastavení křížové cesty, tzv. Moravskotřebovské pašije. Cesta vrcholí monumentálním sousoším Kalvárie, zřejmě nejhodnotnějším dílem barokní éry ve městě (č. 51).

Svitavská

Konvent kláštera františkánů s kostelem sv. Josefa, Svítavská čp. 7/6 (**47**, str. 171)

Městské muzeum, Svítavská čp. 315/18 (**52**, str. 198)

Česká menšinová škola, Svítavská čp. 655/44 (**54**, str. 205)

Tzv. státní domy, Svítavská čp. 729/48, 859/46 (**55**, str. 208)

Návštěvník, který opustí historické centrum, dojde po Svítavské ulici nejdříve ke klášteru františkánů (č. 47) s možností shlédnout kostel sv. Josefa a v konventu tzv. Moravskotřebovské pašije. Naproti kláštera stojí novorenesanční budova městského muzea, kterou dal postavit L. V. Holzmaister, úspěšný moravskotřebovský podnikatel, cestovatel a sběratel. Ze souboru staroegyptských památek vyniká unikátní mumie princezny. Pokračováním v cestě lze dospět ke stávkám české menšinové školy a tzv. státních domů, navrženým architektem Vojtěchem Vanickým, které na sklonku dvacátých let minulého století představovaly českou architektonickou modernu v německé Moravské Třebové (č. 54, 55).

Jmenný rejstřík

Alber, Gottlob /195

Allgaier, Jakub /165

Aragónská, Beatrice /16

Balzer, Andreas /39, 40

Barozzi, Giacomo, zv. Vignola /31

Beduzzi, Antonio Maria Nicolao /169,
182

Benešovský, Jan /127

Bibus, Carl /196, 202, 203

Bibus, Franz /202, 203

Bonacina, Marcus Eugenius /24, 34

z Boskovic, Beneš /16, 25, 136

z Boskovic, Dobeš /16, 25, 136

z Boskovic, Jan /25, 29, 92, 164

z Boskovic, Jaroslav /15, 16

z Boskovic, Kryštof /140, 156, 162

z Boskovic, Ladislav /9, 15, 16, 18, 25,
26, 28, 29, 34, 39, 48, 106, 112, 122,
134, 136

Brandl, Petr /188

Brascha, Jacomo /168, 171, 174

Braun, Matyáš Bernard /170, 184, 192,
193

Conrad, kameník /51, 52

Czepa, Oskar /61, 196, 202, 204

Czerny, Alois /8, 10, 45

z Czirnsteinu, Johann /48

Černohorský, Tas /15, 136

DaCosta Kaufmann, Thomas /9, 18

Daufaynová, Barbara /46

Delsenbach, Johann Adam /156, 170,
181

z Dubé a Lipé, Magdaléna /10, 25, 26

Dubenský, Hieronymus /51

Eckelius, Pavel /48

Eichthal, Rudolf /88

Englishová, Dorothea /92

Falcký, Fridrich /24

Fanta, Heinrich /203

Fanti, Vincenzo /184

Fasoli, Jan Batista /177

Fassan, Jakub /13

Filippi, Giovanni Maria /30, 31, 32

Finsterle, Josef /55, 57

Fischer, Jan Bernard z Erlachu /170

Fontana, Baltasar /184

Frenzl, Johann /8

Fritscher, Franz /8

Galle, Philips /32

Gatschka, Hans /32

Giskra, Karel /64

Gočár, Josef /205

Gottfried, fojt /13

Grolig, Moriz /8

Habicher, Franz /107, 109, 195, 196,
198, 199, 208

Haderbeck, vazač knih /114

Hamann, fojt /13

Hampl, David /163

Handke, Jan Kryštof /184, 188

Harringer, Karel František /188

Hasištejnský, Bohuslav z Lobkovic /9

Hawle, Gregor /123

Heinz, Jiří Antonín /174

Helena, císařovna /43

Henne, Friedrich /200

Herald, Jan z Kunštátu /14

Holzpöck, Thomas /159

Hopf, Markus /114

Holzmaister, Josef /151

Holzmaister, Ludwig Vinzenz /198, 199,
200, 201

Horky, Josef Edmund /8

Hrabiše, Jiří z Postupic /14, 16

Hubelinová, Anna /59

Jan Jindřich, markrabě /13, 14

z Jeres, Konrád /13

Josef I. /182

Junicelius, Andreas /43

Kammereit, Jan /182, 184, 185

Karwath, Daniel /55, 57

z Kempfensteinu, Mayer Cyprian /86

Kirschner, Sebastian /92

Klossius, Matěj /184

Klotzmann, Matthes /86

Kofenkörbl, Hans /86
 Komenský, Jan Amos /23, 86
 Konstantin, Veliký /43
 Korkisch, Hubert /147
 Korkischová, Appolonie /151
 Korvín, Matyáš /10, 15, 16, 17, 28
 Kořán, Ivo /45
 Kostka, Albrecht z Postupic /14
 Kostka, Zdeněk z Postupic /14
 Kotěra, Jan /205
 Kracker, Johann Lucas /174, 188
 Krammer, Gabriel /159
 z Kravař, Kunka /25
 z Kravař, Ludmila /14
 Krčálová, Jarmila /31
 Krieger, Christoph /106
 z Kunovic, Bohunka /23
 z Kunštátu, Boček /14
 z Kunštátu, Heralt /14

Lemmer, Michl /123
 z Liechtensteina, Antonín Florián /170, 177
 z Liechtensteina, Jan Adam Ondřej /168, 171
 z Liechtensteina, Jenovéfa /29
 z Liechtensteina, Johann /206
 z Liechtensteina, Josef Jan Adam /169, 182, 191
 z Liechtensteina, Karel /25, 29, 31, 32, 162, 165
 z Liechtensteina, Karel Eusebius /163, 168
 Lielgenburger, Christoph /39, 40
 z Lipé, Jindřich /13
 Litter, Georg /59
 Log, Hans /106
 Lorenz, Hellmut /18
 Lucemburský, Jan /13

Mackerle, Julius /195
 Madlmayer, Klaudius /54
 Makarius /43
 Martinelli, Domenico /182
 Matyáš II. /32
 Maxmilián II. /31
 Meissnerová, Amálie z Löwenbergu /151

z Melic, Eliška /18
 Minsterberská, Kunhuta /140
 Mistr arkád /32, 34
 Mistr litwitzovských náhrobníků /32, 34, 43, 46, 151
 Mistr věže /32
 Motalla, Giovanni de Bonnamone /29, 30, 31, 32, 164
 Moučka, František /206
 Muchka, Ivan P. /31

Oehlman, Christian /177
 Ohmann, Bedřich /204
 z Oseka (z Rýzmburka), Boreš /12
 Otáhal, Karel /86, 201

Pacák, Jiří František /192, 193
 Pavlíček, Martin /185, 192, 193
 Pechová, Oliva /8
 Pellio, Thoma /98
 Permoser, Balthasar /174
 Peschka, Matheus /41, 43
 de Petri, Pietro /92
 de Petri, Simony /92
 Pfoff, Andreas /23, 51
 Phoenix, Mathias /24
 z Poděbrad, Jiří /14
 Přemysl Otakar II. /12

Reichert, Niklas /136
 Reiner, Václav Vavřinec /188
 Render, Václav /177
 Renner, Hans von Putzing /68
 Renz, Joachim /49
 Riemer, Prokeš /182
 Richter, Georg /81
 Richterová, Alžběta /177
 Rodlerová, Kateřina /106
 Römer, Tobias /147
 z Rožmberka, Hedvika /25
 Rudolf II. /32
 z Rýzmburka, Boreš II. /13
 Říhová, Vladislava /32, 40, 46

Sadeler, Aegidius /32
 Salis, Abbondio Olivier /32
 Sattler, Filip /178, 184
 Sattler, Josef Ignác /184, 185

Seitl, František Josef /43, 193
Serlio, Sebastiano /31
Schaffer, Ignác /151
Schauberger, Jan Jiří /178, 184
Schiller, Friedrich /200
Schleterle, Georg /157
Schleterle, Šimon /107, 109
Schmidt, Heinrich /195
Schurr, Franz /114
Smetana, Bedřich /201
Solis, Virgil /32
Spalovský, Bernard /177
Spina, Franz /10
Sponer, Jockl /148, 149
Sponer, Wenzl /55, 57, 152
Stehlík, Miloš /178
Steinbrecher, Anton /81
Steinbrecher, Conrad /82
Steinbrecher, Ernst /80, 82, 148
Steinbrecher, Franz Sales /80, 81
Steinbrecher, Fritz /81
Steinbrecher, Wenzel /86
Stiebantz, Jan /15
Stiglitz, Jiří /177
Stöhr, Jan Antonín /177, 191
Strada, Jacopo /31
Sturmer, Jan /169, 177, 184, 185
Suchanek, Rickl /114
Supper, František Karel Silvestr /170, 189
Supper, Juda Tadeáš Josef /42, 43, 170,
182, 185, 188, 189
Swatek, Jakob /196
Šmeral, Jiří /18
Šram, Pavel /23

Temer, Kilian /177
Tischler, Severin /147, 174, 185, 186,
191, 192, 193
Todtenwolf, Johannes /152
Todtenwolf, Martin /39, 40
Tyl, Josef Kajetán /86

Václav I. /12
Vanický, Vojtěch /196, 205, 208
Vladislav II., Jagellonský /16, 17, 18, 28

Wagner, Franz /164
Weidlich, Martin Johann /163

Weis, Paul /92
Wiesbauer, Arnold /196
Wilhelm, světicí biskup /48
Wingelmüller, Georg /25
Winterhalder, Josef st. /178
Wolf, Franz /107, 109
Wondra, Johann Josef /152, 154
Wondra, Johann Kapistran /160

Zahner, Ondřej /178
Zawadski, Melchior /57
Zdrůbecký, Vendelin /201
Zimmermann, Kaspar /147
ze Žerotína, Ladislav Velen /15, 18, 23,
24, 30, 31, 39, 46, 159, 165

Cesta od renesance k baroku Slavné stavby Moravské Třebové

Jan Sedlák (ed.)
Dana Christianová
Ladislav Kryl
Jana Martínková
Pavel Panoch
Eliška Racková
Vladislava Řihová
Jitka Svobodová
Fotografie Štěpán Bartoš
Jaroslav Horák

Vydalo Město Moravská Třebová a FOIBOS BOOKS s.r.o.
Praha 2012

Historické úvody a mezikapitoly:

Jan Sedlák /JS Úvod, Středověké město, Prolog a epilog renesance,

Barok – přeměna protestantského města v katolické

Jana Martínková /JM Historie v zrcadle současnosti

(od josefínských reforem do přítomnosti)

Texty o stavbách:

Jan Sedlák /JS 1, 2, 4, 5, 6, 48, 50, 51

Dana Christianová /DCh 4, 5, 7

Ladislav Kryl /LK 3, 49, 51

Jana Martínková /JM 52, 54, 55

Pavel Panoch /PP 53

Eliška Racková /ER 15, 16, 17, 19, 21, 28, 32, 37, 38, 41, 46

Vladislava Řihová /VR 8, 9, 19, 26, 31, 42, 43, 45, 47

Jitka Svobodová /JSv 8, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 34,
35, 36, 39, 40, 42, 43, 44

Vycházkové okruhy: Jan Sedlák

Jmenný rejstřík a soupis literatury: Jan Sedlák, Jana Martínková

Půdorysy a řezy: Eliška Racková, Evžen Simek

Jazykové korektury: Eva Břicháčková

Design, grafická úprava: Ondřej Grygar

Zdroj dat pro digitální mapy použité pro vycházkové okruhy: PLANstudio s.r.o. Praha

Odpovědný redaktor: Oldřich Janota, Kristýna Jiráťová, Lenka Jiráťová

Osvit a tisk: Východočeská tiskárna spol. s r.o., Sezemice

Fotografie a dobová výkresová dokumentace: Štěpán Bartoš, Jaroslav Horák, Vladislava

Řihová, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, Národní

památkový ústav, územní odborné pracoviště v Pardubicích, Moravský zemský archiv

v Brně, Muzeum v Moravské Třebové

© Město Moravská Třebová 2012

© FOIBOS BOOKS s.r.o. Praha 2012

ISBN 978-80-87073-48-3

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této knihy nesmí být reprodukována mechanicky, elektronicky, fotografováním, ani kopírováním nebo rozšiřována jiným způsobem bez předchozího souhlasu majitelů autorských práv. All rights reserved.

Freska Boha Otce
ve slávě na klenbě
presbytáře
(J. T. J. Supper)

vakát